

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΦΛΩΡΙΝΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΓΡΑΦΗΣ ΜΕ ΜΟΥΣΙΚΗ
ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ»

«CREATIVE WRITING IN CHILDREN, TEACHING PLANS WITH MUSIC»

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΣΤΡΑΤΟΠΟΥΛΟΥ ΑΘΗΝΑ – ΙΩΑΝΝΑ

ΑΕΜ: 3210

ΕΠΟΠΤΗΣ: ΒΑΚΑΛΗ ΑΝΝΑ

Β' ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: ΚΩΤΟΠΟΥΛΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ

ΦΛΩΡΙΝΑ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2019

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία έχει ως στόχο να παρουσιάσει δραστηριότητες της δημιουργικής γραφής με μουσική για τα παιδιά και πραγματεύεται την αξία της μουσικής γενικότερα αλλά και στη δημιουργική γραφή μέσα στη τάξη του νηπιαγωγείου αλλά και στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού σχολείου.

Στο θεωρητικό μέρος της εργασίας αναφέρεται, το πώς συνδέεται η παρούσα εργασία με το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών. Αναλυτικότερα, καταγράφονται θεωρίες και απόψεις για το τί είναι η Δημιουργική Γραφή, πως η Δημιουργική Γραφή συνεισφέρει στην εκπαίδευση και ειδικότερα στο νηπιαγωγείο, αλλά και τον ρόλο του εκπαιδευτικού μέσα σ' αυτό. Έπειτα γίνεται αναφορά στο τι είναι μουσική, ποιος είναι ο ρόλος της στην εκπαίδευση γενικότερα και στο ελληνικό σχολείο και νηπιαγωγείο ειδικότερα, αλλά και πώς η μουσική συνδέεται με τη δημιουργική γραφή.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας, διατυπώνονται ποικίλες εκπαιδευτικές δραστηριότητες Δημιουργικής Γραφής με μουσική για τα παιδιά στο Νηπιαγωγείο καθώς επίσης και για τα παιδιά στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού σχολείου. Η Δημιουργική Γραφή ενισχύει τον γραπτό και προφορικό λόγο των παιδιών όπως επίσης εμπλουτίζει την έκφραση και το λεξιλόγιο τους, ενώ σε συνδυασμό με τη Μουσική συνδράμουν όχι μόνο στην νοητική ανάπτυξη του παιδιού αλλά και στη συναισθηματική.

Λέξεις – κλειδιά: δημιουργική έκφραση, νηπιαγωγείο, παιδί, μουσική, δραστηριότητες, Δημοτικό σχολείο

ABSTRACT

This diploma thesis aims to present activities of creative writing with music for children and discusses the value of music in general and in creative writing in the classroom of kindergarten and in the first classes of elementary school.

The theoretical part of the thesis refers to how the present thesis is linked to the inter-thematic single framework of curricula. In more detail, theories and opinions are recorded about what creative writing is, how creative writing contributes to education and especially to kindergarten and the role of teacher in it. Then reference is made to what is music, what is its role in education in general and in the Greek school and kindergarten in particular and how music is associated with creative writing.

In the second part of the thesis, there are various educational activities of creative writing with music for children in kindergarten as well as for children in the first classes of elementary school. Creative writing enhances the written and spoken word of children as well as enriches their expression and vocabulary, while in combination with music they contribute not only to the mental development of the child but also to the emotional.

Keywords: creative expression, kindergarten, child, music, activities, elementary school

Πίνακας περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΟ ΕΝΙΑΙΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ	6
1.1 Σκοπός	6
1.2 Πρόγραμμα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Δραστηριοτήτων	7
1.3 ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ: Προγράμματα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Δραστηριοτήτων για το Νηπιαγωγείο	8
1.4 ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΗ: Πρόγραμμα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Δραστηριοτήτων Δημιουργίας και Έκφρασης για το Νηπιαγωγείο	9
1.5 ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ: Πρόγραμμα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης απλών Δραστηριοτήτων Πληροφορικής για το Νηπιαγωγείο	12
ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΓΡΑΦΗ	12
2.1 Η Δημιουργική Γραφή στην Εκπαίδευση	15
2.2 Η Δημιουργική Γραφή στο Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα	17
2.3 Η Δημιουργική Γραφή στο Νηπιαγωγείο	18
2.4 Στόχος Δημιουργικής Γραφής στο Νηπιαγωγείο	21
2.5 Ο ρόλος του εκπαιδευτικού	21
ΜΟΥΣΙΚΗ	22
3.1 Ιστορική Αναδρομή της Μουσικής	24
3.2 Μουσική και Δημιουργική Γραφή	25
3.3 Σχέση Μουσικής και Λογοτεχνίας	29
3.4 Η Μουσική Αγωγή στην Εκπαίδευση	30
3.5 Η Μουσική Αγωγή στο Ελληνικό σχολείο	32
3.6 Η Μουσική Αγωγή στο Νηπιαγωγείο	34
Εκπαιδευτικές Δραστηριότητες της Δημιουργικής Γραφής με Μουσική για τα παιδιά	36
4.1 Δραστηριότητες Δημιουργικής Γραφής με Μουσική στο Νηπιαγωγείο	37
4.2 Δραστηριότητες Δημιουργικής Γραφής με Μουσική στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου	44
Συμπεράσματα	52
Βιβλιογραφία	53

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία έχει ως στόχο να παρουσιάσει δραστηριότητες της δημιουργικής γραφής με μουσική για τα παιδιά, ενώ παράλληλα πραγματεύεται την αξία της μουσικής γενικότερα αλλά και στη δημιουργική γραφή μέσα στη τάξη του νηπιαγωγείου αλλά και στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού σχολείου.

Σε αρχικό στάδιο επιχειρείται ο προσδιορισμός του όρου δημιουργική γραφή. Η δημιουργική γραφή είναι μια μορφή έκφρασης η οποία πηγάζει από την φαντασία, αν αυτή αξιοποιηθεί με τα σωστά ερεθίσματα, τότε μπορεί να επιτευχθεί οποιαδήποτε στιγμή. Απώτερος στόχος της είναι να απελευθερωθεί η σκέψη και να αφυπνίσει τη δημιουργική διάθεση ενός ατόμου, ώστε να οδηγηθεί το άτομο σε γλωσσικές ανατροπές, χρησιμοποιώντας με ποικίλους τρόπους τις λέξεις για να δημιουργήσει καινούριες λέξεις, πιο θαρραλέες επιλογές και να ακολουθήσει τα μοναδικά προσωπικά του μονοπάτια της γραφής και της έκφρασης. Η δημιουργική γραφή σύμφωνα με τον Parnes (1963), είναι μια διαδικασία σκέψης και ανταπόκρισης, που σχετίζεται με τις προηγούμενες εμπειρίες, με την ανταπόκριση στα διάφορα ερεθίσματα (αντικείμενα, σύμβολα, ιδέες, άνθρωποι, καταστάσεις) και γενικά καταλήγει σε ένα τουλάχιστον μοναδικό συνδυασμό. Το γράψιμο είναι μια μορφή της προσωπικής ελευθερίας.

Έπειτα, εξετάζεται η θέση της δημιουργικής γραφής στην εκπαίδευση και ειδικότερα στο νηπιαγωγείο όπως και ο ρόλος του εκπαιδευτικού σε αυτή.

Πιο αναλυτικά, στοιχεία της δημιουργικής γραφής, όπως είναι η μουσική, η γραφή, το θέατρο και η γλωσσική έκφραση εντοπίζονται και στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών του Νηπιαγωγείου. Στην πρωτοβάθμια και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση η δημιουργική γραφή δε συναντάται ως αυτόνομο μάθημα, όμως στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Νηπιαγωγείου η «δημιουργική γραφή» αναφέρεται ως έκφραση και ως πρόταση δραστηριοτήτων στην ενότητα «ιδέες για δραστηριότητες» για την «παραγωγή προφορικού λόγου». Συγκεκριμένα το πρόγραμμα της γλώσσας είναι αυτό στο οποίο μπορεί να βασιστεί σε μεγάλο βαθμό η δημιουργική γραφή στο νηπιαγωγείο, καθώς ο διάλογος, ο σεβασμός στους κανόνες επικοινωνίας, η ακρόαση, η ομιλία, οι περιγραφές αντικειμένων και προσώπων δηλώνονται ως μαθησιακοί στόχοι και εμπλουτίζουν τις διαδικασίες προφορικής επικοινωνίας.

Παράλληλα, ο ρόλος της/του νηπιαγωγού, είναι πολύ σημαντικός για τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας. Ρόλος της/του είναι να ενθαρρύνει τον προφορικό λόγο των παιδιών στις συζητήσεις στη παρεούλα, να τα κατευθύνει με τις κατάλληλες ερωτήσεις και με διακριτικό τρόπο ώστε να συμμετέχουν όλα στη συζήτηση, καθώς επίσης σημαντικό είναι να μπορεί να αναπτύξει την αφηγηματική ικανότητα στα νήπια. Έχει λοιπόν μεσολαβητικό ρόλο ανάμεσα στα παιδιά και το παραμύθι, οπότε ο τρόπος ανάγνωσης του παραμυθιού και ο σωστός επιτονισμός στην φωνή της/του, παίζει καθοριστικό ρόλο για το αν τα παιδιά θα κατανοήσουν το κείμενο που τους διαβάζει. Επίσης βοηθάει πολύ στην κατανόηση του γραπτού και του προφορικού λόγου η ζωντανή αναπαράσταση που θα κάνει η/ο νηπιαγωγός με την

βοήθεια υλικών και μέσων κατά την αναδιήγηση της ιστορίας, ζωντανεύοντας έτσι το κείμενο, τραβώντας την προσοχή των παιδιών και φυσικά ενθουσιάζοντάς τα (Trister- Dodge κ.α., 2002).

Ωστόσο, σύμφωνα με τις (Τσιλιμένη- Παπαρούση , 2010) και οι γονείς παίζουν βοηθητικό ρόλο στο επικοινωνιακό κομμάτι της ζωής των παιδιών και θα πρέπει για αυτό το λόγο να τα διαπαιδαγωγήσουν ανάλογα. Οι γονείς, σύμφωνα με έρευνες (Secada, 1989) σε μια διαδικασία συνεχούς αλληλεπίδρασης με το παιδί ασκούν επιρροή στα κίνητρα, τις αξίες, τις αντιλήψεις και τις φιλοδοξίες του παιδιού και επιδρούν στη μόρφωση του μέσω των εμπειριών που προέρχονται από το στενό και ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον.

Παρακάτω, η εργασία αναφέρεται στην μουσική και στην επιρροή της στο κόσμο γενικότερα, ενώ ειδικότερα κάνει λόγο για το ρόλο της μουσικής στο νηπιαγωγείο και στη δημιουργική γραφή. Ο *Nicolas Hodges* υποστηρίζει ότι οι γενετικές οδηγίες δημιουργούν ένα νου και ένα σώμα που είναι προδιατεθειμένα να είναι μουσικά. Όπως ο άνθρωπος γεννάται με την ικανότητα της ομιλίας και είναι προδιατεθειμένος να μάθει τη συγκεκριμένη γλώσσα που του καθορίζει το άμεσο περιβάλλον του, κατά τον ίδιο τρόπο ο άνθρωπος γεννάται με τα μέσα να αντιδρά στη μουσική που του καθορίζει το άμεσο πολιτισμικό περιβάλλον του. Επιπρόσθετα, στη μουσική αγωγή των παιδιών στο νηπιαγωγείο, η δημιουργικότητα θα πρέπει να αποτελεί το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό οποιασδήποτε μουσικής δραστηριότητας, όπως το τραγούδι, η κίνηση, η ακρόαση μουσικής, ο πειραματισμός και η εκτέλεση στα μουσικά όργανα. Επιπλέον, τα παιδιά θα πρέπει να έχουν ευκαιρίες για μουσικές δραστηριότητες, που να συμπεριλαμβάνουν περισσότερες δημιουργικές εργασίες.

Εν κατακλείδι, στο δεύτερο και τελευταίο μέρος της εργασίας, διατυπώνονται ποικίλες δραστηριότητες Δημιουργικής Γραφής με Μουσική για τα παιδιά στο Νηπιαγωγείο καθώς και στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού σχολείου.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΟ ΕΝΙΑΙΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ

1.1 Σκοπός

Ο Σκοπός του Νηπιαγωγείου είναι η διαπαιδαγώγηση, με την ενδεδειγμένη και οργανωμένη παρέμβαση του -της νηπιαγωγού, μέσα σε ένα πλαίσιο προσωπικής

βούλησης και αυθόρμητης έκφρασης του παιδιού, με σκοπό να ανακαλύψει τον κόσμο, να καλλιεργήσει τις αισθητικοκινητικές και ψυχοσωματικές του ικανότητες, να δημιουργήσει και να αναγνωρίσει σχέσεις συνύπαρξης και να κάνει τα πρώτα βήματα στην ανάπτυξη και την δημιουργία της κοινωνικής συνείδησης. Είναι η ανάπτυξη της επικοινωνιακής του ικανότητας με τα υπόλοιπα παιδιά του νηπιαγωγείου άλλα και με τους άλλους ανθρώπους γενικότερα.

Το ενδιαφέρον των παιδιών να ανακαλύψουν τον κόσμο, είναι το κίνητρο για τη μάθηση. Τα παιδιά μέσα σε ένα ασφαλές σε ερεθίσματα περιβάλλον εξερευνούν με τις αισθήσεις, δημιουργούν ιδέες και δομούν τη γνώση. Παράλληλα χρησιμοποιούν διαρκώς τις γνώσεις που αποκτούν και τις ιδέες τους για διαφορετικούς σκοπούς και με ποικίλους τρόπους. Έτσι, αναπτύσσουν την ικανότητα προσαρμογής τους στο περιβάλλον. Εξίσου σημαντικός σκοπός του νηπιαγωγείου είναι και η αισθητική ανάπτυξη των νηπίων. Η αισθητική αγωγή, με την ευρύτερη σημασία της, συμβάλλει σθεναρά στην ανάπτυξη της προσωπικότητας των νηπίων, αφού, όπως υποστηρίζουν πολλοί παιδαγωγοί, ψυχολόγοι και άνθρωποι της τέχνης, εκτός από τους καθαρά καλλιτεχνικούς, εξυπηρετεί και ψυχοπαιδαγωγικούς σκοπούς.

1.2 Πρόγραμμα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Δραστηριοτήτων

Στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για το Νηπιαγωγείο και στο αντίστοιχο Αναλυτικό Πρόγραμμα, προσδιορίζονται οι κατευθύνσεις των προγραμμάτων σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων της γλώσσας, των μαθηματικών, της μελέτης περιβάλλοντος, της δημιουργίας έκφρασης και της πληροφορικής.

Τα προγράμματα αυτά δεν θεωρούνται ως διακριτά διδακτικά αντικείμενα, αλλά ως οδηγοί υλοποίησης δραστηριοτήτων που είναι αναπτυξιακά κατάλληλες και φέρουν αποτέλεσμα για όλα τα παιδιά του Νηπιαγωγείου. Συνεπώς στο Νηπιαγωγείο, δεν νοείται διάκριση των μαθημάτων σε υποχρεωτικά και προαιρετικά και δεν προβλέπεται συγκεκριμένη διδακτέα ύλη όπως στις υπόλοιπες δομές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Στόχος των προγραμμάτων αυτών είναι η ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών στον σωματικό/κινητικό, συναισθηματικό, κοινωνικό και νοητικό τομέα. Τα προγράμματα οργανώνονται γύρω από θέματα που παρακινούν το ενδιαφέρον των παιδιών και είναι παιδαγωγικά κατάλληλα.

Στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για το νηπιαγωγείο καταγράφονται διαθεματικές δεξιότητες οι οποίες διατρέχουν όλα τα Αναλυτικά Προγράμματα, όπως για παράδειγμα δεξιότητες επικοινωνίας, δεξιότητες συνεργασίας με άλλα άτομα, δεξιότητες αποτελεσματικής χρήσης των αριθμών και των μαθηματικών εννοιών και αξιοποίησή τους στην καθημερινή ζωή, αλλά και

ικανότητες επίλυσης προβλημάτων μέσα από την καλλιέργεια των απαραίτητων δεξιοτήτων και στρατηγικών σχεδιασμού, ελέγχου και ανατροφοδότησης.

1.3 ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ: Προγράμματα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Δραστηριοτήτων για το Νηπιαγωγείο

Από έρευνες των περασμένων δεκαετιών γίνεται εμφανές ότι η ζωή των παιδιών καθορίζεται από τα χρόνια της προσχολικής ηλικίας. Όπως αναφέρει ο Gardner (1991), η περίοδος των πρώτων έξι χρόνων του παιδιού είναι η πιο σημαντική και κρύβονται σε αυτή τα περισσότερα μυστικά και η δύναμη της ανθρώπινης ανάπτυξης σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη φάση ανάπτυξης.

Η Γλώσσα, σύμφωνα με το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για το νηπιαγωγείο, διατρέχει όλο το πρόγραμμα σπουδών και κάθε θέμα που προσεγγίζεται εξυπηρετεί στόχους ομιλίας, ανάγνωσης και γραφής.

Το πρόγραμμα της γλώσσας στο νηπιαγωγείο χωρίζεται σε τρεις ενότητες: στη προφορική επικοινωνία (ομιλία και ακρόαση), στην ανάγνωση και στη γραφή. Στο χώρο του νηπιαγωγείου αναπτύσσονται διάφορες επικοινωνιακές καταστάσεις, έτσι ώστε τα παιδιά από την αρχή να οπλίζονται με θάρρος και να παίρνουν το λόγο για να διηγούνται και να αφηγούνται, να περιγράφουν, να εξηγούν και να ερμηνεύουν, να συμμετέχουν σε συζητήσεις και να χρησιμοποιούν στοιχειώδη επιχειρηματολογία, να βελτιώνουν και να εμπλουτίζουν τον προφορικό τους λόγο, καθώς επίσης να αποκτήσουν φωνολογική επίγνωση (Δ.Ε.Π.Π.Σ., 2003).

Επιπρόσθετα, η προφορική επικοινωνία στο νηπιαγωγείο δεν εξαντλείται σε μια προγραμματισμένη διαδικασία αλλά είναι μια αμερόληπτη και απρογραμματίστη διαδικασία αλληλεπίδρασης μεταξύ των παιδιών και του εκπαιδευτικού αλλά και των παιδιών μεταξύ τους, διαδικασία η οποία μπορεί να επιτευχθεί σε οποιαδήποτε δραστηριότητα του προγράμματος. Για τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας η προφορική επικοινωνία και το παιχνίδι είναι τα κυρίαρχα στοιχεία της έκφρασής τους και τα μέσα με τα οποία καλλιεργούνται και μαθαίνουν. «Τα παιδιά παίζοντας μιλούν μεγάλωφωνα στον εαυτό τους και συνομιλούν με τους συμπαίκτες τους. Η γλώσσα τους επιτρέπει να γίνονται φίλοι, να φτιάχνουν και να μοιράζονται φανταστικούς κόσμους.» (Hoorn et al., 1999:81). Ακόμη, δραστηριότητες καλλιέργειας της ομιλίας και της ακρόασης σύμφωνα με όσα αναφέρονται στο αναλυτικό πρόγραμμα μπορεί να είναι η συζήτηση, η αφήγηση ιστοριών και παραμυθιών, η διήγηση εμπειριών, η περιγραφή αντικειμένων, γεγονότων και εικόνων, καθώς και το παιχνίδι ρόλων. Η διδασκαλία της γλώσσας λόγω της άμεσης σχέσης της με τη σκέψη του ανθρώπου, διαπερνά όλα τα άλλα αντικείμενα μάθησης.

1.4 ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΗ: Πρόγραμμα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Δραστηριοτήτων Δημιουργίας και Έκφρασης για το Νηπιαγωγείο

Η Δημιουργία και Έκφραση εμπεριέχει τα προγράμματα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων οι οποίες σχετίζονται με τα Εικαστικά, το Θέατρο – Δραματική Τέχνη, τη Φυσική Αγωγή και τη Μουσική. Τα συγκεκριμένα προγράμματα αν και είναι αυτόνομα, διαθέτουν και κοινά στοιχεία. Πιο αναλυτικά αφυπνίζουν τις φυσικές ικανότητες των παιδιών, συναρπάζουν, κινητοποιούν τη φαντασία και τη περιέργεια τους, οπλίζουν την έκφραση τους, αναπτύσσουν τη δημιουργικότητα, δίνοντας τους την ευχέρεια να κάνουν πειράματα με υλικά και τεχνικές. Αρκετές από τις δραστηριότητες που σχεδιάζονται και οργανώνονται, αλληλοσυμπληρώνονται, ανοίγοντας έτσι νέα δημιουργικά μονοπάτια. Παράδειγμα αποτελεί η Μουσική, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε κίνηση ή σε εικαστική δημιουργία, ενώ το Θέατρο μπορεί να ολοκληρώνεται με τη συνοδεία ενός μουσικού κομματιού και μιας εικαστικής δημιουργίας. Με αυτό τον τρόπο συμβιώνουν οι τέχνες και η κίνηση χωρίς να τονίζεται η εξειδίκευσή τους. Σημαντικό ρόλο όμως φέρει και ο εκπαιδευτικός όπου θα πρέπει να διαθέτει τις κατάλληλες γνώσεις και νόηση για την επίτευξη αυτών των προγραμμάτων. (Υ.Π.Ε.Π.Θ. – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2002, ΔΕΠΠΣ για το Νηπιαγωγείο και Προγράμματα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Δραστηριοτήτων, Αθήνα).

- **Μουσική**

Η Μουσική στο Νηπιαγωγείο έχει ως σκοπό την καλλιέργεια της αισθητικής ικανότητας και ευαισθησίας, την κατανόηση και απόλαυση της μουσικής. Κάθε παιδί έχει τα δικά του μουσικά βιώματα, ενδιαφέροντα και ικανότητες πάνω στη μουσική. Σημειώνεται ότι όλα τα παιδιά έχουν μουσικές δυνατότητες και μπορούν να δημιουργήσουν δικές τους μουσικές ιδέες. Κατά τα τέλη του 20^ο αιώνα ερευνητές από διαφόρων ειδών επιστήμες, όπως νευρολογίας, ψυχολογία και ψυχιατρικής υποστήριξαν ότι η μουσική ικανότητα υπάρχει μέσα σε κάθε άνθρωπο (Σέρρη 1995, σελ.57). Έρευνες επίσης του Shelter, με εγκύους φοιτήτριες της μουσικής, για τις προγεννητικές μουσικές εμπειρίες του παιδιού, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι το παιδί, σ' αυτό το προγεννητικό στάδιο, αντιδρά στη μουσική.

Τα παιδιά ηλικίας τεσσάρων με έξι χρόνων, σύμφωνα με έρευνες του Moog (Σέρρη 1995, σελ.59) διαπιστώνουν ότι έχουν την τάση να συσχετίζουν τα ακουστικά τους ερεθίσματα με γεγονότα και καταστάσεις από το κοντινό τους περιβάλλον.

Η καλλιέργεια της μουσικής αντίληψης εξαρτάται από την ποιότητα, ποικιλομορφία και καταλληλότητα των μουσικών εμπειριών, που πραγματεύεται εκτός και εντός της τάξης. Η Μουσική στο Νηπιαγωγείο θα πρέπει να εμπεριέχει ποιοτικά παιδικά τραγούδια και ήχους διαφόρων πολιτισμών και παραδόσεων. Ακόμη, τα παιδιά είναι χρήσιμο να αποκτήσουν μουσικές δεξιότητες που έχουν σχέση με τον έλεγχο, το χειρισμό και την παρουσίαση τού ήχου, δεξιότητες όπως είναι για παράδειγμα το

να ακούν, να τραγουδούν, να παίζουν και να συνθέτουν. Οι δεξιότητες αυτές περιλαμβάνουν ακουστική αντίληψη και διάκριση των ήχων αλλά και στοιχειώδη τεχνικό έλεγχο της φωνής και των οργάνων, ανάπτυξη και κατανόηση των μουσικών ιδεών.

Σύμφωνα με το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών, για να υπάρξει μια σωστή μουσική αγωγή, ο παιδαγωγός θα πρέπει να δημιουργήσει το κατάλληλο περιβάλλον. Επεξηγηματικά θα πρέπει να διαμορφώσει το χώρο της τάξης, να διευκολύνει τα παιδιά με ποικιλία υλικών και δραστηριοτήτων, να τα οδηγήσει με διάφορες ερωτήσεις και προτάσεις στην εξερεύνηση του μαγικού κόσμου της μουσικής, ενέργειες δηλαδή που θα ευνοήσουν στην καλλιέργεια της μουσικής τους παιδείας.

- **Θέατρο – Δραματική Τέχνη**

Η Δραματική Τέχνη στο Νηπιαγωγείο είναι εκπαιδευτική διαδικασία, μέσω της οποίας διακρίνονται οι κλίσεις και οι ικανότητες των παιδιών. Η Δραματική Τέχνη δίνει την ευκαιρία στο παιδί να εκφράζεται, να ανακαλύπτει πράγματα για τον εαυτό του αλλά και για τον κόσμο γενικότερα, να επικοινωνεί, να ερμηνεύει την ανθρώπινη συμπεριφορά, να σχηματίζει άποψη για ότι του συμβαίνει γύρω του, να απελευθερώνεται όπως και να εκτονώνεται. Για να επιτευχθούν τα παραπάνω είναι απαραίτητο το περιβάλλον του παιδιού να αποπνέει ένα κλίμα συντροφικότητας και εμπιστοσύνης. Αναλόγως την φωνή, τον λόγο, την κίνηση αλλά και τα υλικά που επιλέγουν τα παιδιά να χρησιμοποιήσουν, μπορούν να εκφράσουν, είτε μόνα τους, είτε σε συνεργασία με άλλους συναισθήματα, ιδέες, εμπειρίες και βιώματα. Είναι σε θέση, επίσης να διηγηθούν και να πλάσουν τις δικές τους ιστορίες αλλά και να χειρίζονται αντικείμενα με ποικίλους τρόπους αποδίδοντας στο καθένα διαφορετική σημασία. Είναι ακόμη σημαντικό να αναφερθεί ότι η κοινή δράση ανάμεσα στα παιδιά έχει, ως αποτέλεσμα να αποδέχονται και να υπακούουν σε κανόνες. Επιπρόσθετα, μέσα από το διάλογο το παιδί αναδεικνύει τις δυνατότητες του, μοιράζεται με τους άλλους φόβους και ανησυχίες, συνεργάζεται και επικοινωνεί.

Στην εκπαιδευτική αυτή διαδικασία ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι να εμπυχώνει τα παιδιά, να διεγείρει την φαντασία τους με ποικιλία εύστοχων ερωτήσεων, να ενισχύει την πρωτοβουλία τους και να οργανώνει κατάλληλα το χώρο με τα απαραίτητα υλικά.

- **Εικαστικά**

Στο νηπιαγωγείο τα παιδιά ανακαλύπτουν μέσω των εικαστικών, ότι η τέχνη είναι μέσο έκφρασης και επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων. Πιο αναλυτικά, τα παιδιά μέσα από τα εικαστικά, τα διάφορα σχέδια δηλαδή, τη ζωγραφική, τις πλαστικές τέχνες και τις κατασκευές εξωτερικεύουν την φαντασία τους, ενώ μέσα από κατάλληλες δραστηριότητες ανακαλύπτουν την ομορφιά της φύσης και των έργων τέχνης που έρχονται σε επαφή. Έχουν την δυνατότητα να πειραματιστούν με ποικίλα υλικά και τεχνικές αλλά και να χρησιμοποιήσουν τα προσωπικά τους

βιώματα, εμπειρίες και συναισθήματα ως μέσα καλλιτεχνικής δημιουργίας και έκφρασης.

- **Φυσική Αγωγή**

Όπως είναι ευρέως γνωστό τα μικρά παιδιά αγαπούν να βρίσκονται συνεχώς σε κίνηση. Αν παρακολουθήσεις ένα παιδί έστω και για λίγα λεπτά θα καταλάβεις ότι με οποιαδήποτε δραστηριότητα έντονη και μη και αν ασχοληθεί θα περιλαμβάνει κίνηση, είτε αυτή η κίνηση είναι χορός, είτε χοροπήδημα, είτε τρέξιμο, είτε αναρρίχηση. Η έμφυτη ενεργητικότητα αυτή των παιδιών είναι η βάση της ανάπτυξης και της καλής τους υγείας.

Το μεγαλύτερο μέρος της ζωής των παιδιών κυρίως της προσχολικής ηλικίας συγκροτείται από το παιχνίδι. Το παιχνίδι συμβάλει στην κοινωνικοποίηση του παιδιού. Μέσα από το παιχνίδι το παιδί εξοικειώνεται στη συνεργασία με τα άλλα παιδιά, στην ανάληψη ευθυνών και ρόλων όπως και στην τήρηση και το σεβασμό των κανόνων. Επιπρόσθετα, μέσα από το παιχνίδι αποκτά επίγνωση για τον εαυτό του αλλά και τον κόσμο γύρω από αυτόν καθώς και σαφή αντίληψη για τα όρια και τις δυνατότητες του.

Αναλυτικότερα, η Φυσική Αγωγή στο πρόγραμμα σπουδών για το νηπιαγωγείο αποσκοπεί στο να παρακινήσει τα παιδιά να αγαπήσουν το δραστήριο παιχνίδι, να ξεδιπλώσουν συμπεριφορές που θα τους επιτρέψουν να ενσωματωθούν με αρμονία στη σχολική ζωή και να αποκτήσουν μια ευρέως κινητική βάση εμπειριών. Η συμμετοχή των παιδιών στα περιεχόμενα της φυσικής αγωγής αποβλέπει στην ανάπτυξη βασικών κινητικών δεξιοτήτων όπως είναι για παράδειγμα οι δεξιότητες σταθεροποίησης (ισορροπίες), δεξιότητες μετακίνησης (άλματα, τρέξιμο, περπάτημα, αναρρίχηση), δεξιότητες χειρισμού (αναπήδηση μπάλας, ρίψη και υποδοχή), στην εφαρμογή κινητικών δεξιοτήτων και εννοιών είτε στο χορό, είτε στη γυμναστική είτε ακόμη και σε αναπτυξιακά κατάλληλα παιχνίδια. Παράλληλα, αποσκοπεί στην ενεργοποίηση της φαντασίας και της δημιουργικότητας, στην ενίσχυση των νοητικών ικανοτήτων μέσα από την επίλυση προβλημάτων κίνησης αλλά και στη διευκόλυνση ανάπτυξης του προφορικού λόγου που σχετίζεται με την κίνηση, στην ανάπτυξη του θάρρους και της αυτοπεποίθησης και τέλος στην ανάπτυξη κινητικών εννοιών όπως είναι η αντίληψη του χώρου, του σώματος της ποιότητας στην κίνηση, της αντίληψης σχέσεων, της προσπάθειας και του ρυθμού. *(Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών για το Νηπιαγωγείο, Μαθησιακές Περιοχές τμήμα 2 ο , σελ. 227-260 και σελ. 286-291).*

Σύμφωνα λοιπόν με το Ενιαίο Πρόγραμμα Σπουδών, ο εκπαιδευτικός λαμβάνονται υπόψιν τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών σχεδιάζει και οργανώνει δραστηριότητες οι οποίες θα αναπτύξουν τη συναισθηματική πνευματική και σωματική ανάπτυξη του παιδιού και σίγουρα θα περιέχουν ως κύριο άξονα την κίνηση. Ακόμη, διαμορφώνει ένα ασφαλές περιβάλλον για το παιδί, με τον απαραίτητο εξοπλισμό, διευκολύνοντας έτσι την συμμετοχή όλων των παιδιών στις κινητικές δραστηριότητες.

1.5 ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ: Πρόγραμμα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης απλών Δραστηριοτήτων Πληροφορικής για το Νηπιαγωγείο

Η εισαγωγή της Πληροφορικής στο νηπιαγωγείο αποβλέπει στην εξοικείωση των παιδιών με τις απλές βασικές λειτουργίες του υπολογιστή και τις διάφορες χρήσεις του, ο οποίος λειτουργεί και ως μέσο έκφρασης, δημιουργίας και ανακάλυψης και ως εργαλείο επικοινωνίας αλλά και ως γνωστικό-διερευνητικό εργαλείο στα πλαίσια των καθημερινών σχολικών δραστηριοτήτων των παιδιών. (ΔΕΠΠΣ)

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού με την ένταξη του υπολογιστή στο πρόγραμμα του νηπιαγωγείου δεν περιορίζεται στην απλή μετάδοση πληροφοριών και γνώσεων, στην εκμάθηση στοιχειωδών εννοιών που αφορούν τον υπολογιστή αλλά καλείται να επιλέγει το κατάλληλο περιεχόμενο των πληροφοριών, να καθοδηγεί τα παιδιά προς τις γνωστικές πηγές, έτσι ώστε εφαρμόζοντας αποτελεσματικές μαθησιακές διαδικασίες και στρατηγικές, τα παιδιά να έχουν πρόσβαση στην πληροφορία την οποία έπειτα θα μπορούν από μόνα τους να μετατρέψουν σε γνώση. Παράλληλα, με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού τα παιδιά ενθαρρύνονται να αποκτούν βασικές δεξιότητες χειρισμού λογισμικού γενικής χρήσης του υπολογιστή όπως επίσης να παίζουν παιχνίδια στον υπολογιστή με ασφάλεια στο πλαίσιο δυνατοτήτων της ευαίσθητης ηλικίας τους. Ταυτόχρονα ευαισθητοποιούνται και ενθαρρύνονται να αναγνωρίζουν τον υπολογιστή ως χρήσιμο εργαλείο για τον άνθρωπο. (Υ.Π.Ε.Π.Θ. – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2002, ΔΕΠΠΣ για το Νηπιαγωγείο και Προγράμματα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Δραστηριοτήτων, Αθήνα)

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΓΡΑΦΗ

Ο όρος "Δημιουργική γραφή" αποτελεί μετάφραση της αγγλικής φράσης "creative writing" και σχετίζεται με τη διδασκαλία της λογοτεχνικής γραφής ή των ποικίλων καλλιτεχνικών πρακτικών που ως στόχο έχουν την απόκτηση αντίστοιχων συγγραφικών δεξιοτήτων. (Positive Health, 1998). Η Δημιουργική γραφή εμφανίζει μια αλλεργία στην οποιαδήποτε απόπειρα ορισμού της, πλην κάποιων γενικών περιγραφικών και συνοπτικών προσδιορισμών. Πιο αναλυτικά, ο Κωτόπουλος (2012) και ο Καρακίτσιος (2012) αναφέρουν πως δεν μπορεί να αποδοθεί με ακρίβεια ο όρος της Δημιουργικής γραφής, διότι πραγματοποιείται προσπάθεια να

μεταφραστεί νοηματικά στην ελληνική γλώσσα ο ξένος αυτός όρος. Ειδικότερα, διατυπώνουν πως επικρατεί μια εννοιολογική ασάφεια καθώς μπορεί να δοθούν στον όρο αυτό πολλές διαφορετικές ερμηνείες και σημασίες. Οι σημασίες που του αποδίδονται μπορεί να είναι: «πεδίο συγγραφικών δραστηριοτήτων, τέχνη της λογοτεχνικής συγγραφής, βιωματική εκπαιδευτική μέθοδο για την διδασκαλία της Λογοτεχνίας και της λογοτεχνικής γραφής, , μορφή ψυχικής εκτόνωσης και τρόπο ενίσχυσης της αυτοεκτίμησης, πανεπιστημιακό γνωστικό αντικείμενο κ.α.» (σελίδα 13). Και ο Κωτόπουλος όμως και ο Καρακίτσιος επισημαίνουν ότι η Δημιουργική γραφή επαφίεται στον όρο «δημιουργικότητα».

Το σίγουρο είναι πάντως πως είναι ένα Λογοτεχνικό είδος. Μάλιστα, πολλοί υποστηρίζουν ότι αφορά οποιοδήποτε είδος γραφής που είναι δημιουργικό, είτε αυτό είναι είτε πρωτότυπο, είτε διαφέρει με αυτά που συναντούμε κατά καιρούς στα Λογοτεχνικά είδη και δεν επιδιώκει να δημιουργήσει ένα λογοτεχνικό έργο (Dawson, 2005). Η Δημιουργική γραφή πιστεύεται πως μπορεί να διδαχθεί, αλλά και να διδάξει, αφού κατέχει πλήθος εκπαιδευτικών τεχνικών και γνώσεων, μετατρέποντας έτσι την γραφή πιο κοινωνική, (μπορεί να προσδιοριστεί επίσης και ως ψυχοθεραπευτικό μέσο), ξεφεύγοντας από κάθε είδους κλασσικής, μοναχικής και λογικής διαδικασίας (Κωτόπουλος, 2012). Ακόμη, μπορεί να χαρακτηριστεί και μέσα από μία αλληλένδετη σχέση, της πράξης του να γράψει κανείς δημιουργικά και αυτή της κριτικής σκέψης στο να γράψει δημιουργικά καθώς και το αποτέλεσμα αυτού (πρωτότυπος αναδυόμενος γραπτός λόγος). Συμπληρωματικά, συναντώνται και άλλες προσπάθειες προσδιορισμού της Δημιουργικής γραφής όπως αυτή του Parnes (1963), σύμφωνα με τον οποίο είναι μια διαδικασία σκέψης και ανταπόκρισης, που συνδέεται με τις προηγούμενες εμπειρίες, με την ανταπόκριση στα διάφορα ερεθίσματα (αντικείμενα, σύμβολα, ιδέες, άνθρωποι, καταστάσεις) και ως κατάληξη έχει τη δημιουργία ενός μοναδικού συνδυασμού, ενώ ο Ramet (2007) υποστηρίζει ότι η δημιουργική γραφή αναφέρεται στη συγγραφή κειμένων λογοτεχνίας, καθώς αποτελεί «τη δύναμη να δημιουργήσεις μια ευφάνταστη, λογοτεχνικά πρωτότυπη παραγωγή ή σύνθεση».

Ταυτόχρονα, κοινή παραδοχή όλων των εργαστηρίων Δημιουργικής γραφής είναι ότι η συγγραφή ενός λογοτεχνικού κειμένου δεν αποτελεί προνόμιο ορισμένων μόνο ανθρώπων αλλά πολύ περισσότερων, καθώς προϋπόθεση αυτής είναι η εξάσκηση μιας σειράς τεχνικών που έχουν σταδιακά θετική εξέλιξη (Καρακίτσιος 2012). Η λογοτεχνική συγγραφή διαθέτει το δικό της σύνολο κανόνων ύφους και τεχνικών, που εξελίσσονται συνεχώς και που ευνοούν την καλλιέργεια της δημιουργικής έκφρασης και γραφής του ατόμου, ενώ πρώτη άσκηση συνήθως της Δημιουργικής Γραφής είναι η μίμηση κλασσικών έργων. Παράλληλα, η Δημιουργική γραφή είναι μια μορφή ψυχικής εκτόνωσης, εσωτερικής λύτρωσης και ψυχικής απελευθέρωσης του ατόμου. Η γραφή ενός ποιήματος ή ορισμένων στίχων ή ακόμη και μιας λογοτεχνικής αφήγησης βραχείας ή ευρείας φόρμας, έχει θεραπευτική και λυτρωτική ιδιότητα, κάτι που έχει επιβεβαιωθεί και από την κλασική Ψυχανάλυση (Freud, 1976), ενώ σύμφωνα με τον Brown (1997) η δημιουργική διαδικασία περιλαμβάνει την παράμετρο της πνευματικής κάθαρσης της λύτρωσης αλλά και της αυτοεπιβεβαίωσης.

Η Δημιουργική γραφή εμφανίζεται πρώτη φορά στην αρχαία Ελλάδα μέσω της αρχαίας δραματικής διδασκαλίας όπως επίσης και σε ασκήσεις για την συγγραφική σύνθεση της ρητορικής. Αφετηρία λοιπόν της Δημιουργικής γραφής ήταν η Αθήνα με πρωτοστάτη τον Αριστοτέλη (384 – 322 π.Χ.). Ο Κωτόπουλος (2012) μάλιστα αναφέρει ότι: «Η αριστοτελική άποψη ενυπάρχει σε πολλούς συγγραφείς και στους κριτικούς τους. Το να μιλά και να γράφεις αντιμετωπίστηκε διαχρονικά ως τέχνη και η ρητορική, η δημόσια δηλαδή ομιλία, δίδαξε τα μέσα της προφορικής και γραπτής αποτελεσματικής πειθούς». Πολύ αργότερα, στον 20ο αιώνα και συγκεκριμένα το 1939 εντοπίζεται η Δημιουργική γραφή ως σύγχρονος πλέον επιστημονικός κλάδος στα πανεπιστήμια της Αμερικής με την ίδρυση του Iowa Writer's Workshop. Το εργαστήριο αυτό αφουγκραζόταν την άποψη πως η συγγραφή δεν μπορεί να διδαχθεί, αλλά ότι μπορεί να αναπτύξει το ταλέντο. (Iowa University, 1939, Dawson, 2005). Συγχρόνως, γίνεται απόπειρα να αντικατασταθούν οι ιστορικές, οι φιλολογικές και οι γλωσσολογικές αναλύσεις σε λογοτεχνικά έργα, από μια "λογοτεχνική κριτική", η οποία επικεντρώνεται στην αισθητική της ποιότητας τους. Ταυτόχρονα μέσα στη κρίση που βιώνει η αγγλοσαξονική ακαδημαϊκή παράδοση και μολονότι υπήρχε η φιλολογική προσέγγιση της Λογοτεχνίας, η οποία χαρακτηριζόταν ως "αποστεωμένο ιστορικό και γλωσσικό corpus", η Δημιουργική γραφή αναπτύσσεται και δεν αποχωρίζεται την επιστημονική της ιδιότητα.

Επιπρόσθετα, τα μαθήματα της, σε Πανεπιστημιακό επίπεδο, αυξάνονταν και αναγνωρίζονταν ακόμα περισσότερο, ενώ στόχος τους ήταν να κατανοούνται βαθύτερα μέσα από τις δημιουργικές ασκήσεις, ενώ παράλληλα, σε Μεταπτυχιακό επίπεδο και έως την δεκαετία του 1960, εφαρμόζονταν στις Η.Π.Α. πέντε μεταπτυχιακά προγράμματα, τα οποία μετά από τη χρηματοδότηση τους από τα πανεπιστήμια, πλήθαιναν ακόμα πιο πολύ και ξεκίνησαν να έχουν τη μορφή επαγγελματικής μαθητείας, δηλαδή στόχευαν στη δημιουργία επίδοξων συγγραφέων (Cowman, 2011). Στις μέρες μας η Δημιουργική Γραφή είναι γνωστή σε παγκόσμιο επίπεδο και πιο συγκεκριμένα την τελευταία εικοσαετία, όπου εντοπίζεται στα πιο περιζήτητα Πανεπιστήμια της Ευρώπης, της Ασίας, της Αυστραλίας κ.α.

Σημαντικό είναι ακόμη να επισημανθεί ότι «στην Ελλάδα, από το 2008, το Πανεπιστήμιο της Δυτικής Μακεδονίας περιλαμβάνει Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών με Επιστημονικά υπεύθυνο τον αείμνηστο ποιητή και πανεπιστημιακό Μίμη Σουλιώτη, το οποίο πλαισιώνεται από μία σειρά αξιόλογων συνεργατών που εξειδικεύονται σε διάφορα επιμέρους γνωστικά αντικείμενα...». Η Δημιουργική γραφή έχει μάλιστα ενταχθεί και στα Αναλυτικά Προγράμματα Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του 2012- 2013 της Κύπρου, γεγονός που αναγγέλλει και της καθιέρωση της ως μάθημα και στην Ελλάδα. (Βακάλη, Ζωγράφου Τσαντάκη, Κωτόπουλος, 2013).

Ωστόσο παρά την ανάπτυξη και τη γνωστοποίηση της διεθνώς, πρέπει να αναφερθούν και οι αρνητικές κριτικές που έλαβε ανά καιρούς από θεωρητικούς, συγγραφείς και κριτικούς για την ποιότητα της, και ειδικότερα για την κοινωνική πρακτική της. Συγκεκριμένα, οι επικριτές της προβληματίζονταν ως προς την "νομιμοποίησή" της ως επιστημονικό κλάδο, και παρουσιάζονταν ποικίλα ερωτήματα για το αν μπορεί να διδαχθεί και αν μπορεί να διδάξει, αν πρέπει το

άτομο να έχει φυσικό ταλέντο ή αν μπορεί να το καλλιεργήσει ή και τα δύο (Dawson, 2005).

Πάντως ο Κωτόπουλος(2012) επισημαίνει ότι η Δημιουργική Γραφή, ανεξαρτήτως της ιστορίας της κατά καιρούς, μπορεί να θεωρηθεί ως μία θεσμοθετημένη μαθητεία για τους φιλόδοξους που ενασχολούνται με την Λογοτεχνία, και την υπηρετούν χωρίς να υπάρχει το κριτήριο του ταλέντου. Ακόμα, μπορεί να αποδειχθεί χρήσιμη και λειτουργική και για τους ήδη συγγραφείς ως “ασπίδα” υπερασπίζοντας τους. Η Δημιουργική Γραφή προσφέρει ένα σύνολο γνώσεων και εκπαιδευτικών πρακτικών, της προσδίδεται όμως και ένας κοινωνικός αλλά μπορεί και ψυχοθεραπευτικός ρόλος, γεγονός που καλλιεργεί ένα ευχάριστο κλίμα συγγραφής.

2.1 Η Δημιουργική Γραφή στην Εκπαίδευση

Η Δημιουργική Γραφή αποτελεί ένα γνωστικό αντικείμενο το οποίο μπορεί άνετα να διδαχθεί σε επίπεδο προσχολικής ηλικίας, αλλά και σε επίπεδα πιο υψηλά, όπως είναι αυτά του Πανεπιστημίου, των Μεταπτυχιακών αλλά και των Διδακτορικών σπουδών εξίσου με την ίδια επιτυχία. Ειδικότερα, η Morley (2007) τοποθετεί σε όμοια θέση τη Δημιουργική Γραφή με μία τέχνη και ισχυρίζεται πως, μπορεί να διδαχθεί στις εκπαιδευτικές βαθμίδες και να την κατανοήσουν όλοι, όπως παρομοίως συμβαίνει και με τις τέχνες, στις οποίες είναι απαραίτητη η δεξιοτεχνία. Η εκπαιδευτική διαδικασία του σήμερα επιδιώκει να δημιουργήσει πολίτες με κοινωνικές και περιβαλλοντικές ευαισθησίες που να υλοποιούν πρωτότυπες και έξυπνες παρεμβάσεις. Αποζητά επίσης να διαθέτουν οι μαθητές φαντασία και αυτοέκφραση, δημιουργώντας ένα διαφορετικό περιβάλλον πολιτιστικής ταυτότητας που να μη σχετίζεται με τη “μηχανική”, “καθοδηγούμενη” και “απρόσωπη” μάθηση. Η φαντασία, η περιέργεια και η συναισθηματική ένταση σύμφωνα με τον Starko (2015) αποτελούν χαρακτηριστικά του δημιουργικού χαρισματικού μαθητή. Ωστόσο, η εκπαίδευση δείχνει να μη προσδίδει την ανάλογη σημασία για την δημιουργική μάθηση, όσο της αρμόζει (Smith & Smith, 2001). Συγκεκριμένα ο Beghetto (2011) διατυπώνει πως η δημιουργική μάθηση περιορίζεται από τα αυστηρά σχεδιασμένα Αναλυτικά Προγράμματα και του συγκεκριμένους μαθησιακούς στόχους.

Σημαντικό ρόλο για τη δημιουργική ανάπτυξη του μαθητή κατέχει και το οικογενειακό περιβάλλον, το οποίο συντείνει στην κοινωνικοποίηση του και στην δημιουργία πρωτοβουλίας του ατόμου για διερεύνηση του κόσμου. Αν όμως για κάποιους λόγους δεν αναπτυχθούν αυτά τα ερεθίσματα μέσα από την οικογένεια, μπορεί η σχολική βαθμίδα να τα καταφέρει. Ειδικότερα, για ένα δημιουργικό σχολικό περιβάλλον, υπεύθυνος είναι ο εκπαιδευτικός του οποίου η διδασκαλία θα πρέπει να είναι ευέλικτη, οι δραστηριότητες που θα σχεδιάσει και πραγματοποιήσει να είναι ανοιχτού τύπου, να επικρατεί η κριτική σκέψη, η οποία θα αναλύεται βάση της λογικής. (Δημόπουλος, 2007). Ταυτόχρονα, ο εκπαιδευτικός οφείλει να χρησιμοποιήσει πλήθος εκπαιδευτικών μεθόδων, οι οποίοι ως σκοπό να έχουν να εξοικειώνονται οι μαθητές με τις θεωρητικές τεχνικές, να πειραματίζονται, να μαθαίνουν να γράφουν και οι ίδιοι, αλλά και να αναπτύσσουν την ικανότητα του

σχολιασμού κειμένων, και των δικών τους, αλλά και των άλλων (συνδυασμός γνωστικών και μεταγνωστικών ικανοτήτων) (Νικολαΐδου, 2012). Παράλληλα όμως, είναι σημαντικό ο μαθητής να κατακτά με βιωματικό τρόπο νέα επίπεδα γνωστικών ικανοτήτων, να τα δημιουργεί και ο ίδιος, ενώ η δημιουργική γραφή πρέπει να μη βασίζεται στη μετωπική διδασκαλία, αλλά περισσότερο στην ομαδοσυνεργατική διδασκαλία και μάθηση.

Η σύνθετη νοητική διεργασία με την οποία μπορεί να προσεγγιστεί ενεργητικά η Λογοτεχνία, προσδιορίζει τη Δημιουργική γραφή στην εκπαίδευση. Πιο αναλυτικά, η Φιλαναγνωσία και η Δημιουργική γραφή με τις χαρακτηριστικές διδακτικές παρεμβάσεις της, αποτελούν δύο από τους πιο σπουδαίους τομείς της διδασκαλίας της Λογοτεχνίας όπως επίσης και τους τρόπους της λογοτεχνικής ανάγνωσης.

Σύμφωνα μάλιστα, με τη Βακάλη, την Ζωγράφου- Τσιαντάκη και τον Κωτόπουλο (2013, σελ. 39) , *«η Δημιουργική Γραφή καλύπτει και τις τρεις βασικές λειτουργίες του αναγνώστη στην “λογοτεχνική ανάγνωση”, καθώς βοηθά να προβεί στην αποκωδικοποίηση των συμβόλων του έργου, στην κατανόηση της στρατηγικής του σχεδιασμού του και στην ενεργοποίηση της συναισθηματικής του κατάστασης, επικεντρώνοντας τον, όχι στην προσπάθεια διδασκαλίας των νοημάτων του έργου ή την ανίχνευση της “λογοτεχνικότητας” του, αλλά στην προσπάθεια συμπλήρωσης των κενών του και της αναδιάταξης του αφηγηματικού υλικού, καθώς και στην σύνδεση του κειμένου με άλλα κείμενα και την ανακάλυψη συσχετίσεων του συγγραφέα με την εποχή του. Η Δημιουργική Γραφή μας δίνει την ευκαιρία όχι απλώς να περιγράψουν οι ακόλουθοί , αλλά να επαναδημιουργήσουν το περιβάλλον και να το αναδιατάξουν».*

Ο Dawson (2005)επίσης, ισχυρίζεται ότι κατά την υλοποίηση μιας δραστηριότητας της δημιουργικής γραφής μετά από μια λογοτεχνική ανάγνωση, το παιδί παρουσιάζει στοιχεία ενός ωριμότερου και πιο ολοκληρωμένου αναγνώστη. Η διδασκαλία της Δημιουργικής Γραφής προσδιορίζεται από μία ελεύθερη έκφραση της προσωπικότητας του παιδιού, η οποία μπορεί να είναι είτε λεκτική είτε γραπτή αυτοέκφραση της δημιουργικότητάς του, αποτυπώνοντας σ' ένα χαρτί όσα σκέφτεται, όσα αισθάνεται και όσα του έκαναν εντύπωση με δικά του λόγια, αναπτύσσοντας έτσι μια πρωτότυπη γραφή.

Παράλληλα, η Δημιουργική γραφή, ως Πανεπιστημιακό γνωστικό αντικείμενο διέπεται από τρεις βασικούς άξονες: εφαρμογή, έρευνα και παιδαγωγική. Σκοπός της είναι η μετάδοση γνώσεων στους φοιτητές της και η εξοικείωση τους με τις διαδικασίες δημιουργίας ούτως ώστε όταν συναντήσουν δύσκολα σημεία να μην απογοητευτούν. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τις σύγχρονες παιδαγωγικές η ενθάρρυνση του μαθητή έχει πιο πολλά οφέλη από την επισήμανση των λαθών του. Επεξηγηματικά, όπως επισημαίνει και ο Morley (2009) η Δημιουργική Γραφή ως γνωστικό αντικείμενο δεν αναζητά συγγραφικά ταλέντα χωρίς όμως να θεωρείται και ακατόρθωτο να συμβεί. Τα παιδιά πρέπει να πειραματίζονται μέσα στα πλαίσια του σχολείου σε ποικίλα λογοτεχνικά είδη χωρίς να τους διακατέχει το αίσθημα του φόβου της επιτυχίας ή της αποτυχίας. Η διδασκαλία της Δημιουργικής Γραφής ως γνωστικό Πανεπιστημιακό αντικείμενο ταυτόχρονα συνδυάζει δύο αλληλοσυμπληρούμενα στοιχεία. Το πρώτο είναι η πράξη του να γράφεις

(δημιουργικά) και το δεύτερο είναι η πράξη να σκεφτείς κριτικά την πράξη της γραφής και τα αποτελέσματά της. Όσον αφορά το πρακτικό της κομμάτι, ασχολείται με την τέχνη της γραφής καθώς την εξετάζει, και μπορεί να περιλαμβάνει από παραδοσιακά έως και σύγχρονα θεωρητικά μοντέλα. (Βακάλη Α., Ζωγράφου-Τσαντάκη Μ., Κωτόπουλος Τ., 2013). Η ικανότητα να προσεγγίσει νέες ιδέες στον τρόπο με τον οποίο γράφει είναι αυτό που αποζητά η Δημιουργική γραφή να κατακτήσει ο ασκούμενος της. Σημαντικό είναι ακόμη να αναφερθεί πως με την εκρηκτική εμφάνιση της στα Πανεπιστήμια και στις Μεταπτυχιακές σπουδές πολλοί είναι οι συγγραφείς που τα παρακολούθησαν και συμμετείχαν σ' αυτά, έχοντας ως σκοπό την βελτίωσή τους. (Harper & Kroll, 2008).

2.2 Η Δημιουργική Γραφή στο Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα

Η Δημιουργική γραφή συναντάται στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ως "ειδική παιδαγωγική εφαρμογή" και τα δέκα τελευταία χρόνια εντοπίζεται η πρακτική της σε μορφή άτυπης και μη θεσμοθετημένης εκπαίδευσης. Η χρήση του διαδικτύου ως μοναδικό εργαλείο με πολλές χρήσεις και η επιθυμία ψηφιοποίησης του βιβλίου αποδεικνύεται πως δεν την έχει επηρεάσει. (Βακάλη, Ζωγράφου- Τσιαντάκη και Κωτόπουλος, 2013).

Σύμφωνα με τελευταίες έρευνες της Ντιούδη (2012) και της Φιλοπούλου (2013) η διδασκαλία της Δημιουργικής γραφής στην τυπική εκπαίδευση, στην Ελλάδα πραγματοποιείται σε Καλλιτεχνικά σχολεία, σε Πανεπιστήμια, είτε προπτυχιακά, είτε μεταπτυχιακά, είτε με σεμινάρια, σε Πειραματικά σχολεία, με πιλοτικά προγράμματα στη Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, με μια μορφή επιμόρφωσης εκπαιδευτικών αλλά και συγγραφέων όπως και για τους ενήλικες, από φορείς δια βίου εκπαίδευσης. Η μη τυπική εκπαίδευση από την άλλη πραγματοποιείται από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, οι οποίοι διδάσκουν τη Δημιουργική γραφή, ωστόσο η συνεισφορά τους αρκετές φορές δείχνει να μην είναι και τόσο ουσιαστική. Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα φαίνεται να αδιαφορεί για την ελευθερία της έκφρασης των συναισθημάτων των μαθητών μέσα από τη γραπτή αποτύπωση, αφού είναι υποχρεωμένοι να ακολουθούν ένα συγκεκριμένο τρόπο γραφής. Επιπλέον, οι μαθητές ασκούνται μόνο στη γραφή του πεζού λόγου κι όχι στο ποιητικό, όταν η διεθνής επιστημονική κοινότητα προάγει την αξία της ποίησης (Βακάλη Α., Ζωγράφου Τσαντάκη Μ., Κωτόπουλος Τ., 2013 : 53-54).

Η Δημιουργική γραφή στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση της Ελλάδας, εκτός από τα Καλλιτεχνικά σχολεία της χώρας, στα υπόλοιπα δε συμπεριλαμβάνεται σε κάποιο μάθημα, ούτε εμφανίζεται ως αυτόνομο μάθημα. Αν και από το 1998 πραγματοποιούνταν προσπάθειες να ενταχθεί στα Αναλυτικά Προγράμματα, τα τελευταία μόνο χρόνια συναντάται στα πιλοτικά προγράμματα. Πολλοί λίγες είναι οι ασκήσεις Δημιουργικής γραφής που περιλαμβάνονται σε σχολικά βιβλία, με τις περισσότερες φορές να μην υλοποιούνται καν, ενώ καμία αναφορά δε γίνεται στο βιβλίο οδηγιών του εκπαιδευτικού. (Μούλα, 2012).

Ειδικότερα, στην Προσχολική Εκπαίδευση και στα Προγράμματα Σπουδών δεν υπάρχουν δημιουργικές δραστηριότητες που να προσεγγίζουν κείμενα της Λογοτεχνίας. Το 1999, ωστόσο, στο νηπιαγωγείο, το Αναλυτικό Πρόγραμμα για την

Γλώσσα, καθιέρωσε τη χρήση εικονογραφημένων βιβλίων στην χώρο της τάξης, ενώ παράλληλα έθεσε σε εφαρμογή τη δανειστική βιβλιοθήκη. Το εικονογραφημένο βιβλίο ιδιαίτερα, δείχνει να ενισχύει την εξοικείωση των νηπίων με διάφορες πτυχές της γλώσσας και του γραπτού λόγου, να προλαβαίνει τυχόν αποτυχίες του, και να το φέρνει σε επαφή με τη φιλιανγνωσία ενός λογοτεχνικού κειμένου. Το Νηπιαγωγείο παράλληλα, με την εξέλιξη του αναδυόμενου γραμματισμού, προσφέρει τη δυνατότητα στα νήπια να δημιουργήσουν τα δικά τους κείμενα, διατυπώνοντας τις ιδέες τους, τις αντιλήψεις και τα συναισθήματά τους. Στο νέο Πρόγραμμα Σπουδών του 2011 για το Νηπιαγωγείο, και συγκεκριμένα στη μαθησιακή περιοχή της Γλώσσας, δίνεται σημασία από τους νηπιαγωγούς στην ανάπτυξη προφορικού κειμένου κάθε είδους, δίνοντας βάση στις παραγωγικές δημιουργίες των παιδιών.

Αξίζει να σημειωθεί πως το έτος 2010- 2011 τέθηκαν σε εφαρμογή προγράμματα διδασκαλίας της Δημιουργικής Γραφής στην Πρωτοβάθμια (στο μάθημα της Γλώσσας) και την Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, από το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα «Δημιουργική Γραφή» του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας το οποίο μάλιστα συνεργάστηκε και με την Περιφέρεια Εκπαίδευσης Δυτικής Μακεδονίας όπως και με σχολεία της Κεντρικής Μακεδονίας. Οι μεταπτυχιακοί φοιτητές συνέπραξαν με τους εκπαιδευτικούς, όπου οργάνωσαν και δίδαξαν τη Δημιουργική Γραφή σε ορισμένες σχολικές τάξεις. Επιπρόσθετα, τη σχολική χρονιά 2011- 2012, εμφανίζεται για πρώτη φορά στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, η δυνατότητα της επιλογής μιας θεματικής ενότητας, η οποία ονομαζόταν "Φιλιανγνωσία, Δημιουργική Γραφή" και η οποία πλαισιωνόταν από τα Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων, στην κατεύθυνση Πολιτιστικών Θεμάτων. Σε προπτυχιακό επίπεδο, όπως έχει προαναφερθεί, τα μαθήματα της Δημιουργικής Γραφής ξεκίνησαν στην μέση της δεκαετίας του 1990, ενώ το μοναδικό μέχρι και σήμερα Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Δημιουργικής Γραφής, υπάρχει στη Φλώρινα από το 2008, στο Τμήμα Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας (Βακάλη, Ζωγράφου- Τσιαντάκη και Κωτόπουλος, 2013).

2.3 Η Δημιουργική Γραφή στο Νηπιαγωγείο

Στο νηπιαγωγείο, καθοριστικό και ουσιαστικό ρόλο για τα νήπια, κατέχει η γνωστική μαθησιακή περιοχή της Γλώσσας, διότι συντελεί στην μαθησιακή τους εξέλιξη, ενώ παράλληλα, τους δίνει την ευκαιρία να αποκτήσουν ακόμα περισσότερες ικανότητες και δεξιότητες, από άλλες γνωστικές μαθησιακές περιοχές. Μέσω της γλώσσας το νήπιο έχει τη δυνατότητα να εκφράσει τις σκέψεις και τα συναισθήματα του αλλά και να γνωρίσει τον κόσμο γύρω του μέσα από τις διηγήσεις του παιδαγωγό. Είναι το εργαλείο που χρησιμοποιεί ο άνθρωπος για να επικοινωνήσει, με το οποίο εργαλείο το νήπιο μπορεί να πάρει μέρος σε διάφορες επικοινωνιακές

καταστάσεις μέσα στην καθημερινότητα του, καταστάσεις όπως είναι και μια διαφωνία με τους γονείς του. (Jean & Massonet, 2001).

Όσον αφορά το κομμάτι της Γλώσσας, αξίζει να σημειωθεί πως και ο προφορικός λόγος καλλιεργείται σ' αυτό το στάδιο. Συγκεκριμένα η προφορική συμμετοχή των παιδιών στις συζητήσεις με την νηπιαγωγό, το παιχνίδι μεταξύ των παιδιών, οι κανόνες της τάξης, η συζήτηση που πραγματοποιούν στο διάλειμμα για το τι θα παίξουν όπως και η οργάνωση του χώρου παίζουν σημαντικό ρόλο στην κατάκτηση και εξέλιξη του προφορικού λόγου αλλά επιδρούν και θετικά στη μετέπειτα σχολική τους επίδοση αλλά και στη μαθητική τους εξέλιξη. (Μιχαλοπούλου, 2009).

Ταυτόχρονα, σύμφωνα με τον Wolf (2007), η εξιστόρηση ιστοριών και παραμυθιών σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, παίζει ουσιαστικό ρόλο, καθώς τα παιδιά τα οποία λαμβάνουν τέτοια γλωσσικά και ακουστικά ερεθίσματα, παρουσιάζουν περισσότερα θετικά αποτελέσματα στην σχολική τους επίδοση, από τα παιδιά που δε δέχονται τέτοια ερεθίσματα. Επιπλέον, όταν τα παιδιά συναντώνται με το περιεχόμενο του βιβλίου, το καθένα προσπαθεί να κατανοήσει την ιστορία με την δική του υποκειμενική οπτική γωνία και να φανταστεί τον ρόλο και τον κόσμο των ηρώων που συμμετέχουν στις ιστορίες αυτές.

Επιπρόσθετα, ο Mialaret και ο Malandain (1962) διατυπώνουν πως τα νήπια έχουν την ικανότητα να αποθηκεύσουν στην μνήμη τους ιστορίες που είναι αρκετά συναισθηματικές ή που μπορεί το νόημα τους να γίνει εύκολα αντιληπτό, είτε αυτές τις περιγράφει προφορικά ο εκπαιδευτικός, είτε τους παρέχεται με την μορφή εικόνων. Στοιχεία που έχουν καίριο ρόλο για την οργάνωση της αφήγησης, παρουσιάζονται στην ηλικία των πέντε χρόνων, οι σχέσεις αιτιότητας εντοπίζονται ήδη από ηλικία των έξι με επτά, ενώ στην ηλικία των δώδεκα, τα παιδιά έχουν αποκτήσει την ικανότητα να αφηγηθούν όπως ένας ενήλικας (Kail & Fayol Hickman & Sceneider, 2000).

Παράλληλα, η Μπιρμπίλη (2008, σελ.76) επισημαίνει ότι: *«ο χειρισμός του νηπιαγωγού με κατάλληλες ερωτήσεις που ενθαρρύνουν την αποκλίνουσα σκέψη, ερωτήσεις ανάλυσης και σύνθεσης που παρακινούν να εκφράζονται τα παιδιά με ελευθερία, αυθορμητισμό και να εκδηλώνουν τα συναισθήματά τους για όσα παρατηρούν, οδηγεί τα παιδιά σε σύνθετες διαδικασίες καλλιέργειας της κριτικής και δημιουργικής σκέψης».*

Το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών του νηπιαγωγείου, αναφέρει ως σημαντική ενέργεια την ανάπτυξη του επεξηγηματικού λόγου μέσα στη τάξη του νηπιαγωγείου, έτσι ώστε τα νήπια να εκφράζουν ερμηνεύοντας, αιτιολογώντας, ή εξηγώντας με στοιχειώδη τρόπο τα επιχειρήματά τους, να είναι δηλαδή σε θέση το νήπιο να εκφράζει την άποψή του, να συνδυάζει τις απόψεις των άλλων συνομηλίκων του με τα δικά του βιώματα, να μπορεί να διαφωνεί ή να συμφωνεί με τις διαφορετικές προτάσεις που ακούγονται, να προβληματίζεται, να διατυπώνει απλό ή σύνθετο λόγο και να στηρίζει τις απόψεις του. Η Δημιουργική γραφή μάλιστα έχει την δυνατότητα να συνδυαστεί με τον επεξηγηματικό λόγο και να τον εξελίξει. Πιο αναλυτικά, μέσα από τις διδακτικές ασκήσεις Δημιουργικής γραφής, κατάλληλα οργανωμένες από τον εκπαιδευτικό, το νήπιο μπορεί να αιτιολογεί, να αναστοχάζεται, να επεξηγεί, να υποθέτει, να σχολιάζει, να ρωτά, να βγάζει συμπεράσματα, να πειραματίζεται και γενικότερα να προβληματίζεται. Όλα τα παραπάνω διατυπώνονται ως γλωσσικές ασκήσεις, καθώς διαμορφώνεται η

ικανότητα του προφορικού επεξηγηματικού λόγου. (Βακάλη Α., Ζωγράφου-Τσαντάκη Μ., Κωτόπουλος Τ., 2013).

Η “φιλοσοφία” της Δημιουργικής Γραφής είναι ότι ακόμα και ένα νήπιο δύναται να μάθει να σκέφτεται κριτικά γενικά, όπως επίσης, μέσω των ποικίλων ειδών γραμματισμού που του δίνονται, μπορεί να αποκτήσει τη ικανότητα να χειρίζεται όσο το δυνατόν καλύτερα τη γλώσσα που ομιλεί, εφόσον όμως του έχουν δοθεί και τα απαραίτητα ερεθίσματα της από το περιβάλλον του Νηπιαγωγείου. Το σημαντικότερο στοιχείο της διδασκαλίας της Δημιουργικής γραφής είναι ότι δεν υπάρχει «σωστό» ή «λάθος», αφού όλες οι «απαντήσεις» γίνονται αποδεκτές. Γενικότερα η Δημιουργική Γραφή, βοηθάει τα νήπια να κατανοούν το περιεχόμενο ενός κειμένου, διότι η αλληλουχία που υπάρχει στα γεγονότα, στο χώρο, στο χρόνο και στους ήρωες συγκεκριμενοποιούνται. Παράλληλα, οι διδακτικές ασκήσεις της ενισχύουν τον προφορικό και τον γραπτό λόγο των παιδιών, εμπλουτίζοντας σε μεγάλο βαθμό την έκφραση και το λεξιλόγιο τους.

Η Δημιουργική Γραφή έχει προσάψει στενούς δεσμούς με τη Λογοτεχνία και ιδιαίτερα με τη Παιδική Λογοτεχνία και αυτό γιατί έχει ως σκοπό την κατασκευή κειμένων, τα οποία αποσαφηνίζουν και προσδιορίζονται τη λογοτεχνική (δημιουργική) φόρμα. Ταυτόχρονα, η Δημιουργική Γραφή συνδέει την διδασκαλία της λογοτεχνίας, ως γραφή. Έτσι το παιδί με αυτό τον τρόπο δεν αντιμετωπίζεται μόνο ως αναγνώστης αλλά και ως “εν δυνάμει” συγγραφέας. Ακόμα μια προσφορά της Δημιουργικής Γραφής προς το παιδί είναι η δυνατότητα επαφής του με τον συναισθηματικό του κόσμο, η αποκωδικοποίηση των νοημάτων και συμβόλων των κειμένων, όπως επίσης και η κατανόηση της στρατηγικής του σχεδιασμού της, δίνοντας βάση στην δυνατότητά σύνδεσης του με άλλα κείμενα, στην δυνατότητα συσχέτισης του συγγραφέα με την εκάστοτε εποχή του, αλλά και στον επανασηματισμό του αφηγηματικού υλικού (Dawson, 2005).

Αναλυτικότερα, οι Βακάλη, Ζωγράφου- Τσιαντάκη και Κωτόπουλος, (2013,σελ 89-90) επισημαίνουν τις θετικές επιδράσεις της Δημιουργικής Γραφής στο νήπιο:

- *« βοηθιούνται στην ανάλυση και περιγραφή, ενώ ταυτόχρονα μούρνται στη σύγκριση και ταξινόμηση*
- *Έρχονται σε επαφή με τη λογική ανάλυση/ερμηνεία, υπόθεση/πιθανολογία, φαντασία/επινοήση (“πώς νομίζεται ότι θα ένιωθε ο ήρωας αν...”)*
- *Αναπτύσσουν την ικανότητα σύνθεσης πληροφοριών και ιδεών, καθώς επικεντρώνονται σε αντιπαραθέσεις, αντιφάσεις, διαφορετικές αποδεικτικές πηγές (“τι νομίζετε ότι συνέβη στην πραγματικότητα;”)*
- *Ενθαρρύνονται στην αξιολόγηση, λήψη αποφάσεων και κρίση (“θα ήταν δίκαιο αν...”)*
- *Ενθαρρύνονται στην μετάδοση ιδεών και την εφαρμογή των γνώσεων (“σε τι χρησιμεύει αυτό το στοιχείο στην πλοκή;”)*
- *Ασκούνται στην υπομονή, μέσω της διερεύνησης νέων δεδομένων, που συχνά μπορεί να εκπλήττουν ή να λειτουργούν προσθετικά στις παλαιές γνώσεις, οδηγούνται στην επεξεργασία των νέων δεδομένων*

- Διατυπώνουν υποθέσεις και αντιλαμβάνονται την κρισιμότητα των καταστάσεων
- Η κριτική τους σκέψη αναπτύσσεται, καθώς συμμετέχουν σε συζητήσεις και γίνονται αποδέκτες διαφορετικών απόψεων ή προτάσεων για την συνέχιση της ιστορίας
- Μαθαίνουν να λειτουργούν στην ομάδα (συνεργατική μάθηση), να μοιράζονται χώρο και υλικά, να συμμετέχουν σε ομαδικές εργασίες και να αναλαμβάνουν την ευθύνη που τους αναλογεί».

2.4 Στόχος Δημιουργικής Γραφής στο Νηπιαγωγείο

Τα εξαιρετικά αποτελέσματα που επιφέρει η διαδικασία της Δημιουργικής γραφής στο νηπιαγωγείο στηρίζονται σε ορισμένους στόχους. Συγκεκριμένα οι στόχοι αυτοί είναι οι εξής:

- Εμπλουτισμός προφορικού λόγου
- Επίτευξη συνδυασμού λέξεων
- Ψυχαγωγία
- Πνεύμα συνεργασίας και επικοινωνίας με τα υπόλοιπα παιδιά
- Διέγερση της παιδικής φαντασίας
- Εφαρμογή ορισμένων κανόνων-οδηγιών
- Σύλληψη του γεγονότος ότι η γλώσσα μεταβάλλεται συνεχώς και στον γραπτό και στον προφορικό λόγο.

2.5 Ο ρόλος του εκπαιδευτικού

Ο ρόλος του νηπιαγωγού καθίσταται πολύ σημαντικός για τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας. Πολλά παιδιά μάλιστα στο νηπιαγωγείο πιθανώς να την βλέπουν και σαν μητέρα τους. Ο νηπιαγωγός είναι εκείνος που μέσα από τις δραστηριότητες που σχεδιάζει, μεταδίδει γνώσεις στα παιδιά. Έχει τη δυνατότητα επιπλέον, μέσα από συζητήσεις στην παρεούλα και από διακριτικές ερωτήσεις που θα τους απευθύνει, να ενθαρρύνει τον προφορικό τους λόγο. Μεσολαβεί ακόμη, ανάμεσα στα παιδιά και στο παραμύθι- παιδικό εικονογραφημένο κείμενο, καλλιεργώντας έτσι και την αφηγηματική τους ικανότητα. Ο τρόπος ανάγνωσής των κειμένων προς τα παιδιά, ο σωστός επιτονισμός στην φωνή του, οι απαραίτητες ερωτήσεις που θα τους διατυπώσει θα καθορίσουν αν κατανοήσουν τα παιδιά το κείμενο που τους διαβάζει. (Βακάλη, ΖωγράφουΤσαντάκη, & Κωτόπουλος, 2013).

Η Δημιουργική γραφή δεν πρέπει να εφαρμόζεται στο νηπιαγωγείο με επαχθή τρόπο στα παιδιά, αντίθετα θα πρέπει ο τρόπος μετάδοσης της από τον νηπιαγωγό να είναι τέτοιος που να ωθεί τα παιδιά να εισέρχονται σε διαδικασίες κριτικής και δημιουργικής σκέψης από τις ερωτήσεις όπου ο ίδιος θα διατυπώνει. Οι ασκήσεις της, αναπτύσσουν ερωτήσεις ανοιχτού τύπου, ώστε τα παιδιά να συσχετίζουν την γνώση με τα βιώματά και τις εμπειρίες τους, να συγκρίνουν τις πληροφορίες που λαμβάνουν, να καλλιεργήσουν την σκέψη τους, να διαπιστώσουν ποιο είναι το αίτιο και ποιο το αποτέλεσμα, να αναστοχαστούν κ.α. (Μπιρμπίλι, 2008).

Ο εκπαιδευτικός ως "εμπυχωτής" ενθαρρύνει τη δημιουργικότητα, δεν μεταδίδει τη γνώση έτοιμη, εκφράζει ό,τι καλύτερο έχει για να αναπτύξει και στον ίδιο τον εαυτό του τις έξεις της δημιουργίας, της φαντασίας, της εποικοδομητικής απασχόλησης σε μία σειρά από δραστηριότητες (Ροντάρι, 2003: 209), ενώ ο δημιουργικός εκπαιδευτικός είναι ο ίδιος δημιουργικός, αντιλαμβάνεται και υιοθετεί ο ίδιος τη δημιουργικότητα ως μία ικανότητα δημιουργίας του νέου, χρησιμοποιεί σύγχρονους τρόπους διδασκαλίας, υιοθετεί μεθόδους διδασκαλίας που προάγουν τη δημιουργικότητα και δίνουν τη δυνατότητα στους μαθητές να αναπτύξουν τη δημιουργική τους σκέψη. Παράλληλα, δεν προσφέρει έτοιμες λύσεις, αλλά δίνει στους μαθητές χρηστικές πληροφορίες που θα τους χρησιμεύσουν σαν πηγές ή σαν εργαλεία για την παραγωγή ιδεών με απώτερο στόχο την επίλυση προβλημάτων, δεν απορρίπτει τις εσφαλμένες απαντήσεις, ούτε τις κατακρίνει και σαφώς ούτε αρνητικά τις βαθμολογεί, αντιθέτως τις εντάσσει στο πλαίσιο της ανατροφοδοτικής διαδικασίας. Ταυτόχρονα, ο δημιουργικός εκπαιδευτικός ιχνηλατεί τη μεθοδολογική του παρέμβαση στηριζόμενος σε ευέλικτες διαδικασίες, οι οποίες του επιτρέπουν να αναπροσαρμόζει το μεθοδολογικό του πλαίσιο και αξιοποιεί τη συνεργασία με το οικογενειακό περιβάλλον, στα πλαίσια ανταλλαγής πληροφοριών και προσδιορισμών αξόνων δράσης.

ΜΟΥΣΙΚΗ

Θα μπορούσε άραγε να φανταστεί κάποιος στη ζωή του μια μέρα χωρίς να ακούσει έστω και τυχαία έναν ήχο από οποιοδήποτε τραγούδι ή έστω μια στιγμιαία νότα από τον ραδιόφωνο ή την τηλεόραση; Τα πάντα γύρω μας εκπέμπουν ήχους, μέχρι και η ίδια μας η φωνή. Ο τρόπος που προφέρουμε τις λέξεις έχει μουσικότητα. Ακόμα και οι σχέσεις των ανθρώπων θα μπορούσε να αναλογιστεί κανείς πως θα ήταν, αν δεν υπήρχε το τραγούδι να τις εκφράσει; Να εκφράσει τον έρωτα, την χαρά, τη λύπη, την απώλεια και την απογοήτευση; Πώς θα ήταν άραγε; Οι σημαντικότερες στιγμές της ζωής ενός ανθρώπου, είτε αυτές είναι ευχάριστες είτε δυσάρεστες, είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τη μουσική. Η μουσική λοιπόν είναι σημαντική γιατί δημιουργείται από τους τον άνθρωπο για τον άνθρωπο και γιατί υπάρχει για να εκφράσει όλα τα πρέπει, τα θέλω, τις σκέψεις και τις καταστάσεις που χαρακτηρίζουν τον άνθρωπο.

Η μουσική είναι μια γλώσσα, ένας σπουδαίος τρόπος έκφρασης των ανθρώπινων συναισθημάτων και σκέψεων. Μια γλώσσα θησαυρός, κοινή για όλους τους ανθρώπους. Μια γλώσσα που ενώνει ανθρώπους και πολιτισμούς. Ακόμα και αν η κανονική γλώσσα για κάποιο λόγο δεν μπορεί να λειτουργήσει και καταλήγει να είναι μικρής χρησιμότητας και αποτελεσματικότητας ως προς την έκφραση ορισμένων σκέψεων, καταστάσεων και συναισθημάτων, η «γλώσσα» αυτή βρίσκεται εκεί για να μας διευκολύνει. Όπως είχε πει και ο Πλάτωνας η μουσική είναι η γλώσσα της ψυχής. Μια παγκόσμια γλώσσα την οποία μπορούν να μιλήσουν μικροί και μεγάλοι ανεξαρτήτως θρησκείας, καταγωγής, μορφωτικού επιπέδου και κοινωνικής τάξης. Ο κάθε άνθρωπος μεταφράζει αυτή τη «γλώσσα», τη μουσική, αναλόγως τα προσωπικά του βιώματα και τη ψυχοσύνθεση του. Είναι τόσο πλούσια γλώσσα με πληθώρα «διαλέκτων», όπως για παράδειγμα, παραδοσιακή, ροκ, μπλουζ, τζαζ και άλλες πολλές. Όλες όμως έχουν ένα κοινό σκοπό. Να εκφράσουν τους ανθρώπους και τις καταστάσεις που βιώνουν. Φαίνεται να είναι η πιο εύγλωττη από όλες ανεξαιρέτως τις γλώσσες. Η μοναδική αυτοπροσδιοριστέα γλώσσα της οποίας η μετάφραση θα παραμείνει ατελής για πολλά ακόμα χρόνια ίσως και για πάντα.

Με πιο επιστημονικούς όρους, μουσική ορίζεται η τέχνη που βασίζεται στην οργάνωση ήχων με σκοπό τη σύνθεση, εκτέλεση και ακρόαση ενός έργου. Είναι το σύνολο των ήχων από το οποίο απαρτίζεται ένα μουσικό κομμάτι. Ο ορισμός που παραθέτει το Oxford Universal Dictionary (το Βρετανικό λεξικό της Οξφόρδης) για τη μουσική είναι ο εξής: «μια από τις καλές τέχνες που ασχολείται με το συνδυασμό ήχων με σκοπό την ομορφιά της μορφής και της έκφρασης της σκέψης ή συναισθήματος». Ο ορισμός που χρησιμοποιείται πιο συχνά για την μουσική προέρχεται από τον μουσικοσυνθέτη Edgar Varese, ο οποίος χαρακτηρίζει τη μουσική ως οργανωμένο ήχο'.

Είναι δύσκολο να προσδιορίσει κάποιος με ακρίβεια τι είναι ο όρος – η έννοια μουσική. Αναλυτικότερα, για τον κάθε άνθρωπο είναι κάτι το διαφορετικό. Κατά τον Νίτσε για παράδειγμα η μουσική είναι Η τέχνη, ενώ για τους αρχαίους Έλληνες ήταν η πραγματοποίηση μιας "ιδέας" εξέχουσας. Στα νεότερα χρόνια, άνθρωποι οι οποίοι προέρχονταν από καλλιτεχνικά ρεύματα απέδωσαν στη μουσική ορισμούς επηρεασμένους από την ιδεολογία που πρέσβευαν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι ρασιοναλιστές οι οποίοι όριζαν την μουσική, καθότι φορτισμένοι από το εγκεφαλικό πρίσμα των πραγμάτων, ως "τέχνη των ήχων". Μια χρονολογική παρουσίαση διακριβώνει πως οι πρώτες αξιόλογες προσπάθειες ορισμού της μουσικής πραγματοποιήθηκαν από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Ειδικότερα, πρώτος ο Γάλλος διαφωτιστής Ζαν Ζακ Ρουσσώ έκανε την αρχή με τη θεμελίωση του "Λεξικού της Μουσικής" το 1767. Σημαντική ήταν επίσης και η συμβολή του μουσικολόγου Λαμπόρντ, το έτος 1780, με το "Δοκίμιο της Μουσικής". Ο Μότσαρτ από την άλλη θεωρούσε ότι είναι το ζωηρό παιχνίδι των ήχων της φύσης που περιμένει το συνθέτη να το ανακαλύψει και να το παρουσιάσει στην ανθρωπότητα μέσω των νοτών. Εξίσου σημαντική είναι και η τοποθέτηση του Μπετόβεν, ο οποίος υποστήριξε ότι η μουσική εκφράζει μια αποκάλυψη ανώτερη από τη σοφία και τη φιλοσοφία. Έναν αιώνα αργότερα, ο Βάγκνερ διατύπωσε πως η μουσική αποτελεί

τον εσωτερικό χώρο όπου σώμα και ρυθμός γίνονται ένα. Έπειτα, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο καθηγητής φιλοσοφίας Καρλ Στουμπφ ισχυρίστηκε πως οι κραυγές των πρωτόγονων ανθρώπων δημιούργησαν το πρώτο στάδιο της μουσικής, άρα με αυτόν τον ισχυρισμό νοείται πως τα μουσικά ανακλαστικά και αισθητήρια είναι έμφυτα στον άνθρωπο. Επιστροφή στο σήμερα και στον προσδιορισμό της μουσικής ως μια "πολυκλαδική" επιστήμη, καθώς η καθιέρωση και η ανάπτυξη της αρχίζει από τα τέλη του 20ου αιώνα. Διαπιστώνεται λοιπόν πως υπήρξαν και υπάρχουν πολλές προσπάθειες ορισμού της μουσικής, το σίγουρο είναι πάντως πως η μουσική ως φαινόμενο, αγαθό, τέχνη ή πράξη, είτε εικονική είτε ανεικονική, συγκεκριμένη ή αόριστη, ανέκαθεν γοήτευε και γοητεύει. Πιθανόν η γοητεία της και η ομορφιά της υποκρύπτονται στο μυστηριώδες πνεύμα που τη διακατέχει αιώνες τώρα.

3.1 Ιστορική Αναδρομή της Μουσικής

Η μουσική γεννήθηκε μαζί με τον άνθρωπο. Χρονολογεί και εξελίσσει την ιστορία της ως παράλληλη με εκείνη της Γλώσσας, άρα ως παράλληλη με την ανθρώπινη εξέλιξη. Πιο επεξηγηματικά, ο έναρθρος λόγος ως ηχητικό μέσο δεν υφίσταται να αποτυπώσει το φάσμα των αποχρώσεων των προσωπικών ανθρώπινων σκέψεων και συναισθημάτων, έτσι λοιπόν ο άνθρωπος δημιούργησε ένα νέο ηχητικό μέσο έκφρασης, τον μουσικό λόγο. Από νωρίς άρχισε να ξεχωρίζει αρμονικούς φυσικούς ήχους, τους οποίους ξεκίνησε να τους αναπαράγει και να τους ανασυνθέτει δημιουργικά. Τα μουσικά του δημιουργήματα τα χρησιμοποίησε για να επικοινωνήσει με τους συνανθρώπους του, να εξορκίσει το φόβο, να επικαλεστεί τους προγόνους, να εξευμενίσει τους θεούς του, και να εκφράσει το θαυμασμό, την αφοσίωση και την αγάπη.

Η Μουσική κληρονόμησε το όνομα της από τις εννέα Μούσες της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας. Στην Αρχαία Ελλάδα, ο όρος μουσική εννοούσε την ποίηση, το Μέλος και το Χορό ως μια αδιάσπαστη ενότητα τεχνών, η οποία καλλιεργήθηκε ιδιαίτερα στο Θέατρο. Ήδη οι αρχαίοι Έλληνες είχαν ανακαλύψει την σπουδαιότητα της μουσικής σε σημείο που στο δωδεκάθεο είχαν έναν θεό, τον Απόλλωνα, ως αποκλειστικό θεό της μουσικής. Για αυτό και η μουσική είναι γνωστή και ως Απολλώνια Τέχνη. Παρότι οι αρχαίοι Έλληνες, είχαν έντονο το αίσθημα της θρησκείας, δε δημιούργησαν μυστικιστική μουσική αλλά απέδωσαν θεία προέλευση στη μουσική και όχι μυστηριακή. Διαφορετική άποψη φαίνεται να είχαν οι άνθρωποι στο Μεσαίωνα καθώς η μουσική παιδεία ήταν ελλιπής έως και ανύπαρκτη και κυριαρχούσε ο μυστικισμός. Γραπτά μνημεία που να μας διαφωτίζουν για τη μουσική του αρχαίου κόσμου, δεν έχουν διασωθεί. Ωστόσο, υπάρχει η πεποίθηση ότι η βάση της μουσικής στους αρχαίους λαούς Κινέζους, Ινδούς, Έλληνες, Κέλτες, Γαλάτες ήταν η πεντάτονη ανημιτόνια κλίμακα ντο-ρε-μι-σολ-λα.

Παρόλο που δεν έχουν εντοπιστεί μουσικά κείμενα, διασώθηκαν πληθώρα αναπαραστάσεων αοιδών, μουσικών και μουσικών οργάνων. Τα πιο αρχαία δείγματα μουσικού πολιτισμού τα συναντούμε στους Αιγυπτίους της προϊστορικής εποχής, 5000-4000 π.Χ., από την αγγειογραφία τους που παριστάνει κρουόμενα όργανα. Είναι τα πρώτα και μοναδικά δείγματα που έχουν ανακαλυφθεί από εκείνη

την εποχή. Μέχρι και σήμερα δεν έχουν βρεθεί πιο παλιά. Αξίζει να σημειωθεί ότι από τα πρώτα του βήματα, ο άνθρωπος ξεκίνησε να κατασκευάζει εργαλεία και μουσικά όργανα. Τα εργαλεία και τα όπλα δεν διέφεραν πολύ, διότι και αυτά χρησιμοποιούνταν στην παραγωγή, στις κυνηγετικές παγάνες, σαν τηλεβόες για επικοινωνία, αλλά και στο χορό. Στον πολιτισμό των Αιγύπτων συναντώνται τρεις κατηγορίες μουσικών οργάνων. Πιο αναλυτικά η πρώτη κατηγορία ήταν τα κρουστά όπως για παράδειγμα ήταν τα κρόταλα, τα κύμβαλα, η σείστρα και τα τύμπανα (όλα τα παραπάνω τα βρίσκουμε σε όλους τους αρχαίους πολιτισμούς). Μέχρι και σήμερα είναι τα πρότυπα της κατηγορίας των κρουστών μουσικών οργάνων. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκαν οι αυλοί, απλοί, διπλοί και οι τριγωνικοί, ενώ στη Τρίτη κατηγορία κατατάσσονταν πολυάριθμες παραλλαγές της άρπας, της κιθάρας κλπ. Μεταγενέστερα εντοπίζουμε τρομπέτες κυνηγετικά κέρατα, ασιατικές κιθάρες, τρίγωνα, άρπες (έως και 20 χορδές) καθώς και πληθώρα διαφορετικών εγχόρδων. Είναι εξίσου σημαντικό να αναφερθεί πως ο μουσικός πολιτισμός της Αιγύπτου θεωρείται πως δάνεισε στοιχεία του στο μινωικό, το μυκηναϊκό στην αρχαϊκή και κυκλαδική Ελλάδα όπως επίσης και στους Ετρούσκους. Οι πιο αρχαίοι μουσικοί ορισμοί είναι οι ακουστικοί νόμοι που καθιέρωσαν οι Κινέζοι, οι οποίοι στα μάτια των Ευρωπαίων ήταν σχολαστικοί και χωρίς φαντασία και έκφραση. Έχουν ως έδρα τον κύκλο από πέμπτες και θεωρούνται μάλιστα σχετικοί με τις θεωρίες του Πυθαγόρα. Οι Ινδοί περιγράφονται ως πιο φίλοι της μουσικής από ότι οι Κινέζοι. Η μουσική διάλεκτος των Ινδών με την έκφραση και το πάθος της, με παραγωγικές και ασυνήθιστες μελωδίες και με ξεχωριστό ανατολικό χρώμα θεωρείται κλάσεις ανώτερη. Αρκετά στοιχεία της Ινδικής μουσικής συγκλίνουν στην ευρωπαϊκή μουσική όπως και άλλα την απομακρύνουν. Τα ίδια δείγματα και ο ίδιος πλούτος ανακαλύπτονται και σε άλλους λαούς της Ανατολής, όπως είναι αυτοί των Χετταίων, Ασσυρίων, Χαλδαίων, Σύριων και ιδιαίτερα των Εβραίων, οι οποίοι όπως αναφέρεται και στη Παλαιά Διαθήκη, είχαν ανεπτυγμένη μουσική κίνηση.

3.2 Μουσική και Δημιουργική Γραφή

Είναι πλέον ευρέως γνωστό πως η Μουσική προάγει την δημιουργικότητα και συμβάλει στις διαδικασίες δημιουργικής σκέψης, όχι μόνο όσον αφορά την ίδια τη σύνθεση της Μουσικής, αλλά και σε άλλα αντικείμενα (Weinberger, 1998). Η μουσική, στο πρόγραμμα σπουδών, αναφέρεται ως ευεργετική διαδικασία, ενώ υπάρχουν ποικίλες αντιλήψεις και έρευνες για τη δημιουργικότητα στις μουσικές δραστηριότητες των παιδιών.

Πιο αναλυτικά, από τους πρώτους ήταν ο Simpson το 1969 που ερεύνησε τη σύνδεση της Μουσικής με τη Δημιουργικότητα στη διδακτορική διατριβή του, όπως

αυτή διατυπώνεται στο άρθρο του Weinberger (1998). Επεξηγηματικά, έδωσε σε 173 μαθητές μουσικών λυκείων και σε μαθητές 45 γενικών λυκείων τεστ δημιουργικότητας κατασκευασμένα από τον Guilford. Καταγράφει πως οι σπουδαστές μουσικής σημείωσαν υψηλότερα ποσοστά από τους απλούς μαθητές σε διάφορα πεδία δημιουργικότητας.

Μια ακόμη σημαντική έρευνα αποτελεί αυτή του Rodriguez (1998) ο οποίος έκανε μελέτες πάνω στον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά αντιλαμβάνονται, παράγουν και περιγράφουν προφορικά τη μουσική έκφραση και συμπέρανε ότι εκτός από τα παιδιά προσχολικής ηλικίας που δεν έχουν το επαρκές λεξιλόγιο, τα παιδιά δημοτικού έχουν την ικανότητα καταγραφής λέξεων που οφείλονται στην ευαισθησία που προκαλεί το μουσικό ερέθισμα, καθώς και στην κατανόησή του – ικανότητα που αυξάνεται όσο και η ηλικία των παιδιών. Η μουσική αντίληψη και περιγραφή διαφαίνεται πως είναι αμοιβαία υποστηρικτικές συμπεριφορές.

Η μουσική πλέον στις μέρες υποστηρίζεται πως έχει θετική επίδραση προς τον άνθρωπο, ενώ παράλληλα ότι ενισχύει τη δημιουργικότητα του (Kiehn, 2003, Koutsouridou & Hargreaves, 2009).

Σύμφωνα λοιπόν με την Κουτσουπίδου:

«Η μουσική δημιουργικότητα συνδέεται με τη γνωστική και συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού και η αξία της έχει διαπιστωθεί μέσα από πολλές μελέτες. Η μουσική δημιουργικότητα μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη της ικανότητας λήψης αποφάσεων και επίλυσης προβλημάτων, στη βελτίωση μαθηματικών ικανοτήτων καθώς και στη γενικότερη κατανόηση και εκτίμηση της μουσικής τέχνης». (Κουτσουπίδου, 2009, σ. 215)

Ωστόσο, η δημιουργικότητα δεν ευδοκμεί σε περιβάλλοντα όπου κυριαρχεί η τυποποίηση της σκέψης και η απόλυτη κυριαρχία της λογικής. Οικογενειακές ή εκπαιδευτικές πρακτικές που εστιάζουν στην τήρηση συγκεκριμένου προγράμματος και κανόνων συμπεριφοράς, ενδέχεται να διαμορφώσουν ατομικά χαρακτηριστικά τα οποία θα θέσουν σε αδράνεια των δημιουργικές ικανότητες των παιδιών. Χαρακτηριστικά όπως είναι ο φόβος των σφαλμάτων και της γελοιοποίησης, η έλλειψη εμπιστοσύνης στις δημιουργικές δυνάμεις, η ανασφάλεια για το νέο και το άγνωστο (Κ. Δημόπουλος, 2007, σ. 234-235). Αρνητική επίδραση ακόμη, στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας έχει η αξιολόγηση, ο ανταγωνισμός και ο περιορισμός των επιλογών (Amabile 1996, αναφορά σε Τοπαλίδου 2013). Σημαντικές επιλογές που μπορούν να συνεισφέρουν στη διαμόρφωση ενός κλίματος, το οποίο μπορεί να ευνοήσει την ανάπτυξη της δημιουργικής σκέψης μέσα σε μια τάξη είναι η ενίσχυση της αυτοεικόνας των παιδιών, η χαλαρή και ευχάριστη ατμόσφαιρα, ενθάρρυνση της εφευρετικότητας και φαντασίας, οι παιγνιώδεις δραστηριότητες (Barron, Woods, 1982, αναφορά σε Τοπαλίδου 2013), καθώς και η ανάδειξη της πολυτροπικότητας και των διασυνδέσεων ανάμεσα σε διαφορετικές μορφές γνώσης. Η δυνατότητα ενεργοποίησης πολλαπλών ευφυϊών όπως και η δυνατότητα γόνιμου συνδυασμού στοιχείων από διάφορα γνωστικά πεδία συντελούν προϋποθέσεις για την ανάπτυξη μιας δημιουργικής ιδέας. Κατά συνέπεια είναι εξαιρετικά χρήσιμο στο πλαίσιο μιας δημιουργικής τάξης να ευνοούνται πολλαπλές μορφές αναπαράστασης ενός θέματος (π.χ. λεκτική, εικονική, ηχητική, δρώμενο κ.τ.λ.) (Κ. Δημόπουλος, 2007, σ. 236).

Η ενσωμάτωση της μουσικής σε δραστηριότητες δημιουργικής γραφής εναρμονίζεται με την επιλογή της πολυτροπικότητας και της διασύνδεσης διαφορετικών μορφών γνώσης. Επιπλέον, διαμορφώνει μια ευχάριστη ατμόσφαιρα στην τάξη, ενεργοποιεί την παιγνιώδη διάθεση των μαθητών, εμπλουτίζει τα καλλιτεχνικά τους ενδιαφέροντα και αναπτύσσει την αισθητική τους. Η μουσική σε γενικά πλαίσια, εντός και εκτός σχολικής τάξης, συντείνει ουσιαστικά στην ανάπτυξη των ατομικών χαρακτηριστικών τα οποία αποτελούν απαραίτητα εφόδια για τη δημιουργική γραφή. Πιο αναλυτικά, όσο αναφορά τις γλωσσικές ικανότητες των παιδιών, η μουσική νοημοσύνη, της οποίας κύριοι παράγοντες αποτελούν η μελωδία, ο ρυθμός και το ηχόχρωμα θεωρείται αλληλένδετη με αυτή της γλωσσικής νοημοσύνης. Ο Harding (1990) συμπέρανε έπειτα από μελέτη που υλοποίησε, ότι τα παιδιά που κατά τη διάρκεια της παιδικής τους ηλικίας ζούσαν σε ένα περιβάλλον με πλούσια μουσικά ακούσματα, ήταν καλύτεροι μαθητές στο μάθημα της γλώσσας. Ακόμη, όπως αναφέρουν οι Schellenberg (2004) αλλά και η CostaGiomi (2004) έχει βρεθεί συσχέτιση της μουσικής με τη λεκτική μνήμη (Chan et al, 1998. Ho, Cheung, & Chan, 2003. Thompson et al, 2002) και την αναγνωστική ικανότητα (Hurwitz, Wolff, Bortnick & Kokas, 1975)(Α. Τοπαλίδου, 2013).

Παράλληλα, έντονο χαρακτηριστικό των παιδιών αποτελεί η φαντασία. Πιο επεξηγηματικά, οι λεκτικές και γνωστικές ικανότητες κυριαρχούν στο αριστερό ημισφαίριο του εγκεφάλου και χρησιμοποιούνται στη γραμμική –λογική σκέψη (απομνημόνευση, ομιλία, ορθολογική οργάνωση της καλλιτεχνικής δημιουργίας). Όλες οι λειτουργίες που διαφέρουν από τη λογική σκέψη, (φαντασία, διαισθητική εννορατική λειτουργία, μη γραμμική οργάνωση και υποσυνείδητη επεξεργασία των δημιουργικών ιδεών), έχουν την κυριαρχία του δεξιού ημισφαιρίου. Όταν ακούμε μουσική, δραστηριοποιούνται και τα δύο ημισφαίρια του εγκεφάλου, γεγονός που εξισορροπεί τις δυο πλευρές της νοητικής λειτουργίας. Το αριστερό παρακολουθεί τη μελωδία και τον ρυθμό, ενώ το δεξί «παραδίνεται» να νιώσει την αίσθηση της μουσικής και τα συναισθήματα που δημιουργεί(McClellan, 1997, σ.130- 131, σ. 142, σ. 147).

Επιπρόσθετα, η μουσική είναι η μοναδική τέχνη, η οποία είναι αφηρημένη και βαθιά συναισθηματική. Έχει την ικανότητα να αγγίξει την καρδιά άμεσα, δεν έχει την ανάγκη διαμεσολαβητή (Sachs, 2011, σ. 412). Σύμφωνα μάλιστα με πρόσφατες έρευνες η πρόωρη ανάπτυξη της ακοής σε σχέση με τις άλλες αισθήσεις, κάνει τη μουσική να έχει σημαντικά πλεονεκτήματα σε ό,τι αφορά την επίδραση που ασκεί ψυχικά και συναισθηματικά στον άνθρωπο. Η ακοή καθορίζει ένα μεγάλο μέρος της αντίληψης του εξωτερικού κόσμου. Μέσω της μουσικής οι μαθητές δύνανται να βιώσουν πληθώρα συναισθημάτων, τα οποία δημιουργούνται από το άκουσμα τραγουδιών και μουσικών ερεθισμάτων. Έτσι λοιπόν, ο ψυχοσυναισθηματικός τους κόσμος εμπλουτίζεται με έναν τρόπο δημιουργικό (Μαντζίκος, 2015, σ. 73, 74).

Επιπλέον, δεν είναι λίγες οι έρευνες, οι οποίες διατυπώνουν πως υπάρχει θετική επίδραση της μουσικής στην γνωστική ανάπτυξη και στη νοημοσύνη. Σε έρευνες των Lynn, Wilson και Gault (1989) εντοπίστηκαν θετικές συσχετίσεις μεταξύ της μουσικής ικανότητας και της νοημοσύνης. Τα αποτελέσματα έρευνας του Frakes (1985) καταλήγουν στο εξής συμπέρασμα: ότι τα παιδιά που έχουν σχέση με την μουσική είναι καλύτεροι μαθητές. Ο Chen-Hafteck (1997) και η Wisbey (1980) εμμένουν πως η ανάπτυξη των γνωστικών ικανοτήτων των παιδιών μπορεί να ενισχυθεί με τη βοήθεια της μουσικής και του ρυθμού. Ειδικότερα, η Wisbey (1980)

υποστηρίζει ότι τα παιδιά που μελετούν με τη συνοδεία μουσικής βελτιώνονται. Τα αποτελέσματα μιας άλλης έρευνας (Scriver, 2009) κατέγραψαν ότι τα παιδιά που ασχολούνται με κάποιο μουσικό όργανο μπορούν να είναι πιο συγκεντρωμένα για περισσότερο χρόνο, έχουν περισσότερη υπευθυνότητα και αυτοέλεγχο, εκφράζονται καλύτερα και έχουν πιο δυνατή μνήμη σε σχέση με τα παιδιά που δεν μαθαίνουν (Α. Τοπαλίδου 2013).

Ορισμένες έρευνες από την άλλη, καταγράφουν πως η μουσική προωθεί τη βελτίωση στις κοινωνικές δεξιότητες, όπως είναι το παιχνίδι, η εναλλαγή, η αμοιβαιότητα (Ν.Κ. Μαντζίκος 2015, σ. 73), ενώ άλλες συμπεραίνουν πως οι μουσικές δραστηριότητες τονώνουν την αυτοεκτίμηση και αυτοπεποίθηση των παιδιών, ενώ παράλληλα συντελούν ουσιαστικά στην ανάπτυξη της αυτοαντίληψης τους (Duke, 37) (Α. Τοπαλίδου 2013).

Επίσης η μουσική συντείνει και στην ενίσχυση της ψυχολογίας του ανθρώπου μειώνοντας σε σημαντικό βαθμό το άγχος, την κατάθλιψη και το stress (Ν. Μαντζίκος, 2015, σ. 270). Έχει την δυνατότητα να προετοιμάσει θετικά το άτομο, έτσι ώστε αυτό να εκφραστεί δίχως φόβο, με ειλικρίνεια και θάρρος. Είναι εξίσου σημαντικό να αναφερθεί ότι σύμφωνα με ερευνητές του Νευρολογικού Ιδρύματος στο Πανεπιστήμιο McGill του Μόντρεαλ, το άκουσμα αγαπημένης μουσικής προκαλεί την έκκριση ντοπαμίνης, ουσίας που ενεργοποιεί τον κερκοφόρο πυρήνα, μια περιοχή του εγκεφάλου που οδηγεί στην αποκορύφωση της απόλαυσης (Στυλιανού, 2012, αναφορά σε Κ. Ν. Μαντζίκο 2015, σ. 48). Η ακρόαση αγαπημένης μουσικής λοιπόν, μπορεί να επιφέρει θετικά συναισθήματα όχι μόνο στις ευχάριστες στιγμές αλλά και στις δύσκολες, αποσκοπώντας στην αισιόδοξη αντιμετώπιση κάθε είδους προβλημάτων και ματαιώσεων.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, η μουσική μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως συνοδευτικό άκουσμα σε οποιαδήποτε δραστηριότητα δημιουργικής γραφής. Διαμορφώνει ένα ήρεμο, ευχάριστο περιβάλλον, που βοηθάει τους συμμετέχοντες να χαλαρώσουν, να αφήσουν πίσω οποιεσδήποτε εντάσεις της καθημερινότητας και να συγκεντρωθούν στη δημιουργική διαδικασία. Πιο κατάλληλη για τον συγκεκριμένο σκοπό είναι η ορχηστρική μουσική (χωρίς λόγια δηλαδή), κλασική ή κινηματογραφική [Σουλιώτης Μ. (ομάδα εργασίας: Α. Συμεωνάκη, Ε. Λαρδούτσου, Χ. Ιωακειμίδου, Ε. Ζάουρα & Μ. Αρμεύτη), 2012, σ. 148]. Μπορεί όμως να χρησιμοποιηθεί η μουσική και με πιο ενεργό τρόπο, ως έναυσμα, ως δημιουργικό εργαλείο. Υπάρχουν μάλιστα εγχειρίδια δημιουργικής γραφής, τα οποία διαθέτουν και cd με μουσική που έχει γραφτεί ειδικά για τις ασκήσεις που προτείνουν. (πβ. Carter James, 2002, σ. 129-141).

Είναι άξιο να σημειωθεί επίσης πως η Harriet Bauman υπερτονίζει τη συμβολή της μουσικής ως ερέθισμα για Δημιουργικό Γράψιμο ακόμα και στην εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας. Όταν οι μαθητές έχουν καταφέρει να απομνημονεύσουν ένα επαρκές λεξιλόγιο καθώς και τους απαραίτητους ρηματικούς τύπους που τους είναι χρήσιμοι για τη σύνταξη ενός απλού κειμένου, νιώθουν πως έχουν μάθει ένα επαρκές σώμα υλικού που μπορούν να χρησιμοποιήσουν σε νέες καταστάσεις. Είναι αναγκαίο να έχουν αυτοπεποίθηση στις ικανότητές τους να χρησιμοποιούν τη γλώσσα και τη φαντασία τους για τη δημιουργία μοναδικών γραπτών εργασιών. Η ίδια επίσης θεωρεί τους μαθητές της δημιουργικούς στοχαστές και έχει αφαιρέσει

από τη διδασκαλία της, την αξιολόγηση της ικανότητας και τη βαθμολόγηση. (Bauman, 2016).

Ακόμη, σύμφωνα με τις Κουτσοπίδου και Λαμπίτση (2010), αφήγηση δύναται να υπάρξει, όχι μόνο στο πεδίο της γλώσσας και της λογοτεχνίας, αλλά και στο πεδίο της μουσικής και των εικαστικών. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά στην τέχνη της μουσικής, η αφήγηση αποτελεί σύνηθες χαρακτηριστικό. Παρόλο που η μουσική, η οποία «αφηγείται ιστορίες» χαρακτηρίζεται ως καθοδηγούμενη από τους ενήλικες και όχι ως κάτι που τα παιδιά εφευρίσκουν από μόνα τους (Glover, 2000, σ. 30), η αφήγηση μιας ιστορίας κατά την ακρόαση μουσικής είναι μια ευρέως διαδεδομένη δραστηριότητα, κυρίως κατά τα αρχικά στάδια της μουσικής εκπαίδευσης των παιδιών. Είναι πιο εύκολο και ευχάριστο για τα παιδιά να δημιουργήσουν ιστορίες ενώνοντας τη λεκτική με τη μουσική έκφραση, από τι να στηρίζονται σε αφηρημένες έννοιες. Προτείνονται, λοιπόν, τρόποι αξιοποίησης της αφήγησης μέσα από projects αισθητικής αγωγής, οι οποίοι προάγουν την μουσική και εικαστική έκφραση μέσα από δημιουργικές δραστηριότητες αλλά και μέσα από την ομαδοσυνεργατική διδασκαλία (Κουτσοπίδου & Λαμπίτση, 2010). Όλες οι παραπάνω έρευνες επισημαίνουν πως η μουσική ενισχύει τη δημιουργικότητα. Σύμφωνα με την Κουτσοπίδου (2009) η δημιουργία είναι η φυσική αντίδραση των παιδιών στο μουσικό ερέθισμα, το οποίο είναι ανάλογο με την ηλικία, την εμπειρία του μαθητή στη μουσική και με παράγοντες ψυχολογικούς και κοινωνικούς.

3.3 Σχέση Μουσικής και Λογοτεχνίας

«Η μουσική ξεκινά εκεί που τελειώνουν οι λέξεις».

Μια παρερμηνεία αυτού του γνωστού ρητού μπορεί να είναι ότι η λογοτεχνία ξεκινά όταν η μουσική σταματά ή ακόμη ότι ξαναζεί μέσα από τη μουσική και το τραγούδι. Είναι ένα ρητό που μπορεί να περιγράψει εν συντομία την αμφίδρομη αυτή σχέση της λογοτεχνίας με τη μουσική.

Η μουσική επηρεάζει τη λογοτεχνία τόσο με την έννοια της μουσικότητας των στίχων, όσο και σε αφηγηματικό επίπεδο, αφού συγκροτεί βασικό στοιχείο της πλοκής και των χαρακτήρων. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα επιρροής της μουσικής στη λογοτεχνία είναι τα έργα των Leo Tolstoy «Η σονάτα του Κρόιτσερ» και James Joyce «Ο νεκρός» αλλά ακόμα είναι και οι πιο σύγχρονες δημιουργίες των Jonathan Franzen «Ελευθερία», Nick Hornby “High Fidelity”. Από την άλλη πλευρά, διαπιστώνεται πως η λογοτεχνία είναι διαρκώς παρούσα στη μουσική διότι μια πληθώρα καλλιτεχνών εκδηλώνουν τη μουσική τους αφήγηση, μέσα από λογοτεχνικές επιρροές, αναβιώνοντας λογοτεχνικά έργα ή ακόμη προσφέροντας τους μια δεύτερη ευκαιρία. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν έργα του μεγάλου βρετανού ποιητή και συγγραφέα William Shakespeare που έγιναν σπουδαία μουσικά έργα, ή μεμονωμένα τραγούδια, όπως ο Ρωμαίος και η Ιουλιέτα, που έχει οδηγήσει στη δημιουργία δεκάδων τραγουδιών στον χώρο της ποπ και ροκ μουσικής και αναρίθμητων έργων στον χώρο της κλασικής μουσικής, όπερες με πιο γνωστές αυτή του Gounod από το 1867, του Bellini με τον τίτλο I Capuleti e i

Montecchi, η δραματική συμφωνία του Berlioz, Romeo et Juliette, μπαλέτα όπως αυτό του Prokofiev, αλλά και το έργο του Tchaikovsky.

Συναρπάζει η ιδέα στο πόσα τραγούδια έχουν πηγή έμπνευσης και αναφοράς τη λογοτεχνία. Πλήθος μουσικών ειδών, όπως είναι η έντεχνη και η ποπ, η ραπ και όλα τα είδη ροκ μουσικής είναι επηρεασμένες από τη λογοτεχνία κάθε εποχής, κινήματος και σχολής. Επιρροές οι οποίες προέρχονται από την παράδοση του Ομήρου και του Δάντη, τα μυθιστορήματα της κλασσικής λογοτεχνίας έως και την αστυνομική λογοτεχνία. Επιπλέον, ένα μεγάλο μέρος από τις μουσικές συνθέσεις και τα τραγούδια που υπάρχουν, βασίζονται είτε σε πραγματικά βιώματα του δημιουργού, πραγματικά ιστορικά γεγονότα, ή σε εμπειρίες που έζησε ο συγγραφέας ή ο δημιουργός κάποιου ποιήματος και έγιναν βιβλία, ποιήματα και στη συνέχεια τραγούδια.

Παρόλο την αμφίδρομη σχέση που υποστηρίζεται πως υπάρχει μεταξύ τους, οι δυο Τέχνες μοιράζονται και πολλά κοινά χαρακτηριστικά, όπως για παράδειγμα οι στιχουργοί, οι μουσικοί και οι συγγραφείς διακατέχονται από την ίδια δημιουργική φλόγα και την ίδια επιθυμία να διαδώσουν δηλαδή στο κοινό τους τη φαντασία, τη σκέψη, τα αισθήματα και τις εμπειρίες τους. Επιπρόσθετα, είναι δυο Τέχνες οι οποίες απαιτούν καλλιτεχνική ευαισθησία, φαντασία και δημιουργικότητα, αντλούν και παρέχουν έμπνευση.

3.4 Η Μουσική Αγωγή στην Εκπαίδευση

Συνοψίζοντας όλες τις παραπάνω αντιλήψεις, θεωρίες και έρευνες για τη Μουσική, είτε αυτή ορίζεται ως Τέχνη, είτε ως επιστήμη, είτε ως μια ακόμη «γλώσσα» καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως η μουσική αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του ανθρώπινου πολιτισμού από τα αρχαία ακόμη χρόνια, είναι ένα ισχυρό μέσο συναισθηματικής έκφρασης και διαπροσωπικής επικοινωνίας, όπως και μια έκφραση εθνικής, θρησκευτικής και πολιτισμικής ταυτότητας. Ταυτόχρονα είναι και ένα μέσο επαφής, επικοινωνίας και ανταλλαγής ανάμεσα σε διαφορετικούς πολιτισμούς, έθνη και θρησκείες, ενώ παράλληλα αποτελεί μέσο ψυχαγωγίας και αισθητικής απόλαυσης.

Όλες αυτές οι διατυπώσεις για τη μουσική συγκλίνουν στο ίδιο γεγονός, ότι η μουσική αγωγή κατέχει δικαιωματικά μια θέση στην εκπαίδευση όλων των βαθμίδων. Κατά τον Dewey η εκπαίδευση δεν είναι απλά προετοιμασία για τη ζωή, αλλά η ίδια η ζωή. Το σχολείο δεν είναι παρά μια μικρή κοινωνία μέσα στην οποία το νεαρό, αναπτυσσόμενο άτομο μαθαίνει, ανακαλύπτει, εργάζεται, κοινωνικοποιείται. Επομένως, αν η μουσική είναι τόσο σπουδαία για τη ζωή του ατόμου ως μονάδα και ως μέλος του κοινωνικού συνόλου, τότε θα πρέπει να είναι σημαντική και για τη ζωή του σχολείου.

Ήδη από την αρχαιότητα, η μουσική αγωγή αναγνωρίστηκε ως βασικό μέρος της εκπαίδευσης των νέων. Επεξηγηματικά, οι αρχαίοι Έλληνες, θεωρούσαν τη μουσική,

ελεύθερη τέχνη και αναγκαία εμπειρία στη διαπαιδαγώγηση των νέων (Αθανασιάδης, 1991). Ο Σόλων μάλιστα, ήταν ο πρώτος που εισήγαγε τη διδασκαλία της μουσικής στην εκπαίδευση των Αθηνών κατά τις αρχές του 6ου π.Χ. αιώνα, ενώ οι νέοι Σπαρτιάτες διδάσκονταν και εξασκούσαν τη μουσική μέχρι και τα τριάντα τους χρόνια. Στις Ολυμπιάδες επίσης διεξάγονταν, παράλληλα με τα αθλήματα, μουσικοί και ποιητικοί αγώνες (Ψαλτοπούλου, 2005). Σύμφωνα με αυτές τις αντιλήψεις και πράξεις των αρχαίων Ελλήνων βρέθηκε κατά τη ρωμαϊκή εποχή και ο Πλούταρχος, ο οποίος στο έργο του «Περί μουσικής» διατυπώνει χαρακτηριστικά ότι «δικαιολογημένα οι παλιοί Έλληνες έδιδαν τη μεγαλύτερη προσοχή τους στη μουσική εκπαίδευση, διότι πίστευαν ότι έπρεπε να πλάθουν και να ρυθμίζουν τις ψυχές των νέων σε ευπρεπή ηθική με τη μουσική, γιατί η μουσική είναι ευεργετική σε κάθε χρόνο και για κάθε ηθική πράξη» (1140B-C, 26, μτφρ. Σιαμάκη, σελ. 56-58). Επιπρόσθετα, ο Jerome Bruner το 1969 αναφέρει πως στα αναλυτικά προγράμματα ενυπάρχει ο κίνδυνος υπερβολικής έμφασης στις επιστήμες και στην τεχνολογία, και ταυτόχρονα απαξίωσης των ανθρωπιστικών σπουδών. Για να αντιμετωπιστεί αυτό το φαινόμενο, «το θέατρο, οι τέχνες, η μουσική και οι ανθρωπιστικές σπουδές στα σχολεία μας θα χρειαστούν την πλήρη υποστήριξή μας» (Bruner, 1969, σ. 80). Λίγο αργότερα, ο Abraham Maslow το 1971 ισχυρίστηκε ότι οι τέχνες πρέπει να θεωρηθούν ως ο πυρήνας της εκπαίδευσης των μικρών παιδιών: «Οι τέχνες είναι τόσο κοντά στον ψυχολογικό και το βιολογικό μας πυρήνα, που, αντί να τις θεωρούμε σαν ένα είδος σάλτσας ή πολυτέλειας, θα πρέπει να γίνουν οι βασικές εμπειρίες στην εκπαίδευση. Η πρώτη εκπαίδευση θα μπορούσε κάλλιστα να θεωρηθεί ως πυρήνα της, την αγωγή στις εικαστικές τέχνες, τη μουσική και το χορό» (Maslow, 1971, σ. 178- 179).

Παράλληλα τη δεκαετία του 1980 ο Gardner ανέλυσε τη θεωρία της πολλαπλής νοημοσύνης, βάση της οποίας, η ανθρώπινη νοημοσύνη δεν είναι μία και ενιαία, αντιθέτως υπάρχουν πληθώρα διαφορετικών μορφών νοημοσύνης, αυτόνομες και εξίσου σημαντικές. Η μουσική νοημοσύνη, η οποία δεν υπολείπεται της γλωσσικής ή της λογικομαθηματικής νοημοσύνης, εντοπίζεται ανάμεσα σε αυτές τις μορφές νοημοσύνης (Gardner, 1985). Σύμφωνα λοιπόν με αυτή τη θεωρία, «το σχολείο πρέπει να απευθύνεται σε όλους τους τύπους νοημοσύνης και να μην περιορίζεται στη γλωσσική και στη λογικο-μαθηματική νοημοσύνη, όπως συνήθως πράττει» (Ματσαγγούρας, 2004, σ. 38).

Τα οφέλη της Μουσικής Αγωγής στην εκπαίδευση είναι αρκετά και σημαντικά. Αναλυτικότερα, η μουσική συμβάλει στη συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού καθώς οι αισθητικές εμπειρίες που αποκτούν από τη μουσική εμπλουτίζουν τη συναισθηματική τους ζωή ούτως ώστε να είναι σε θέση να ανταποκρίνονται με επιτυχία στις αυξανόμενες απαιτήσεις μιας υλιστικής κοινωνίας, διατηρώντας ταυτόχρονα ανθρώπινοι και πολιτισμένοι (Σταυρίδης, 2000). Η μουσική συνδράμει και στη νοητική ανάπτυξη του παιδιού και μπορεί να έχει παραγωγικά αποτελέσματα στη μάθηση και τη σχολική επιτυχία. Είναι μια οδός επικοινωνίας, η αποκωδικοποίηση της οποίας θέτει σε εφαρμογή τις γνωστικές λειτουργίες του παιδιού. Τη δεκαετία του 1960 οι Gordon (1968) και Moore (1966) υποστήριξαν πως «οι έξυπνοι άνθρωποι δεν είναι απαραίτητα μουσικοί, όμως οι μουσικοί είναι οπωσδήποτε έξυπνοι» (στο Peery και Peery, 1987). Επιπλέον αρκετοί είναι εκείνοι οι οποίοι αποκτούν την προσωπική τους ταυτότητα, μέσα από την ενασχόληση με

μουσικές δραστηριότητες και εμπειρίες, ενώ δεν είναι λίγοι αυτοί οι οποίοι ισχυρίζονται πως η μουσική συμβάλει στην διερεύνηση του εσωτερικού κόσμου και ψυχισμού του ανθρώπου (Hodges, 2005).

Σημαντική λειτουργία της μουσικής αγωγής είναι και η γλωσσική ανάπτυξη. Αρκετές μελέτες παρουσίασαν τα πλεονεκτήματα εφαρμογής της μουσικής στην εκμάθηση της γλώσσας, τόσο της μητρικής, όσο και μιας δεύτερης. Πειραματική έρευνα (Douglas & Willatts, 1994) σε παιδιά ηλικίας 8-11 ετών, που εμφάνιζαν αναγνωστικά προβλήματα γνωστοποίησε ότι οι αναγνωστικές ικανότητες των παιδιών που έλαβαν μουσική εκπαίδευση ήταν αξιοσημείωτα βελτιωμένες σε σχέση με τις ικανότητες παιδιών χωρίς ανάλογη εκπαίδευση. Επίσης, η μουσική ως δραστηριότητα όταν συνυπάρχει με την κίνηση συντείνει και στη σωματική ανάπτυξη του παιδιού, διότι παρέχει στα παιδιά ευκαιρίες, να ανταποκριθούν στους ήχους με όλο τους το σώμα. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με το παίξιμο των οργάνων, με την μουσικοκινητική Αγωγή αλλά και με το τραγούδι. Ακόμη, δίνει δυνατότητες για ανάπτυξη του ελέγχου των μυών του σώματος και εξαιτίας των ευεργετικών αποτελεσμάτων της εφαρμόζεται στην εκπαίδευση σωματικά ανάπηρων παιδιών ή παιδιών με αναπηρίες στις αισθήσεις τους (Σταυρίδης, 2000). Πρόσθετα με τα υπόλοιπα, η μουσική είναι μια από τις τέχνες η οποία συμμετέχει ενεργά στη διαδικασία κοινωνικοποίησης των παιδιών. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν μελέτες (North, Tarrant και Hargreaves, 2004) που τονίζουν πως η μουσική μπορεί να ασκήσουν θετική επίδραση στη διάθεση του ατόμου έτσι ώστε να προσφέρει κοινωνική βοήθεια στους γύρω του.

Η μουσική επιπλέον είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον ανθρώπινο πολιτισμό και συντελεί στη διατήρηση και τη σταθερότητά του, καθώς αποτελεί μέρος της συλλογικής ταυτότητας των μελών του και εγγράφεται από γενιά σε γενιά στην ιστορία του και στις μνήμες του. Διατηρεί επίσης συνοχή μεταξύ των μελών μιας ομάδας με κοινή εθνική, θρησκευτική, πολιτισμική ή ιδεολογική ταυτότητα, διότι επικυρώνει τους κοινωνικούς και θρησκευτικούς θεσμούς που επενδύει, ενώ ταυτόχρονα είναι και ένα μέσο επαφής, επικοινωνίας και ανταλλαγής ανάμεσα σε διαφορετικούς πολιτισμούς, θρησκείες και έθνη (Μαγαλιού, 2005).

Δεν είναι τυχαίο, επίσης, πως έχουν δημιουργηθεί σχολεία τα οποία ειδικεύονται σε μαθήματα μουσικής, τα ευρέως γνωστά σε όλους Μουσικά Σχολεία. Στόχος αυτών των σχολείων είναι η αισθητική καλλιέργεια και παράλληλα η προετοιμασία και η κατάρτιση των νέων που επιθυμούν να ακολουθήσουν την επαγγελματική κατεύθυνση της μουσικής, χωρίς να υστερούν σε γενική παιδεία, αν τελικά επιλέξουν άλλο τομέα επιστημονικής ή καλλιτεχνικής έκφρασης.

Τέλος, είναι πολύ σημαντικό να καταγραφεί πως τα τελευταία χρόνια εντάσσεται η μουσική αγωγή στο ωρολόγιο πρόγραμμα και των ειδικών σχολείων αλλά και γενικότερα στο χώρο της Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης, με το ρόλο της μουσικής εκπαίδευσης ή της μουσικοθεραπείας (Καρτασίδου και Στάμου, 2006).

3.5 Η Μουσική Αγωγή στο Ελληνικό σχολείο

Η θέση της μουσικής αγωγής στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι σίγουρα πολύ καλύτερη απ' ό,τι ήταν τριάντα χρόνια πριν, ιδιαίτερα μετά την εισαγωγή και

εφαρμογή του νέου Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ). Ωστόσο, ένας έμπειρος εκπαιδευτικός μπορεί να διαβεβαιώσει πως η πραγματικότητα του ελληνικού σχολείου στις μέρες μας όσο αναφορά το μάθημα της Μουσικής Αγωγής διαφέρει αρκετά από τα ιδεώδη του αναλυτικού προγράμματος.

Πιο αναλυτικά, όσον αφορά την υλικοτεχνική υποδομή των σχολείων σε σχέση με τα υλικά που χρειάζονται για το μάθημα της Μουσικής, από την έρευνα της Κοκκίδου, ανακύπτουν αρκετά αξιοποιήσιμα στοιχεία. Πέρα από το κασετόφωνο και το CD-player, δεν έχουν όλα τα σχολεία κρουστά μουσικά όργανα, ενώ ελάχιστα σχολεία έχουν υλικά για μουσικοκινητική αγωγή και πίνακα με πεντάγραμμα. Ειδικότερα, αν και κασετόφωνο διαθέτουν το 94,1% και CDplayer το 88,2% των σχολείων, κρουστά μουσικά όργανα διαθέτουν το 60,5%, υλικά μουσικοκινητικής αγωγής το 16,8% και πίνακα πενταγράμμου μόλις το 10,1% των σχολείων (Κοκκίδου, 2003). Το αξιοσημείωτο σε αυτή την έρευνα είναι ότι «η συντριπτική πλειοψηφία των δασκάλων Μουσικής που έλαβαν μέρος στην έρευνα δήλωσαν ότι το σχολείο εξοπλίστηκε μετά από δική τους πρωτοβουλία. Σε αυτή την προσπάθεια, οικονομική στήριξη παρείχε κυρίως ο Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων» (Κοκκίδου, 2003, σ. 48).

Ένα επιπλέον ζήτημα που ταλανίζει τους εκπαιδευτικούς της Μουσικής είναι το γεγονός ότι στα περισσότερα δημόσια σχολεία δεν προβλέπεται ειδική αίθουσα Μουσικής. Ακόμη μια έρευνα της Κοκκίδου αναδεικνύει ότι στο 81,5% των δημόσιων σχολείων το μάθημα πραγματοποιείται μέσα στην αίθουσα της σχολικής τάξης, με αντίκτυπο την αναπαραγωγή πολλών προβλημάτων. Οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί σε ποσοστό 77,5% κρίνουν την έλλειψη χώρου καίριο πρόβλημα, αφού υποχρεώνονται να μετακινούν το υλικό τους από αίθουσα σε αίθουσα σε κάθε διδακτική ώρα και υπό τέτοιες συνθήκες είναι αδύνατο να διαμορφώσουν το μάθημά τους σωστά, με κατάλληλα οργανωμένες δραστηριότητες (Κοκκίδου, 2003).

Τέλος, μέγιστης σημασίας πρόβλημα που αντιμετωπίζει η εφαρμογή της μουσικής αγωγής στο ελληνικό δημόσιο σχολείο και συγκεκριμένα στο ελληνικό Δημοτικό σχολείο αποτελεί το κατά πόσο είναι κατάλληλα επιμορφωμένο το ανθρώπινο δυναμικό που επανδρώνει τα σχολεία. Στην περίπτωση του μαθήματος της Μουσικής Αγωγής, και στις δύο περιπτώσεις, είτε δηλαδή το μάθημα εφαρμόζεται από τον δάσκαλο είτε από τον μουσικό, εντοπίζονται και θετικά και αρνητικά. Οι δάσκαλοι αν και ξέρουν πώς να προσεγγίσουν τους μαθητές τους και όντας άρτια εξοπλισμένοι με γνώσεις ψυχολογίας της παιδικής ηλικίας, διδακτικής και μεθοδολογίας, μειονεκτούν σε μουσικές γνώσεις, διότι τα μαθήματα Μουσικής που διδάσκονται στις Παιδαγωγικές Σχολές είναι ελάχιστα και δεν είναι ικανοποιητικά ούτε αρκετά για να προετοιμάσουν τους δασκάλους για το μάθημα της Μουσικής Αγωγής. Αντίστοιχα όμως, οι εκπαιδευτικοί Μουσικής οι οποίοι είτε είναι απόφοιτοι των Τμημάτων Μουσικών Σπουδών είτε απόφοιτοι Μουσικών Σχολών και Ωδείων ειδικεύονται επιστημονικώς στη μουσική τέχνη, υστερούν σε γνώσεις παιδαγωγικής, ψυχολογίας, διδακτικής και μεθοδολογίας. Η προσθήκη των εκπαιδευτικών ειδικοτήτων στο Δημοτικό Σχολείο είναι ένα σπουδαίο πλεονέκτημα για την εκπαίδευση, συνιστάται ωστόσο, η ανανέωση της εκπαίδευσής τους και ο εμπλουτισμός της με ειδική εκπαίδευση στη διδακτική και στην παιδαγωγική.

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού της μουσικής σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης διακρίνεται ιδιαίτερα αξιόλογος και απαιτητικός. Ο σημερινός εκπαιδευτικός καλείται να προετοιμάσει τα παιδιά για έναν κόσμο όπου τα πάντα αλλάζουν με λιγγυώδη ρυθμούς, να προωθήσει το συνεργατικό πνεύμα και την κοινωνική αλληλεπίδραση σε μια εποχή όπου πρωταγωνιστεί το αίσθημα της ανταγωνιστικότητας και της απομόνωσης, να καλλιεργήσει παράλληλα τη δημιουργικότητα, την κριτική σκέψη και την ελευθερία της έκφρασης καθώς στις μέρες προτιμάται να είναι κάποιος άβουλος και αδρανής, όπως ακόμη να μεταλαμπαδεύσει την γοητεία – μαγεία της τέχνης στη γενιά της αισθητικής ασχήμιας και του πνευματικού ξεπεσμού.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω το συμπέρασμα είναι πως χρειάζονται ακόμα πολλά να πραγματοποιηθούν έτσι ώστε το μάθημα της Μουσικής Αγωγής να αποκτήσει τη θέση που του αξίζει στο ελληνικό δημόσιο σχολείο. Η Πολιτεία λοιπόν έχει χρέος να προσφέρει στα παιδιά της τις προϋποθέσεις για μια Μουσική Αγωγή ικανή να εμφυσησει τη δημιουργικότητα, την ελεύθερη βούληση, την αισθητική απόλαυση και την κριτική σκέψη.

3.6 Η Μουσική Αγωγή στο Νηπιαγωγείο

Ο ρόλος της Μουσικής στην αγωγή του παιδιού κατά την παιδοψυχολογία είναι ευεργετικός και για το λόγο αυτό οφείλει η διδασκαλία της στο χώρο του νηπιαγωγείου να καταλαμβάνει ουσιαστική θέση, αφού οι επιδράσεις της μόνο θετικές μπορεί να είναι στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού, στη συναισθηματική τους καλλιέργεια καθώς και στην επικοινωνία τους με τους άλλους. Επίσης, η μουσική εκπαίδευση στο νηπιαγωγείο είναι σημαντική διότι το παιδί κατά την προσχολική ηλικία διαθέτει την ικανότητα να αφομοιώνει πολύ εύκολα βιώματα που έχουν σχέση με την κίνηση, τους ήχους, τα χρώματα, τους ρυθμούς και μέσω αυτής της ικανότητας και δεκτικότητας μπορεί να ενισχυθεί η πνευματική, σωματική αλλά και ψυχική ανάπτυξη του παιδιού.

Αναλυτικότερα, η Σέργη στο βιβλίο της «Δημιουργική Αγωγή για τα παιδιά μας» (2003), υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα της μουσικής εκπαίδευσης στο νηπιαγωγείο, επισημαίνοντας πως δεν στοχεύει στην προώθηση της μουσικής με ενέργειες οι οποίες επιβάλλουν την “δημιουργία” μουσικών. Αντ’ αυτού τονίζει τα οφέλη που προκύπτουν από τη διδασκαλία της μουσικής, σκοπός της οποίας είναι να ευχαριστήσει τα νήπια και να αναγνωρίσουν την απόλαυση που μπορεί να τους προσφέρει (Σέργη, 2003, σ. 3). Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον Σακελλαρίδη ο οποίος προασπίζεται το τρίπτυχο νους, ψυχή και σώμα, μέσω της μουσικής εκπαίδευσης μπορεί να επιτευχθεί η απελευθέρωση των κινήσεων του σώματος από το παιδί καθώς και η βιωματική ανακάλυψη του σώματος τους, απλά με το έναυσμα της μουσικής. Επιπλέον, η μουσική ενεργοποιεί αλλά και διευρύνει το συναισθηματικό κόσμο των παιδιών. Δράσεις όπως είναι το παιχνίδι, το τραγούδι, η

ύπαρξη διαφορετικών μουσικών οργάνων, ο αυτοσχεδιασμός με τα μουσικά όργανα, η δημιουργικότητα, καλλιεργούν σημαντικές αξίες, όπως είναι ο σεβασμός, παράλληλα όμως ενισχύουν και την ευαισθητοποίηση προς το μάθημα της μουσικής μέσα στην τάξη (Σακελλαρίδης, 2012, σελ. 44-45).

Ταυτόχρονα η μουσική στο νηπιαγωγείο μπορεί να επιδράσει και με άλλα γνωστικά αντικείμενα, εξαιτίας της ελευθερίας που υπάρχει στον προγραμματισμό της ημέρας αναφορικά με τις δραστηριότητες. Σε μια δραστηριότητα για παράδειγμα μπορούν να εμπλακούν και άλλα αντικείμενα σε συνδυασμό με αυτό της μουσικής. Τα γνωστικά αντικείμενα που αναφέρονται στο Αναλυτικό Πρόγραμμα και τα οποία συσχετίζονται με την μουσική είναι τα εξής(Σέργη, 2003, σελ. 132-133):

- i) Χορός: με τη μουσική να παίζει, δίνεται η ευκαιρία στα παιδιά να χορέψουν, να εντοπίσουν χορούς που υπάρχουν και σε άλλους λαούς αλλά και να γνωρίσουν χορούς από άλλες εποχές.
- ii) Χειροτεχνία: όπου τα παιδιά μπορούν να κατασκευάσουν τα ίδια, απλά μουσικά όργανα με την χρήση υλικών που δεν είναι χρήσιμα πλέον κάπου αλλού.
- iii) Ζωγραφική: η μουσική μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως κίνητρο να ασχοληθούν τα παιδιά με την ζωγραφική αλλά και να ανακαλύψουν μέσα από πίνακες ζωγραφικής τι μορφή είχε σε παλαιότερα χρόνια και τι μορφή έχει σήμερα ένα μουσικό όργανο.
- iv) Επιστήμη: τα παιδιά μπορούν να έρθουν σε επαφή με τον ήχο που παράγει η μουσική, τα χαρακτηριστικά του και τη σύνδεση του με την ακοή. Μπορεί παράλληλα, να πραγματοποιηθεί συσχέτιση με τις εποχές και τα στοιχεία της φύσης, τον ήχο και τις μελωδίες που παράγουν τα ζώα, τα πουλιά κλπ.
- v) Ελληνικό-Δράμα: η μουσική μπορεί να εμπλουτίσει και την αφήγηση ιστοριών, την περιγραφή δραματικών καταστάσεων, ή ακόμα να βοηθήσει στη δημιουργία των δικών τους παραμυθιών.
- vi) Ιστορία: τα τραγούδια επίσης και η μουσική κάθε τόπου δίνουν την ευκαιρία στα παιδιά να γνωρίσουν και την ιστορία του κάθε τόπου. Η μουσική ακόμη, ανά τους αιώνες, μπορεί να τεθεί ως αντικείμενο μελέτης από τα παιδιά (π.χ. η Αρχαία Ελλάδα, σύγχρονη εποχή κλπ.).
- vii) Γεωγραφία: μέσα από τα τραγούδια και τη μουσική μπορούν τα παιδιά να ανακαλύψουν διαφορετικούς λαούς αλλά και την μουσική διαφόρων συνθετών από διάφορες χώρες.
- viii) Θρησκευτικά: η προσέγγιση και της θρησκευτικής μουσικής, μπορεί να αποτελέσει θέμα προς μελέτη από τα παιδιά.
- ix) Πατριδογνωσία-Κοινωνιολογία: να έρθουν σε επαφή τα παιδιά με τη μουσική που αφορά ποικίλες κοινωνικές περιστάσεις της ζωής ενός ανθρώπου, όπως είναι τα τραγούδια του γάμου.
- x) Μαθηματικά: τα παιδιά μπορούν να "γνωριστούν" με κάποιες έννοιες των μαθηματικών μέσω τραγουδιών που αναφέρονται στα σχήματα και τις σχέσεις.

Είναι εξίσου σημαντικό να επισημανθεί η συμβολή της μουσικής εκπαίδευσης σε σχολεία που υπάρχουν παιδιά με διαφορετικές εθνικότητες. Η μουσική αγωγή

λοιπόν πέρα από τις επιδιώξεις που έχει για την ευαισθητοποίηση και την εντρύφηση των παιδιών με τη μουσική, μπορεί να αποτελέσει καίριος παράγοντας για την αναγνώριση και την ομαλή συνύπαρξη με τους μαθητές διαφορετικής εθνικότητας και πολιτισμικής ταυτότητας, αρκεί μόνο το σημείο εστίασης από τον εκπαιδευτικό να μην είναι η αναφορά στην ύπαρξη διαφορετικών εθνοτήτων των παιδιών αλλά η ενδυνάμωση της ταυτότητας κάθε μαθητή. Στόχος, επομένως, της Διαπολιτισμικής Μουσικής Εκπαίδευσης είναι έχοντας υπόψιν της, τις μουσικές ρίζες των μαθητών της, να διακριβώσει στα παιδιά πως όλοι οι άνθρωποι είναι υπολογίσιμοι και δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται διαφορετικά, λόγω της διαφορετικής εθνότητάς τους.

Παράλληλα, η Μουσική Αγωγή πλέον λαμβάνει στο νέο αναλυτικό πρόγραμμα του Νηπιαγωγείου τη θέση που της αξίζει, χωρίς να υποβιβάζεται στην εκμάθηση μόνο παιδικών τραγουδιών. Στόχοι της μουσικής αγωγής έτσι όπως καταγράφονται στο νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα είναι να προσεγγίσουν τα νήπια, βιωματικά και όχι μόνο θεωρητικά, τις βασικές λειτουργίες της μουσικής (ένταση, ηχόχρωμα, ρυθμός), να διακρίνουν τα διάφορα μουσικά όργανα, να προσπαθήσουν να ελέγχουν τη σχέση κίνησης χεριού και παραγωγής ήχου, να αναπτύσσουν τις φωνητικές τους δυνατότητες, να ανακαλύψουν την πληθώρα ειδών της μουσικής και να απολαμβάνουν το τραγούδι (Σίμου, 2004, σ. 110). Ευθύνη του εκπαιδευτικού είναι να παρακινεί τα παιδιά να ασχολούνται με τη μουσική πράξη, να παράγουν δηλαδή τα νήπια μουσική είτε με τη φωνή τους είτε με τη χρήση απλών μουσικών οργάνων, αυτοσχέδιων ή κρουστών τύπου «ORFF». Μέσα από τα μουσικά παιχνίδια και τις αντίστοιχες δραστηριότητες, ο εκπαιδευτικός επίσης, μπορεί να δημιουργήσει ένα περιβάλλον συνεργατικής μάθησης με νόημα για το παιδί κυρίως στο χώρο του νηπιαγωγείου (Δογάνη, 2012, σ. 103). Τέλος, το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο επισημαίνει πως τα νήπια ανεξάρτητα από το ταλέντο, μπορούν να κατανοήσουν και να ευχαριστηθούν την ενέργεια της μουσικής, (Σίμου, 2004, σ. 111).

Εν κατακλείδι, το σχολείο και στην περίπτωση αυτή το νηπιαγωγείο, είναι το περιβάλλον όπου το παιδί καταναλώνει τις περισσότερες ώρες της καθημερινότητας του, για αυτό και τα ερεθίσματα, που δέχεται πρέπει να είναι τα απαραίτητα, αυτά δηλαδή που θα το βοηθήσουν να γνωρίσει, να αναπτύξει και να εξελίξει τις κλίσεις του. Εφόσον λοιπόν σκοπός της σχολικής εκπαίδευσης είναι η καθολική σφαιρική μόρφωση του παιδιού, οι τέχνες πρέπει να θεωρούνται σημαντικό πεδίο γνώσης και όχι πολυτέλεια (Σίμου, 1997, σ. 10).

Εκπαιδευτικές Δραστηριότητες της Δημιουργικής Γραφής με Μουσική για τα παιδιά

Η Δημιουργική Γραφή στο Νηπιαγωγείο όπως και στο Δημοτικό σχολείο βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στο μάθημα της γλώσσας και αυτό γιατί τα παιδιά από τα πρώτα κιόλας χρόνια τους αναπτύσσουν την ικανότητα της ομιλίας και επιθυμούν να επικοινωνήσουν με τους γύρω τους. Τα παιδιά από τη γέννηση τους ακόμα, έρχονται με έναν έμμεσο τρόπο, σε επαφή με τον κόσμο της ποίησης μέσα από τα νανουρίσματα και τα ταχταρίσματα. Το παιδί έχει την τάση να μιμείται τους ήχους και τις μελωδίες που ακούει και αποκτά την αίσθηση της μουσικότητας. Είναι άξιο να επισημανθεί πως πρόκειται για τα πρώτα μαθήματα ομιλίας.

Η μουσική από την άλλη, ως μια τέχνη που εντοπίζεται σε κάθε πολιτισμό, αποτελεί ένα πρωταρχικό μέσο ανθρώπινης έκφρασης και επικοινωνίας. Έτσι, όπως και οι υπόλοιπες τέχνες, δεν μπορεί και η Μουσική να απουσιάζει από το σχολείο (Arts Education Partnership, 2004). Πιστεύεται από πολλούς πλέον ότι η Μουσική προωθεί τη δημιουργικότητα και συντελεί σε διαδικασίες δημιουργικής σκέψης, όχι αποκλειστικά στην ίδια τη σύνθεση της Μουσικής, αλλά και σε άλλα αντικείμενα (Weinberger, 1998). Διατυπώνονται αρκετές αντιλήψεις για τη δημιουργικότητα στις μουσικές δραστηριότητες των μικρών παιδιών και υπάρχουν αναφορές για την ευεργετική ενσωμάτωση της μουσικής στο πρόγραμμα σπουδών.

Στο δεύτερο λοιπόν αυτό μέρος της εργασίας και αφού έχει επισημανθεί παραπάνω ότι η μουσική προάγει τη δημιουργικότητα και ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως συνοδευτικό άκουσμα στην οποιαδήποτε δραστηριότητα Δημιουργικής Γραφής αλλά και ως δημιουργικό εργαλείο, διατυπώνονται ποικίλες εκπαιδευτικές δραστηριότητες δημιουργικής γραφής με μουσική για τη τάξη του Νηπιαγωγείου καθώς και για τις πρώτες τάξεις του Δημοτικού σχολείου. Οι δραστηριότητες αυτές ενδείκνυνται να πραγματοποιηθούν είτε ατομικά, είτε σε ομάδες Δημιουργικής Γραφής.

4.1 Δραστηριότητες Δημιουργικής Γραφής με Μουσική στο Νηπιαγωγείο

1^η Δραστηριότητα:

«Ακρόαση μελοποιημένης Ποίησης»

Ένα τραγούδι, μπορεί να είναι πολύ πιο ελκυστικό από ένα ποίημα, ειδικότερα για τους «αμήητους» στην ποίηση. Είναι σημαντικό να αναφερθεί εδώ το παράδειγμα του Καββαδία, που πολύ περισσότερο ακούστηκε, παρά διαβάστηκε, επειδή είχε ακουστεί πρώτα σαν τραγούδι. Στη συγκεκριμένη δραστηριότητα πραγματοποιείται αναζήτηση μουσικής επένδυσης σε ποιήματα ή κείμενα, που ανήκουν σε γνωστούς συγγραφείς (έτσι έρχονται τα νήπια και σε μια πρώτη επαφή με σημαντικά ποιήματα όπως και με σπουδαίους συγγραφείς). Έπειτα γίνεται συζήτηση σχετικά με τη μουσική που θα τους ταίριαζε (ροκ, τζαζ, κλασική, παραδοσιακή κ.λπ.). Ποιο είδος μουσικής ταιριάζει σε αυτό το ποίημα (ακούμε και γνωρίζουμε και τα διάφορα είδη μουσικής παράλληλα); Τι πραγματεύεται το ποίημα; Μιλάει για

παράδειγμα για τον πόλεμο το ποίημα; Να χρησιμοποιήσουμε τη ροκ μουσική που είναι δυνατή και γρήγορη; Ως παράδειγμα μπορεί να χρησιμοποιηθεί το ποίημα: Ένα καράβι, καραβάκι.. του Μάνου Ελευθερίου (2005, Σχολή Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου) και να μελοποιηθεί από τα παιδιά.

ΔΕΠΣΣ, Διαθεματικές ενότητες: παιδί και γλώσσα, παιδί και δημιουργία-έκφραση (μουσική)

Μαθησιακοί Στόχοι:

- Να έρθουν τα παιδιά σε επαφή με σπουδαίους συγγραφείς και ποιήματα τους.
- Να γνωρίσουν και να μπορούν να ξεχωρίζουν τα διάφορα είδη Μουσικής.
- Να παράγουν προφορικό λόγο.
- Να μελοποιήσουν ένα ποίημα (και συγκεκριμένα το ποίημα: ένα καράβι, καραβάκι του Μάνου Ελευθερίου).

Υλικά και Μέσα: Ποίημα: Ένα καράβι, καραβάκι, Μάνος Ελευθερίου, cd player, cdμε ακούσματα από τα διάφορα είδη μουσικής: τζαζ, ροκ, παραδοσιακή, κλασική κ.α.

2^η δραστηριότητα:

«Δημιουργούμε ήρωες από ήχους»

Βάζουμε στους μαθητές να ακούσουν ήχους από διάφορα μουσικά όργανα. Τους ζητάμε να σκεφτούν έναν ήρωα για το κάθε ένα και να μας πουν το όνομα και τα βασικά στοιχεία του χαρακτήρα του και εμείς να τα καταγράψουμε σε ένα χαρτί (για παράδειγμα όταν ακούν τα ντραμς, πώς είναι ο ήρωας που φαντάζονται, είναι ήρεμος; Είναι δυνατός; Πώς τον λένε; Είναι καλός, κακός; Ποια τα χαρακτηριστικά του;). Στη συνέχεια φτιάχνουν μια ιστορία με τους ήρωες που φαντάστηκαν. Καθώς διαβάζουμε την ιστορία τους, τα μουσικά όργανα μπορούν να συνοδεύουν την εμφάνιση των ηρώων που τους αντιστοιχούν.

ΔΕΠΣΣ, Διαθεματικές ενότητες: παιδί και γλώσσα, παιδί και δημιουργία-έκφραση (μουσική)

Μαθησιακοί Στόχοι:

- Να ακούσουν τα παιδιά ήχους από ποικίλα μουσικά όργανα.
- Να δημιουργήσουν το δικό τους ήρωα σύμφωνα με το άκουσμα ενός μουσικού οργάνου.
- Να αναπτύξουν μια ιστορία με τους δικούς τους ήρωες.
- Να συνεργαστούν μεταξύ τους στη δημιουργία μιας ιστορίας.
- Να παράγουν προφορικό λόγο, συνομιλώντας μεταξύ τους.
- Να εμπλουτίσουν το λεξιλόγιο τους.

Υλικά και μέσα: μουσικά όργανα (αν δεν είναι υπάρχουν στη τάξη ποικίλα μουσικά όργανα, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ο ηλεκτρονικός υπολογιστής ή κάποιο cd με

ήχους από διάφορα μουσικά όργανα, cd player, ένα χαρτί και ένα μολύβι για να καταγράψει η νηπιαγωγός τους ήρωες των παιδιών.

3^η δραστηριότητα:

Φτιάχνοντας «τραγουδοσαλάτα»

Παίρνουμε φιγούρες από διαφορετικά τραγούδια και τους ενώνουμε σε μια διήγηση.

1^ο μουσικό κομμάτι: το κομμάτι της συγκεκριμένης «τραγουδοσαλάτας» είναι: *Το ποτάμι (B. Smetana "The Moldau", Symphonic poem).*

Α μέρος: Το κομμάτι αυτό «περιγράφει» ένα ποτάμι. Η νηπιαγωγός προτείνει στα παιδιά να κλείσουν τα μάτια και να προσπαθήσουν να το φανταστούν. Οι παρακάτω ερωτήσεις μπορούν να βοηθήσουν το παιδί: Είναι μικρό ή μεγάλο το ποτάμι αυτό; Τα νερά του είναι ήρεμα ή ορμητικά; Είναι πάντα ίδια ή αλλάζουν καθώς κυλάει; Βρίσκεται στην εξοχή ή μέσα σε μια πόλη; Τι υπάρχει στις όχθες του; Τι παρασέρνει στο πέρασμά του; Τι πλάσματα ζουν μέσα στο ποτάμι; Τι πλάσματα ζουν στις όχθες του; Ακολουθεί ανάγνωση των σημειώσεων που κράτησε η νηπιαγωγός από τις απαντήσεις των παιδιών και συζήτηση σχετικά με τις εικόνες που φαντάστηκε κάθε παιδί. Το κομμάτι ακούγεται ξανά και γίνεται προσπάθεια αναγνώρισης των εικόνων σε διάφορα σημεία του (π.χ. εδώ θυμίζει ποταμάκι, εδώ ακούγεται πιο ορμητικό κ.λπ.)

Β Μέρος: Να φτιάξουν τα παιδιά ένα παραμύθι με έναν ή περισσότερους ήρωες που ζουν στο ποτάμι τους. Αν δυσκολεύεται κάποιο παιδί να βρει ήρωες (εκτός από τους γνωστούς, δηλαδή πρίγκιπες, πριγκίπισσες, νεράιδες, δράκους, ιππότες κ.λπ.) , μπορεί να διαλέξει από αυτούς που προτείνονται παρακάτω:

- ένα φυλλαράκι που έπεσε μέσα του, - ένα πετραδάκι - ένα δέντρο - ένα ποταμίσιο ψάρι, π.χ. μια πέστροφα - ένα ζώο που ζει στις όχθες του - ένα διψασμένο ζωάκι της επιλογής σου - το πνεύμα του ποταμού - ένα παιδί που χάθηκε.

Γ Μέρος: Δίπλα στο ποτάμι τώρα χτίστηκε ένα εργοστάσιο. Να σκεφτεί τώρα το κάθε παιδί μια ιστορία με τις αλλαγές που θα συμβούν, εφόσον πλέον χτίστηκε ένα εργοστάσιο, τι πιστεύει θα μολύνει το ποτάμι, το εργοστάσιο; τι μπορεί να συμβεί; Αφού δημιουργήσουν μια ιστορία ας προσπαθήσουν να σκεφτούν το εξής: αν το ποτάμι και το εργοστάσιο είχαν φωνή τι θα έλεγαν μεταξύ τους; Στο τέλος η νηπιαγωγός καταγράφει τον διάλογο που έχει σκεφτεί το κάθε παιδί.

Η δραστηριότητα αυτή μπορεί να υλοποιηθεί είτε ατομικά, είτε να χωριστούν τα παιδιά σε ομάδες.

ΔΕΠΣΣ, Διαθεματικές ενότητες: παιδί και γλώσσα, παιδί και δημιουργία-έκφραση (μουσική)

Μαθησιακοί Στόχοι:

- Να ακούσουν τα παιδιά και να γνωρίσουν το κομμάτι: *Το ποτάμι (B. Smetana "The Moldau", Symphonic poem).*

- Να καλλιεργήσουν τη φαντασία τους, προσπαθώντας να φανταστούν πώς είναι το ποτάμι, τι πλάσματα ζουν σε αυτό.
- Να δημιουργήσουν ένα παραμύθι με τους ήρωες που ζουν στο ποτάμι.
- Να προβληματιστούν και να αντιμετωπίσουν οποιοδήποτε πρόβλημα εμφανιστεί στο παραμύθι τους.
- Να αναπτύξουν τον προφορικό λόγο.
- Να διατυπώσουν διαλόγους (αν το ποτάμι και το εργοστάσιο είχαν φωνή, τι θα έλεγαν;).
- Αν η δραστηριότητα πραγματοποιηθεί ομαδικά, στόχος είναι επίσης να συνεργαστούν και να αποφασίσουν μαζί τους ήρωες του παραμυθιού τους.

Υλικά και Μέσα: κομμάτι: *Το ποτάμι (B. Smetana "The Moldau", Symphonic poem)*

2^ο μουσικό κομμάτι: το κομμάτι αυτής της «τραγουδοσαλάτας» είναι: Το καράβι (Debussy: *Petit Suite, I. En bateau, orchestral version*)

Το μουσικό αυτό κομμάτι, αναφέρεται σε ένα καράβι.

A Μέρος: Κλείσε τα μάτια και προσπάθησε να το φανταστείς. Στη συνέχεια περιγράψέ το. Οι παρακάτω ερωτήσεις θα βοηθήσουν το νήπιο περισσότερο. Είναι μικρό ή μεγάλο το καράβι; Παλιό ή καινούριο; Έχει πανιά; Έρχεται ή φεύγει; Για πού ταξιδεύει; Έχει πολύ κόσμο μέσα ή έχει ένα - δύο άτομα; Πώς είναι οι επιβάτες του;

B Μέρος: Μπερ μέσα στο καράβι σου. Ποιους συναντάς; Πού πηγαίνετε; Σε ποια λιμάνια σταματάτε; Όλο και κάποια περιπέτεια θα έχετε στο ταξίδι σας. Χωριζόμαστε σε ομάδους και δημιουργούμε μια ιστορία για όλα αυτά που φανταστήκαμε.

Επίσης αυτή η δραστηριότητα δύναται να υλοποιηθεί είτε ατομικά, είτε να χωριστούν τα παιδιά σε ομάδες.

ΔΕΠΣΣ, Διαθεματικές ενότητες: παιδί και γλώσσα, παιδί και δημιουργία-έκφραση (μουσική)

Μαθησιακοί Στόχοι:

- Να ακούσουν τα παιδιά και να γνωρίσουν το κομμάτι: Το καράβι (Debussy: *Petit Suite, I. En bateau, orchestral version*).
- Να καλλιεργήσουν τη φαντασία τους, πώς φαντάζονται δηλαδή ότι είναι το καράβι, ποιοι ζουν σε αυτό.
- Να παράγουν προφορικό λόγο, μέσω της συζήτησης.
- Να συνθέσουν μια ιστορία με όλα αυτά που φαντάστηκαν και με τους ήρωες.
- Αν η δραστηριότητα πραγματοποιηθεί ομαδικά, στόχος είναι επίσης να συνεργαστούν και να αποφασίσουν μαζί τους ήρωες του παραμυθιού τους.

Υλικά και Μέσα: μουσικό κομμάτι: Το καράβι (Debussy: Petit Suite, I. En bateau, orchestral version).

3^ο μουσικό κομμάτι: το κομμάτι αυτής της «τραγουδοσαλάτας» είναι: Το καρναβάλι των ζώων (Camille Saint – Saens, “Le Carnaval des animaux”).

A Μέρος: Στο μουσικό καρναβάλι που θα ακούσουν τα παιδιά παίρνουν μέρος χελώνες, ελέφαντες, καγκουρό, κότες, κόκορες, μουλαράκια, γαϊδουράκια, τα ψάρια ενός ενυδρείου, πουλιά, πιανίστες και ένας κύκνος. Στόχος είναι να παρακολουθήσει το νήπιο τη μουσική και να προσπαθήσει να βρει τη σειρά εμφάνισής τους. Μετά την πρώτη ακρόαση, βάζει η νηπιαγωγός ένα προς ένα τα μουσικά αποσπάσματα του έργου και έπειτα προτείνει, στα παιδιά να βρουν σε ποιο ζώακι αντιστοιχεί το καθένα. Ακολουθεί συζήτηση σχετικά με τον χαρακτήρα καθενός, όπως αυτός υπαγορεύεται από τη μουσική. Συζητάμε όλοι μαζί, ποιον ρόλο θα μπορούσε να παίξει καθένα από αυτά τα ζώα σε ένα παραμύθι.

B Μέρος: προσπάθησε να φτιάξεις ένα παραμύθι με τίτλο «Το καρναβάλι των ζώων» και ήρωες τα ζώακια που «άκουσες». Αν δεν τα καταφέρνει πολύ καλά το παιδί, οι παρακάτω ερωτήσεις μπορεί να το βοηθήσουν. Γιατί αποφάσισαν τα ζώα να γιορτάσουν το καρναβάλι; Πού γίνεται ο αποκριάτικος χορός τους; Ποιοι παίρνουν μέρος; Τι στολές φοράνε; Ξαφνικά γίνεται κάτι που δεν το περίμενε κανείς. Κάτι που βάζει σε κίνδυνο τη γιορτή τους. Τι θα μπορούσε να είναι αυτό; Καταφέρνουν τελικά να το ξεπεράσουν; Με ποιον τρόπο; Πώς τελειώνει το καρναβάλι; Αλλάζει κάτι στη ζωή τους μετά;

Επίσης αυτή η δραστηριότητα μπορεί να πραγματοποιηθεί είτε ομαδικά, είτε ατομικά.

ΔΕΠΣΣ, Διαθεματικές ενότητες: παιδί και γλώσσα, παιδί και δημιουργία-έκφραση (μουσική)

Μαθησιακοί Στόχοι:

- Να ακούσουν τα παιδιά και να γνωρίσουν το κομμάτι: Το καρναβάλι των ζώων (Camille Saint – Saens, “Le Carnaval des animaux”).
- Να γνωρίσουν ποικίλα ζώα.
- Να καλλιεργήσουν τη φαντασία τους.
- Να παράγουν προφορικό λόγο, μέσω της συζήτησης.
- Να συνθέσουν μια ιστορία με κεντρικούς ήρωες τα ζώα που άκουσαν.
- Να αναγνωρίσουν τα παιδιά ποιο είναι το ζώακι που ακούνε στα μουσικά ακούσματα.
- Αν η δραστηριότητα πραγματοποιηθεί ομαδικά, στόχος είναι επίσης να συνεργαστούν και να αποφασίσουν μαζί τους ήρωες του παραμυθιού τους.

Υλικά και Μέσα: μουσικό κομμάτι: Το καρναβάλι των ζώων (Camille Saint – Saens, “Le Carnaval des animaux”).

3^ο δραστηριότητα:

«Πως είναι το δικό σου ιδανικό πρωινό;»

Μουσικό κομμάτι: Η πρωινή μας διάθεση (Edward Grieg, Suite No1 Part 1 “Morning Mood” op. 46)

Α μέρος: Η μουσική που θα ακούσουν τα παιδιά «μιλάει» για ένα πρωινό. Πώς το φαντάζεστε; Είναι ηλιόλουστο ή συννεφιασμένο; Στην πόλη, σε χωριό ή στην εξοχή; Τι κάνουν οι άνθρωποι; Δουλεύουν, κοιμούνται ακόμα ή πάνε βόλτα; Κάθε παιδί περιγράφει την εικόνα που «βλέπει» ακούγοντας παράλληλα τη μουσική.

Β μέρος: Ξυπνάς ένα ηλιόλουστο πρωινό. Είναι Κυριακή. Πώς νιώθεις; Τι αποφασίζεις να κάνεις; Ποιους έχεις για παρέα; Θα παίξεις μόνος σου, με φίλους ή συγγενείς; Θα πας μια βόλτα με την οικογένεια σου ή θα μείνετε στο σπίτι; Το δικό σου ιδανικό πρωινό δηλαδή πως το φαντάζεσαι; Περίγραψε τη μέρα σου έτσι όπως την ονειρεύεσαι.

ΔΕΠΣΣ, Διαθεματικές ενότητες: παιδί και γλώσσα, παιδί και δημιουργία-έκφραση (μουσική)

Μαθησιακοί Στόχοι:

- Να ακούσουν τα παιδιά και να γνωρίσουν το κομμάτι: Η πρωινή μας διάθεση (Edward Grieg, Suite No1 Part 1 “Morning Mood” op. 46).
- Να καλλιεργήσουν τη φαντασία τους.
- Να περιγράψουν πως φαντάζονται το ιδανικό πρωινό τους.
- Να αναπτύξουν τον προφορικό τους λόγο μέσα στη τάξη.
- Να μοιραστούν με τα υπόλοιπα παιδιά τις σκέψεις και τη φαντασία τους.

Υλικά και Μέσα: μουσικό κομμάτι: Η πρωινή μας διάθεση (Edward Grieg, Suite No1 Part 1 “Morning Mood” op. 46).

5η δραστηριότητα:

«Περιγράφουμε τα όνειρα μας»

Μουσικό κομμάτι: (Claude Debussy “Reverie” =Ονειροπόληση, piano version)

Ρωτάμε τα παιδιά τι τους θυμίζει αυτή η μουσική, πώς τα κάνει να αισθάνονται. Στη συνέχεια τους λέμε το όνομα του κομματιού και συζητάμε μαζί τους για τα όνειρα και την ονειροπόληση (τι είναι η ονειροπόληση;). Όταν ολοκληρωθεί η συζήτηση, τους ζητάμε να περιγράψουν ένα ή και περισσότερα όνειρα που έχουν δει στον ύπνο ή στον ξύπνιο τους. Καθώς τα περιγράφουν η νηπιαγωγός τα καταγράφει σε ένα τετράδιο, το οποίο θα είναι το βιβλίο των «ονείρων» μας και θα τοποθετηθεί στη βιβλιοθήκη της τάξης μας, το οποίο μπορούν επίσης να το διακοσμήσουν, ζωγραφίσουν όπως αυτοί επιθυμούν!

ΔΕΠΣΣ, Διαθεματικές ενότητες: παιδί και γλώσσα, παιδί και δημιουργία-έκφραση (μουσική, εικαστικά).

Μαθησιακοί Στόχοι:

- Να ακούσουν τα παιδιά και να γνωρίσουν το κομμάτι: (*Claude Debussy "Reverie" =Ονειροπόληση, piano version*).
- Να περιγράψουν τα παιδιά πως αισθάνονται όταν ακούν το κομμάτι.
- Να αναπτύξουν τον προφορικό λόγο.
- Να γνωρίσουν τον όρο ονειροπόληση.
- Να περιγράψουν τα όνειρα τους.
- Να τα μοιραστούν με τα υπόλοιπα παιδιά.
- Να ζωγραφίσουν το «βιβλίο των ονείρων» μας με ότι υλικά επιθυμούν.

Υλικά και Μέσα: ένα τετράδιο και μαρκαδόρους ή πινέλα ή κηρομπογιές, το μουσικό κομμάτι:(*Claude Debussy "Reverie" =Ονειροπόληση, piano version*).

6η δραστηριότητα:

«Δημιουργία ηχοβιβλίου»

Επιλέγουμε ένα κείμενο (ένα παραμύθι για παράδειγμα από τη βιβλιοθήκη της τάξης, το οποίο είναι οικείο και στα παιδιά), το ηχογραφούμε όλοι μαζί και το επενδύουμε με μουσική και ήχους που του ταιριάζουν. Το κείμενο μπορεί να ανήκει σε γνωστό συγγραφέα ή μπορεί να είναι μια τραγουδοσοαλάτα την οποία έχουν συνθέσει σε προηγούμενη δραστηριότητα τα ίδια τα νήπια και έχει καταγράψει η νηπιαγωγός και έτοιμο το ηχοβιβλίο μας.

ΔΕΠΣΣ, Διαθεματικές ενότητες: παιδί και γλώσσα, παιδί και δημιουργία-έκφραση (μουσική).

Μαθησιακοί στόχοι:

- Να ανακαλύψουν και να δημιουργήσουν ένα ηχοβιβλίο.
- Να γνωρίσουν τη διαδικασία της ηχογράφησης.
- Να επιλέξουν μουσική και ήχους που ταιριάζουν στο ηχοβιβλίο τους.
- Να ανακαλύψουν ακόμα ένα βιβλίο, συγγραφέα (αν η δραστηριότητα υλοποιηθεί με ένα νέο για αυτούς βιβλίο).
- Να επικοινωνήσουν και να συνεργαστούν μεταξύ τους όλα τα παιδιά.

Υλικά και μέσα: ένα παραμύθι, ένα κινητό ή μια συσκευή με την οποία θα ηχογραφεί το ηχοβιβλίο, διάφορα μουσικά ακούσματα και ήχοι για να επιλέξουν τα παιδιά ποια ταιριάζουν καλύτερα με το παραμύθι.

Οι παραπάνω δραστηριότητες είναι εφικτές και ευκόλως κατανοήσιμες προς τα παιδιά του νηπιαγωγείου, τα οποία δεν κατέχουν ακόμα την ικανότητα της γραφής και είναι αμήτητα στην ποίηση, έτσι ώστε μέσα από αυτές της δραστηριότητες να έρθουν σε μια πρώτη επαφή με τη Δημιουργική Γραφή αλλά και τη Μουσική. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως οι Βακάλη Άννα, Ζωγράφου – Τσαντάκη Μαρία και Κωτόπουλος Τριαντάφυλλος (2013), προτείνουν, ως δραστηριότητα, να βάζουν οι εκπαιδευτικοί στους μαθητές να ακούσουν ένα τραγούδι με εύκολο ρυθμό και να τους ζητηθεί να αλλάξουν κάποιες λέξεις, βάζοντας άλλες που ταιριάζουν με βάση τη μουσική και τον ρυθμό σε κείνη τη θέση του στίχου. Σε μεγαλύτερες τάξεις μπορεί ακόμη να ζητηθεί και η αντικατάσταση ολόκληρων στίχων ή να γραφτεί ένα εντελώς διαφορετικό ποίημα πάνω στην ίδια μουσική.

4.2 Δραστηριότητες Δημιουργικής Γραφής με Μουσική στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου

1η δραστηριότητα:

Δημιουργική Γραφή με τον «Μικρό Πρίγκηπα»!

Το μουσικό κομμάτι που χρειάζεται για την πραγματοποίηση της δραστηριότητας αυτής είναι: ο «Μικρός Πρίγκιπας» σε μουσική του Ν. Κηπουργού και στίχους του Κ. Καρτελιά.

Εισαγωγή δραστηριότητας: Σύντομη συζήτηση με τους μαθητές σχετικά με τη μουσική, τις γνώσεις και τις προτιμήσεις τους, καθώς και περιγραφή των δραστηριοτήτων που επρόκειτο να γίνουν.

Α μέρος δραστηριότητας: Γίνεται ακρόαση του τραγουδιού «Ο Μικρός Πρίγκιπας». Οι μαθητές έχουν μπροστά τους και τους στίχους του:

Είχα για φίλο έναν τύπο
που 'χε ένα αστέρι για κήπο
μ' ένα λουλούδι μόνος του ζούσε
και τ' αγαπούσε πολύ.

Ήταν ξανθά τα μαλλιά του
φώτιζαν τη μοναξιά του
πρίγκιπας ήταν κι όπου γυρνούσε
όλο ρωτούσε γιατί.

Πέταξε πριν απ' τη δύση
ήλιος στους ήλιους να ζήσει
είπε η ζωή πάντα είναι λίγη

και πρέπει να φύγει μακριά.

Φεύγουν τα χρόνια περνάνε
ποιος ξέρει τώρα που να 'ναι
και ποιον προφήτη
κανείς να ρωτήσει
αν θα γυρίσει ξανά.

Μετά την πρώτη ακρόαση, γίνεται συζήτηση για το τραγούδι, τον ήρωά του, τη φίλια στην οποία αναφέρεται. Αφού ολοκληρωθεί η συζήτηση, ξανά ακούνε τα παιδιά τον «Μικρό Πρίγκηπα». Αυτή τη φορά όμως τους ζητείται να υπογραμμίσουν τις λέξεις ή τους στίχους που τους άρεσαν περισσότερο.

Β μέρος της δραστηριότητας: τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα σε αυτή τη φάση να επιλέξουν μία από τις παρακάτω δημιουργικές ασκήσεις:

α) Γράψε μια σύντομη ιστορία (ή παραμύθι) με τις λέξεις που υπογράμμισες. Μπορείς να τις αλλάξεις λίγο, π.χ. ο πρίγκιπας μπορεί να γίνει πριγκίπισσα, ο φίλος, φίλη κ.τ.λ. .

β) Γράψε μια ιστορία εμπνευσμένη από το τραγούδι. (Δεν είναι αναγκαίο να χρησιμοποιήσεις τις λέξεις που υπογράμμισες).

γ) Φτιάξε ένα ποίημα για έναν αγαπημένο φίλο ή φίλη.

δ) Φτιάξε ένα κείμενο για έναν αγαπημένο φίλο ή φίλη.

ε) Άλλαξε κάποιες λέξεις ή φράσεις του τραγουδιού έτσι ώστε να ταιριάζουν σε έναν φίλο ή φίλη σου.

Η δραστηριότητα μπορεί να συνεχιστεί με ανάγνωση κειμένων από όσους μαθητές το επιθυμούν.

ΔΕΠΣΣ, Διαθεματικές ενότητες: παιδί και γλώσσα, παιδί και δημιουργία-έκφραση (μουσική).

Μαθησιακοί στόχοι:

- Να γνωρίσουν και να ακούσουν τον «Μικρό Πρίγκηπα» (και να έρθουν σε επαφή με το σημαντικό βιβλίο αυτό αλλά και να το εμπεδώσουν καλύτερα μέσω της μουσικής).
- Να συζητήσουν και να επικοινωνήσουν όλοι μαζί.
- Να περιγράψουν τα συναισθήματα τους για τη μουσική γενικότερα, αλλά και για το συγκεκριμένο κομμάτι ειδικότερα.
- Να υπογραμμίσουν τις λέξεις ή τους στίχους που τους έκαναν πιο πολύ εντύπωση.
- Να έχουν τη δυνατότητα επιλογής της δημιουργικής άσκησης που επιθυμούν να υλοποιήσουν.
- Να συνθέσουν μια ιστορία εμπνευσμένη από το τραγούδι.
- Να δημιουργήσουν ένα ποίημα ή ένα κείμενο για έναν αγαπημένο φίλο τους.
- Να μοιραστούν όσοι το επιθυμούν τα κείμενα τους με την υπόλοιπη τάξη.
- Να αναπτύξουν τον προφορικό αλλά και το γραπτό τους λόγο.

- Να εμπλουτίσουν το λεξιλόγιό τους.

Υλικά και μέσα: το μουσικό κομμάτι: ο «Μικρός Πρίγκιπας» σε μουσική του Ν. Κηπουργού και στίχους του Κ. Καρτελιά, ένα τετράδιο και ένα μολύβι.

2^η δραστηριότητα:

«Ένταση: παίζοντας με το Forte και το Piano»

Εισαγωγή της δραστηριότητας: γίνεται αρχικά αφήγηση από τον/την εκπαιδευτικό της ιστορίας, ενός μύθου συγκεκριμένα, του μύθου του Αισώπου «Ο Βοριάς και ο Ήλιος». Στόχος είναι να εντοπιστούν τα πέντε κύρια στοιχεία που κάνουν μια αφήγηση, μια ιστορία, να δείχνει ολοκληρωμένη. Μοιράζεται στα παιδιά, ο μύθος σε φωτοτυπίες, ώστε να μπορούν να τον διαβάζουν ταυτόχρονα και να μπορούν να ανατρέξουν σε αυτόν κατά τη διάρκεια της συζήτησης. Όταν τελειώσει η ανάγνωση του μύθου, πραγματοποιούνται οι εξής ερωτήσεις:

- Πότε έγινε αυτή η ιστορία;
- Με ποια φράση ξεκίνησε ο μύθος;
- Πού έγιναν τα γεγονότα;
- Ποιοι είναι οι ήρωες αυτής της ιστορίας;
- Κάποιος από τους ήρωες αφηγείται την ιστορία ή κάποιος άλλος, τρίτος;
- Μιλάνε οι ήρωες μέσα στο κείμενο;
- Ποιο είναι το θέμα της ιστορίας, το «πρόβλημα» που συναντάνε οι ήρωες;
- Τι έγινε έπειτα;
- Με ποιο τρόπο αποφασίζουν να λύσουν το πρόβλημα;
- Τι έγινε στο τέλος;

Έπειτα συζητούν όλοι μαζί για να καταλήξουν στα πέντε βασικά «στοιχεία» που κάνουν μια ιστορία να φαίνεται ολοκληρωμένη.

- Πότε (έγιναν τα γεγονότα);
- Πού (έγιναν τα γεγονότα);
- Ποιοι είναι οι ήρωες αυτής της ιστορίας;
- Τι έγινε έπειτα;
- Τι έγινε στο τέλος;

Αυτά τα μικρά ερωτήματα γράφονται παράλληλα στο πίνακα. Έπειτα, ο/η εκπαιδευτικός ρωτάει αν όλα αυτά τα στοιχεία είναι το ίδιο σημαντικά για την ύπαρξη της ιστορίας, για παράδειγμα είναι σημαντικό να γνωρίζουμε ποιοι είναι οι ήρωες, τι έγινε μετά ή στο τέλος του μύθου. Μπορεί να μην είναι όλα τα στοιχεία βασικά, αλλά δίνουν μια πιο ολοκληρωμένη ιστορία, όπως ο χρόνος και ο τόπος των γεγονότων. Στον πίνακα σημειώνει ο/η εκπαιδευτικός τις εξής λέξεις: Πότε, πού, ποιος, τι έγινε, πώς τελείωσε. Έπειτα ζητάει από τα παιδιά να σβήσουν από το μυαλό τους την ιστορία που διάβασαν και να κρατήσουν μόνο αυτά που ήταν γραμμένα στον πίνακα. Με βάση αυτά τα εργαλεία μπορούν να γράψουν κι αυτά τη δική τους ιστορία.

Τα παιδιά ακούν έπειτα το κομμάτι «Συμφωνία της έκπληξης» του Joseph Haydn, μέρος δεύτερο, από την αρχή μέχρι το σημείο 2:49 (καθώς είναι ολόκληρο είναι αρκετά μεγάλο και δύσχρηστο για τον περιορισμένο χρόνο της δράσης). Στο κομμάτι αυτό γίνονται πολύ έντονες και απότομες εναλλαγές Piano (σιγανός ήχος) και Forte (δυνατός ήχος). Συγκεκριμένα, το μεγαλύτερο μέρος της συμφωνίας είναι Piano με έντονα ξεσπάσματα Forte. Κατόπιν, τα παιδιά απαντούν σε ερωτήσεις, όπως είναι:

- Για τι πράγμα νομίζετε ότι «μιλάει» το μουσικό κομμάτι;
- Τι ακούτε περισσότερη ώρα;
- Τι μπορεί να σημαίνουν αυτοί οι έντονοι δυνατοί ήχοι;
- Είναι περισσότεροι οι σιγανοί ή η δυνατοί ήχοι;
- Πως τελειώνει η ιστορία; Με δυνατό ή σιγανό ήχο;

Αφού εντοπίσουν τους ήχους, τους ζητείται να δώσουν εναλλακτικά ονόματα γι' αυτούς: δυνατός / ισχυρός / τρανός / μεγάλος / τρομερός, σιγανός / ανίσχυρος / αδύνατος / μικρός .

Στο επόμενο βήμα, και με βάση τις απαντήσεις των παιδιών, φτιάχνονται στον πίνακα τρεις κατηγορίες/τίτλοι για τους ήχους αυτούς: Οι ήχοι που ακούσαμε στο κομμάτι αυτό ήταν οι φωνές ηρώων, οι ήχοι ήταν τα ίδια τα γεγονότα και οι ήχοι ήταν πραγματικοί ήχοι αντικειμένων.

Έπειτα ακολουθούν ερωτήσεις ανάλογα με τον τρόπο που θα επιλέξουν τα παιδιά να εκφράσουν το Forte-Piano.

Για την πρώτη κατηγορία (όσοι επιλέξουν την κατηγορία: ήρωες) οι ερωτήσεις που μπορούν να γίνουν είναι αν:

- Οι δυνατοί και οι σιγανοί ήχοι είναι η φωνή των ηρώων;
- Οι ήχοι είναι οι ίδιοι οι ήρωες (δυνατός και αδύνατος);
- Είναι δύο (ή και παραπάνω) διαφορετικοί ήρωες ή ένας που αλλάζει τη φωνή του ή τη δύναμη του;
- Τι λένε αυτές οι φωνές;
- Μήπως διαφωνούν ή απλά λένε τι ίδιο πράγμα με άλλη ένταση;
- Εσείς είστε μέσα στην ιστορία; Είναι η δική σας φωνή κάποια από αυτές; Είστε κάποιος ήρωας;

Τα παιδιά που θα επιλέξουν τη δεύτερη κατηγορία (γεγονότα)θα απαντήσουν σε ερωτήσεις, όπως:

- Όταν ακούμε Piano τι μπορεί να συμβαίνει στην ιστορία σας;
- Τι γίνεται όταν ξεσπάει το Forte;
- Είναι κάτι απότομο και ξαφνικό;
- Σας φέρνει στο μυαλό κάτι τρομακτικό;
- Είστε κι εσείς μέσα στην ιστορία σας; Πώς νιώθετε όταν ακούτε το Forte;
- Τι συμβαίνει μετά; Πώς τελειώνει η ιστορία σας;

Στα παιδιά που θα επιλέξουν την τρίτη κατηγορία (αντικείμενα), θα τους ερωτηθούν τα εξής:

- Τι βγάζει αυτόν το ήχο;

- Είναι το ίδιο αντικείμενο που βγάζει και τον σιγανό και το δυνατό ήχο ή είναι διαφορετικό;
- Πότε βγάζουν τους ήχους αυτούς και γιατί;
- Είστε κι εσείς μέσα στην ιστορία σας; Έχετε κάποιο από αυτά τα αντικείμενα; Πώς το χρησιμοποιείτε;
- Τι γίνεται στο τέλος;

Εφόσον τα παιδιά δώσουν τις απαντήσεις τους, μπορούν όσα το επιθυμούν να χωριστούν σε ομάδες ,μέχρι τέσσερα άτομα, και να μοιραστούν τα φύλλα συγγραφής. Μπορούν να χρησιμοποιήσουν, παράλληλα όσα περισσότερα θέλουν από τα αρχικά εργαλεία της αφήγησης που είναι γραμμένα από την προετοιμασία στον πίνακα. Όταν τελειώσουν και με τη διαδικασία της συγγραφής, ζητείται από τα παιδιά να υπογραμμίσουν με μπλε χρώμα τα σημεία που νομίζουν ότι αντιπροσωπεύουν το Piano (σιγανός ήχος)στο κείμενό τους, και με κόκκινο τα σημεία Forte (δυνατός ήχος).

ΔΕΠΣΣ, Διαθεματικές ενότητες: παιδί και γλώσσα, παιδί και δημιουργία-έκφραση (μουσική).

Μαθησιακοί στόχοι:

- Να γνωρίσουν το μύθο του Αισώπου: «ο Βοριάς και ο Ήλιος».
- Να είναι σε θέση να επεξεργαστούν τον μύθο και να απαντήσουν σε ερωτήσεις που αφορούν τον μύθο.
- Να μπορούν να εντοπίσουν τα πέντε κύρια στοιχεία που κάνουν μια αφήγηση, μια ιστορία, να δείχνει ολοκληρωμένη.
- Να είναι σε θέση να ξεχωρίζουν ποια είναι τα βασικά στοιχεία μιας ιστορίας και ποια όχι.
- Να αναπτύξουν την ικανότητα κατανόησης διαφορετικών κειμενικών ειδών.
- Να καλλιεργήσουν τη γλωσσική έκφραση.
- Να αναγνωρίζουν τις έντονες και απότομες εναλλαγές Piano (σιγανός ήχος) και Forte (δυνατός ήχος) και να τις ξεχωρίζουν όταν τις ακούσουν.
- Να δώσουν εναλλακτικά ονόματα στους ήχους που άκουσαν στο μουσικό κομμάτι: «Συμφωνία της έκπληξης» του Joseph Haydn.
- Να γνωρίσουν τα φύλλα συγγραφής.
- Να εντοπίσουν και να υπογραμμίσουν στο κείμενο τους τα σημεία Piano (με μπλε χρώμα) και Forte (με κόκκινο χρώμα).
- Να εργαστούν ομαδικά και συλλογικά για την παραγωγή κοινού αποτελέσματος.
- Να αναπτύξουν συνεργατικές και επικοινωνιακές δεξιότητες.
- Να εξοικειωθούν με τεχνικές γραφής.

Υλικά και μέσα: μύθος του Αισώπου: « Ο Βοριάς και ο Ήλιος», μουσικό κομμάτι «Συμφωνία της έκπληξης» του Joseph Haydn (μέρος δεύτερο), φύλλα συγγραφής.

3η δραστηριότητα:

«Διάρκεια ήχου: κοφτοί και συνεχόμενοι ήχοι»

Η συγκεκριμένη δραστηριότητα ασχολείται με τη ποίηση και επιχειρείται να μετατρέψουν τα παιδιά τους ήχους σε λέξεις. Αρχικά ο/η εκπαιδευτικός βάζει στα παιδιά να ακούσουν το μουσικό κομμάτι «Καγκουρώ» από το Καρναβάλι των Ζώων του Camille Saint Sans, διάρκειας περίπου ενός λεπτού (1:05). Δεν αναφέρει ωστόσο τον τίτλο του κομματιού ούτε σε πιο ζώο αναφερόταν ο συνθέτης όταν το έγραψε, για να μην καθοδηγήσει ή προκαταβάλει τα παιδιά για το τι θέμα να γράψουν. Το κομμάτι αποτελείται στο μεγαλύτερο μέρος από κοφτούς ήχους (staccato) με κάποια σημεία συνεχόμενων ήχων μέσα (legato).

Αφού το ακούσουν, πραγματοποιούνται οι παρακάτω ερωτήσεις:

- Για τι θέμα ή πράγμα νομίζετε ότι μιλάει το κομμάτι;
- Οι ήχοι που ακούτε στο κομμάτι είναι μακριοί (διαρκείς) ή σύντομοι (κοφτοί);
- Περισσότερη ώρα τι ακούτε;
- Αν οι διαρκείς ήχοι ήταν λέξεις θα ήταν μεγάλες (μακριές) ή μικρές (κοφτές);
- Πόσες συλλαβές θα είχαν αν ήταν μικρές και πόσες αν ήταν μεγάλες;
- Τι μπορεί να λένε αυτές οι λέξεις;

Με τη βοήθεια της/ του εκπαιδευτικού τα παιδιά πρέπει να καταλήξουν στο συμπέρασμα οι κοφτοί ήχοι (staccato) αν ήταν λέξεις, θα ήταν μονοσύλλαβες, ενώ οι άλλοι ήχοι θα ήταν κανονικές λέξεις.

Οι ερωτήσεις συνεχίζονται.

- Μπορούμε να γράψουμε φράσεις με πολλές μονοσύλλαβες λέξεις;
- Ποιες μονοσύλλαβες λέξεις μπορείτε να βρείτε;

Έπειτα τους προτείνεται αν θέλουν να γράψουν ένα ποίημα, το οποίο να περιέχει πολλές μονοσύλλαβες λέξεις. Ακόμα, αν το επιθυμούν να γράψουν και ολόκληρους στίχους μόνο με μονοσύλλαβες λέξεις, τις ίδιες να επαναλαμβάνονται ή διαφορετικές. (Για παράδειγμα: Παίρνουμε τη λέξη «τι» και σκεφτόμαστε με ποιες λέξεις κάνει ομοιοκαταληξία). Έχουν τη δυνατότητα τα παιδιά να διαλέξουν αν θα γράψουν κάτι που τους θύμιζε το μουσικό κομμάτι που άκουσαν ή αν γράψουν κάτι με ελεύθερο θέμα, χρησιμοποιώντας απλά την τεχνική της «κοφτής» λέξης. Όσοι μαθητές θέλουν μάλιστα, μπορούν να χωριστούν σε ομάδες και να μοιραστούν τα φύλλα συγγραφής και έτσι να ξεκινήσει η διαδικασία της ποίησης.

ΔΕΠΣΣ, Διαθεματικές ενότητες: παιδί και γλώσσα, παιδί και δημιουργία-έκφραση (μουσική).

Μαθησιακοί στόχοι:

- Να μετατρέψουν τους ήχους σε λέξεις.
- Να ακούσουν και να προσθέσουν στις μουσικές τους γνώσεις, το μουσικό κομμάτι «Καγκουρώ» από το Καρναβάλι των Ζώων του Camille Saint Sans.
- Να ανακαλύψουν και να αναγνωρίζουν τους κοφτούς ήχους (staccato) και τους συνεχόμενους ήχους (legato).

- Να καλλιεργήσουν τη γλωσσική τους έκφραση.
- Να καταλήξουν στο συμπέρασμα οι κοφτοί ήχοι (staccato) αν ήταν λέξεις, θα ήταν μονοσύλλαβες, ενώ οι άλλοι ήχοι θα ήταν κανονικές λέξεις.
- Να γράψουν ένα ποίημα, το οποίο να περιέχει μονοσύλλαβες λέξεις.
- Να εργαστούν ομαδικά και συλλογικά για την παραγωγή κοινού αποτελέσματος.
- Να ακολουθήσουν συγκεκριμένες οδηγίες- κανόνες.
- Να κατανοήσουν ότι η γλώσσα μεταβάλλεται κάθε φορά που τη μιλάμε ή τη γράφουμε.
- Να αναπτύξουν συνεργατικές και επικοινωνιακές δεξιότητες.
- Να οξύνουν τη δημιουργική και κριτική τους σκέψη.
- Να εξοικειωθούν με τεχνικές γραφής.
- Να εργαστούν σε φύλλα συγγραφής.

Υλικά και μέσα: μουσικό κομμάτι «Καγκουρώ» από το Καρναβάλι των Ζώων του Camille Saint Sans, φύλλα συγγραφής.

5η δραστηριότητα:

«Ύφος και είδος: Η μουσική σαν σκηνικό»

Σε αυτή τη δραστηριότητα της Δημιουργικής Γραφής με μουσική, ο/η εκπαιδευτικός, καλεί τα παιδιά να γίνουν σκηνοθέτες. Ρωτάει τα παιδιά τι νομίζουν ότι κάνει ένας σκηνοθέτης. Εξηγεί τι ακριβώς κάνει ένας σκηνοθέτης και έπειτα ξεκινάει τη συζήτηση με ένα υποθετικό σενάριο ενός παιδιού που παίζει στο δρόμο και σπάει με τη μπάλα τη βιτρίνα ενός μαγαζιού. Απευθύνεται στα παιδιά και τους ρωτάει πώς θα ήταν η σκηνή αυτή; ποιος άλλος μπορεί να είναι τριγύρω; μπορεί να είναι κόσμος που περνάει; μπορεί τα σπασμένα γυαλιά ή ο μαγαζάτορας που θυμώνει; μπορεί να είναι ίσως τα αυτοκίνητα που περνάνε ή άλλα παιδιά να γελάνε. Προτείνει στα παιδιά να γίνουν οι ίδιοι σκηνοθέτες. Να φτιάξουν τη δική τους «εικόνα», να τοποθετήσουν όπου επιθυμούν δηλαδή τους ήρωες, τα αντικείμενα, να περιγράψουν τα τοπία, την ενδυμασία και όλα αυτά που περιτυλίγουν τα γεγονότα και όλα αυτά εμπνευσμένοι από μια μουσική που θα ακούσουν. Σκοπός της δραστηριότητας δεν είναι τόσο να πλάσουν μια ιστορία, αλλά να πλάσουν μια εικόνα και να την περιγράψουν, σαν να την ζωγραφίζουν. Θα γίνει ακρόαση από δύο διαφορετικά κομμάτια και θα επιλέξουν το ένα για να κατασκευάσουν το σκηνικό τους. Πιο συγκεκριμένα, θα ακούσουν παραδοσιακή (ή αλλιώς φολκλορική ή ακόμα, έθνικ) μουσική από δύο χώρες: την Κίνα (ανατολίτικη μουσική) και την Γκάννα(αφρικάνικη μουσική). Το κομμάτι από την Κίνα είναι παραδοσιακό του γάμου, ενώ αυτό της Γκάννας είναι παιδικό χορευτικό (το αντίστοιχο «κεφάλι, ώμοι, γόνατα και πόδια»). Χωρίς όμως, να αναφερθεί ούτε η προέλευση, ούτε η θεματική των μουσικών κομματιών στα παιδιά για να μην τα καθοδηγήσουν σε περιορισμένα μονοπάτια και καταστείλουν την φαντασία τους. Πρώτα θα ακούσουν την παραδοσιακή κινέζικη μουσική, (διάρκειας 3:54). Τα ίδια τα παιδιά θα διαλέξουν όποια χώρα θεωρούν πως προέρχεται η συγκεκριμένη μουσική. Έπειτα περνάμε στο ύφος της μουσικής. Ζητείται να αναφέρουν αν αυτό

που άκουσαν τους φαινόταν χαρούμενο, λυπημένο, τρομακτικό, θυμωμένο, ανάλαφρο, σοβαρό, αυστηρό.

Το επόμενο άκουσμα είναι ένα αφρικάνικο μουσικό κομμάτι, (διάρκειας 1:19). Να σκεφτούν και να προτείνουν από ποια χώρα προέρχεται το άκουσμα αυτό και να περιγράψουν τι εικόνες τους προκαλεί το άκουσμα στο μυαλό. Καταγράφονται όλες οι ιδέες των παιδιών. Δεν χρειάζεται να φτιάξουν ολόκληρη ιστορία, δεν χρειάζονται ήρωες, πλοκή, γεγονότα και συγκεκριμένες τεχνικές, καθώς το ζητούμενο είναι κυρίως να περιγράψουν ένα σκηνικό. Χρήσιμο εργαλείο αυτής της δραστηριότητας αποτελεί ο ηλεκτρονικός υπολογιστής της τάξης, αφού μέσω αυτού θα ανακαλύψουμε πολλές λεπτομέρειες από κινέζικα καρναβάλια, ήθη της ανατολής στους γάμους, αφρικανικά παιχνίδια, ακόμα και παραδοσιακά φαγητά. Όποιος μαθητής επιθυμεί να μάθει επιπλέον πληροφορίες, απλά απευθύνεται στην/ον εκπαιδευτικό και τις βρίσκουν στον υπολογιστή.

ΔΕΠΣΣ, Διαθεματικές ενότητες: παιδί και γλώσσα, παιδί και δημιουργία-έκφραση (μουσική), παιδί και πληροφορική.

Μαθησιακοί στόχοι:

- Να γνωρίσουν τι ακριβώς κάνει ένας σκηνοθέτης.
- Να γίνουν και οι ίδιοι «σκηνοθέτες».
- Να κάνουν υποθέσεις, όσο αναφορά στο υποθετικό σενάριο της/του εκπαιδευτικού, ποια θα είναι η συνέχεια της υποθετικής ιστορίας, για παράδειγμα.
- Να συνθέσουν τη δική τους ιστορία.
- Να καλλιεργήσουν τη φαντασία τους.
- Να οξύνουν τη δημιουργική και κριτική τους σκέψη.
- Να περιγράψουν την «εικόνα» της ιστορίας τους, τα τοπία, τους ήρωες, τα γεγονότα.
- Να αναπτύξουν τον προφορικό και γραπτό λόγο.
- Να εμπλουτίσουν το λεξιλόγιο τους.
- Να ανακαλύψουν τη παραδοσιακή μουσική από δύο χώρες: τη Κίνα και την Αφρική.
- Να υποθέσουν, από ποια χώρα προέρχεται τα παραδοσιακά ακούσματα που θα ακούσουν.
- Να περιγράψουν το ύφος και τις εικόνες της μουσικής που ακούν, είναι χαρούμενο, λυπημένο;
- Να περιγράψουν ένα σκηνικό.
- Να χρησιμοποιήσουν τον υπολογιστή της τάξης, ώστε να ανακαλύψουν λεπτομέρειες για τα μουσικά ακούσματα και τις χώρες προέλευσης τους.
- Να εργαστούν ομαδικά και συλλογικά για την παραγωγή κοινού αποτελέσματος.
- Να αναπτύξουν συνεργατικές και επικοινωνιακές δεξιότητες.

Υλικά και μέσα: μουσική από δύο χώρες: την Κίνα (ανατολίτικη μουσική) και την Γκάνα (αφρικήνικη μουσική), ηλεκτρονικός υπολογιστής.

Συμπεράσματα

Η Δημιουργική Γραφή ως διδακτικό αντικείμενο δεν αποσκοπεί στην ανεύρεση συγγραφικών ταλέντων. Στον χώρο της εκπαίδευσης πιστεύεται ότι το παιδί μέσω αυτής εκφράζει με ελευθερία, τα συναισθήματα και τις σκέψεις του είτε μέσω του γραπτού είτε του προφορικού λόγου. Είναι άξιο να επισημανθεί πως μέχρι σήμερα, διαφαίνεται πως η Δημιουργική Γραφή καλλιεργεί το παιδί πολύπλευρα. Τα παιδιά δεν έχουν το φόβο της λανθασμένης απάντησης και την επικριτική αντιμετώπιση από τους υπόλοιπους, δεν έχουν φόβο να πειραματιστούν και να κάνουν λάθη, καθώς μέσα από αυτά τα λάθη μαθαίνουν και «παιδεύονται». Επιπρόσθετα, η Δημιουργική Γραφή σε σχολικό επίπεδο υποστηρίζει και ενθαρρύνει το παιδί και σε άλλα γνωστικά αντικείμενα ενώ παράλληλα τονώνει την αυτοπεποίθηση του βελτιώνοντας έτσι τις αποδόσεις του και την εξέλιξη του σε γλωσσικό, διανοητικό και συναισθηματικό επίπεδο. Είναι ένα γνωστικό αντικείμενο το οποίο μπορεί να διδαχθεί σε επίπεδο προσχολικής ηλικίας, αλλά και σε άλλα υψηλότερα επίπεδα, όπως είναι αυτά του Πανεπιστημίου, των Μεταπτυχιακών αλλά και των Διδακτορικών σπουδών εξίσου με την ίδια επιτυχία. Είναι όμοια με μία τέχνη και μπορούν σύμφωνα με την Morley(2007), να την κατανοήσουν όλοι, σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, όπως παρομοίως συμβαίνει και με τις τέχνες, στις οποίες είναι απαραίτητη η δεξιοτεχνία. Η Δημιουργική Γραφή, συνοψίζοντας, προσφέρει ένα σύνολο γνώσεων και εκπαιδευτικών πρακτικών, της προσδίδεται όμως και ένας κοινωνικός αλλά μπορεί και ψυχοθεραπευτικός ρόλος, γεγονός που καλλιεργεί ένα ευχάριστο κλίμα συγγραφής.

Η Μουσική, από την άλλη πλευρά, γεννήθηκε μαζί με τον άνθρωπο. Χρονολογεί και εξελίσσει την ιστορία της ως παράλληλη με εκείνη της Γλώσσας, άρα ως παράλληλη με την ανθρώπινη εξέλιξη. Θεωρείται από πολλούς μια ακόμη γλώσσα, κοινή για όλο τον κόσμο. Η μουσική είτε τη χαρακτηρίσει κάποιος ως Τέχνη, είτε ως επιστήμη, είτε ως μια ακόμη «γλώσσα», το συμπέρασμα είναι πως αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του ανθρώπινου πολιτισμού από τα αρχαία ακόμη χρόνια, είναι ένα ισχυρό μέσο συναισθηματικής έκφρασης και διαπροσωπικής επικοινωνίας, όπως και μια έκφραση εθνικής, θρησκευτικής και πολιτισμικής ταυτότητας. Παράλληλα, είναι και ένα μέσο επαφής, επικοινωνίας και ανταλλαγής ανάμεσα σε διαφορετικούς πολιτισμούς, έθνη και θρησκείες, ενώ ταυτόχρονα χρησιμοποιείται και ως μέσο ψυχαγωγίας και αισθητικής απόλαυσης. Όλες οι παραπάνω απόψεις για τη μουσική συγκλίνουν σε ένα γεγονός, ότι η μουσική αγωγή κατέχει δικαιωματικά μια θέση στην εκπαίδευση όλων των βαθμίδων, καθώς συμβάλλει και στη συναισθηματική αλλά και νοητική ανάπτυξη του παιδιού.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, και κλείνοντας την εργασία μου, πρέπει να υπογραμμιστεί πως η Μουσική σε συνδυασμό με τη Δημιουργική Γραφή μπορούν να αποτελέσουν μαζί ένα πολύ πλούσιο και ενδιαφέρον πεδίο, το οποίο αξίζει οι εκπαιδευτικοί να ανακαλύψουν. Ειδικότερα, η μουσική διαμορφώνει ένα ήρεμο, ευχάριστο περιβάλλον, που βοηθάει τους συμμετέχοντες να χαλαρώσουν, να αφήσουν πίσω οποιεσδήποτε εντάσεις της καθημερινότητας και να συγκεντρωθούν στη δημιουργική διαδικασία, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να αποτελέσει και σημαντικό έναυσμα σε οποιαδήποτε δραστηριότητα Δημιουργικής Γραφής. Η ενσωμάτωση της μουσικής σε δραστηριότητες δημιουργικής γραφής εναρμονίζεται με την επιλογή της πολυτροπικότητας και της διασύνδεσης διαφορετικών μορφών γνώσης. Τέλος, η Μουσική, σε γενικά πλαίσια, εντός και εκτός σχολικής τάξης, συντείνει ουσιαστικά στην ανάπτυξη των ατομικών χαρακτηριστικών τα οποία αποτελούν απαραίτητα εφόδια για τη δημιουργική γραφή.

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Αθανασιάδης, Δ. (1991). Ιστορία της μουσικής. Αρχαίοι και ανατολικοί μουσικοί πολιτισμοί. Θεσσαλονίκη: Έκδοση Μακεδονικού Ωδείου

- Αναγνωστοπούλου, Χ. (2012). Η Μουσική ως Γλώσσα: Μέθοδοι συνοχής στο μουσικό και το γλωσσικό κείμενο. Στο Μουσική και Γλώσσα. Πρακτικά Συνεδρίου. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Φιλοσοφική Σχολή Τμήμα Μουσικών Σπουδών
- Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών για το Νηπιαγωγείο, Μαθησιακές Περιοχές τμήμα 2^ο, σελ. 227-260 και σελ. 286-291
- Αριστοτέλης, Άπαντα (τόμος 3): Πολιτικά, Βιβλίο Θ', 5, Χατζόπουλος, Αθήνα, 1993
- Βακάλη, Α. Π., Ζωγράφου-Τσαντάκη, Μ., & Κωτόπουλος, Τ. Η. (2013). Η Δημιουργική Γραφή στο Νηπιαγωγείο: επίκεντρο
- Δημόπουλος Κώστας (2007) Δημιουργική σκέψη και δημιουργικά άτομα, Επιπτώσεις για την πρακτική στη σχολική τάξη, Σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις για την ανάπτυξη της κριτικής – δημιουργικής σκέψης, για τη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, Αθήνα: ΟΕΠΕΚ, σελ. 223- 238)
- Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για το Νηπιαγωγείο (ΔΕΠΠΣ)
- Δογάνη, Κωνσταντίνα. Μουσική στην προσχολική αγωγή : Αλληλεπίδραση παιδιού - παιδαγωγού / Κωνσταντίνα Δογάνη. - 1η έκδοση - Αθήνα : Gutenberg - Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, 2012
- Καρακίτσιος, Α. (2012). Δημιουργική Γραφή: μια άλλη προσέγγιση της λογοτεχνίας ή η επιστροφή της Ρητορικής; Διαθέσιμο στο (<http://keimena.ece.uth.gr/main/t15/02-karakitsios.pdf>) (τελευταία πρόσβαση στις 16/08/2017)
- Κοκκίδου, Μ. (2003). Έρευνα: Προσέγγιση του θεσμού της ανάθεσης του μαθήματος της μουσικής σε δασκάλους μουσικής στην Α/βάθμια Εκπαίδευση- Β' μέρος. Μουσική Εκπαίδευση, τ. 13, σ. 32-51.
- Κουτσοπίδου, Θ. (2009). Μουσική Δημιουργικότητα και μάθηση, στο Παπαπαναγιώτου Ξ. (επιμ.). Ζητήματα μουσικής παιδαγωγικής, Θεσσαλονίκη: Ελληνική Ένωση για τη Μουσική Εκπαίδευση
- Κουτσοπίδου, Θ., Λαμπίτση Β. (2010). Διαθεματικότητα και αφήγηση στην Εικαστική και Μουσική Αγωγή.

- Κωτόπουλος, Σ. (2012). «Η “νομιμοποίηση” της Δημιουργικής Γραφής». Διαθέσιμο στο: <http://keimena.ece.uth.gr/main/t15/03-kotopoulos.pdf> [ανακτήθηκε 09/05/2013]
- Μαγαλιού, Μ. (2005). Ο ρόλος της μουσικής αγωγής στη σημερινή εκπαίδευση, Πρακτικά Ημερίδας του ΚΕ.ΜΕ.ΤΕ. για τη Μουσική Εκπαίδευση (Αθήνα 18 Απριλίου 2005). Ανακτήθηκε: Ιούλιος 06, 2009, από: http://www.peemde.gr/portal/index.php?option=com_content&task=view&id=20&Itemid=40
- Ματσαγγούρας, Η. (2004). Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση. Εννοιοκεντρική αναπλασίωση και σχέδια εργασίας. Αθήνα: Γρηγόρη
- Κ. Ν. Μαντζίκος (2015) Η μουσική θεραπεύει, Θεσσαλονίκη: iwrite.gr publications, σ. 48, 73)
- Μιχαλοπούλου, Κατερίνα, επιστήμονας αγωγής. Ο προφορικός λόγος στην προσχολική εκπαίδευση: Θεωρητικές προσεγγίσεις και διδακτικές εφαρμογές / Κατερίνα Μιχαλοπούλου. - 1η έκδοση - Θεσσαλονίκη : Επίκεντρο, 2009.
- Μούλα, Ε. (2012). «Αναζητώντας τη δημιουργικότητα στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση: Ο επαναπροσδιορισμός της δημιουργικής «γραφής» στην μεταμοντέρνα πραγματικότητα και την «ψηφιακή» εκπαιδευτική τάξη πραγμάτων» κείμενα 15. Διαθέσιμο στο (<http://keimena.ece.uth.gr/main/t15/04-moula.pdf>) (τελευταία πρόσβαση 19/07/2017)
- Μπιρμπίλη, Μαρία. Προς μία παιδαγωγική του διαλόγου: Η σημασία και ο ρόλος των ερωτήσεων στην προσχολική εκπαίδευση / Μαρία Μπιρμπίλη. - 1η έκδοση - Αθήνα : Gutenberg - Γιώργος & Κώστας Δαρδανός, 2008
- Νικολαΐδου, Σ. (2012). Δημιουργική Γραφή στο σχολείο. Το τερπνών μετά του ωφέλιμου. Κείμενα: Ηλεκτρονικό Περιοδικό Παιδικής Λογοτεχνίας, 15. Ανακτήθηκε στις 15 Ιουλίου 2013.
- Ντιούδη, Αναστασία. Η ιστορία της Δημιουργικής Γραφής. Πράξη και Διδασκαλία στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα μέχρι το 2011 (Ανέκδοτη Διπλωματική Εργασία). Φλώρινα: Παιδαγωγική Σχολή, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας) 2012

- Παναγιωτόπουλος, Ι. Μ. (2001). Λογοτεχνικά βιβλία στην προσχολική αγωγή. Επιμ. Τζίνα Καλογήρου. Αθήνα: Εκδόσεις της Σχολής.
- Πλούταρχος ο Αθηναίος, (2005). Περί Μουσικής (μτφρ. Α. Σιαμάκης), 1140B-C, 26. Αθήνα, Κάλαμος.
- Ροντάρι, Τ. (2003). Γραμματική της φαντασίας. Πώς φτιάχνουμε ιστορίες. Αθήνα: ΤΕΚΜΗΡΙΟ
- Σακελλαρίδης, Γ. (2012). Η μουσική κοντά στον άνθρωπο: Στο σχολείο, την οικογένεια, την κοινωνία. Αθήνα: Γρηγόρη
- Σέργη, Λ. (1995). Προσχολική μουσική αγωγή. Αθήνα: Gutenberg
- Σέργη, Λ. (2003). Προσχολική Μουσική Αγωγή. Η επίδραση της μουσικής μέσα από τη διαθεματική μέθοδο διδασκαλίας στην ανάπτυξη της προσωπικότητας των παιδιών. Αθήνα: Gutenberg.
- Σίμου Δ. Ι. (2004). Η Μουσική Εκπαίδευση στη νεώτερη και σύγχρονη Ελλάδα: αναφορά στους Αρχαίους και Βυζαντινούς χρόνους. Αθήνα: Orpheus
- Σίμου, Ε. «Η αναγκαιότητα της μουσικής στην εκπαίδευση», Μουσική εκπαίδευση, 1, Δεκ. 1997, σσ. 21-26.
- Σουλιώτης Μ. (ομάδα εργασίας: Α. Συμεωνάκη, Ε. Λαρδούτσου, Χ. Ιωακειμίδου, Ε. Ζάουρα & Μ. Αρμεύτη) (2012). Δημιουργική Γραφή. Οδηγίες Πλεύσεως, Λευκωσία: Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων, σ. 148)
- Στάμου, Λ. (2006). Σημαντικά Ευρήματα για τη Μουσική ανάπτυξη κατά τη βρεφική και παιδική ηλικία: Η αναγκαιότητα αποπροσανατολισμού της εκπαιδευτικής πολιτικής. Στο Μουσική παιδαγωγική, Μουσική εκπαίδευση στην Ειδική Αγωγή, Μουσικοθεραπεία: Σύγχρονες Τάσεις και Προοπτικές. Πρακτικά Ημερίδας. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας
- Σταυρίδης, Μ. (2000). Η μουσική στην εκπαίδευση. Σύγχρονες τάσεις και αντιλήψεις. Αθήνα: Gutenberg.
- Τοπαλίδου Α. (2013). Δημιουργικότητα και Δημιουργική Σκέψη παιδιών πρωτοσχολικής ηλικίας: η επίδραση της Μουσικής και της Κίνησης. Μεταπτυχιακή εργασία, διατμ. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας – Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Διαθέσιμο στο

<http://ikee.lib.auth.gr/record/133735/files/GRI-2014-11781.pdf> [ανακτήθηκε 8/10/2017]

- Τσιλιμένη, Τ. & Παπαρούση, Μ. (2010). Η τέχνη της μυθοπλασίας και της δημιουργικής γραφής. Συγγραφείς και θεωρητικοί μιλούν για την τέχνη του μυθιστορήματος. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο
- (Υ.Π.Ε.Π.Θ. – Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2002, ΔΕΠΠΣ για το Νηπιαγωγείο και Προγράμματα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Δραστηριοτήτων, Αθήνα)
- Φιλιππούλου, Ευαγγελία. Η Δημιουργική Γραφή στην Ελλάδα: 2012-2013 (Ανέκδοτη Πτυχιακή Εργασία). Φλώρινα: Παιδαγωγική Σχολή, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας 2013.
- Ψαλτοπούλου, Ν. (2005). Η μουσική δημιουργική έκφραση ως θεραπευτικό μέσο σε παιδιά με συναισθηματικές διαταραχές. Διδακτορική Διατριβή. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης.
- Wolf, Maryanne. Ο Προυστ και το καλαμάρι. Πώς ο εγκέφαλος έμαθε να διαβάζει. Μτφρ. Βιλελμίνη Σωσώνη – Δασκαλάκη, Αθήνα: Πατάκης 2009

Ξένη Βιβλιογραφία

- Arts Education Partnership (2004). The Arts and Education: New Opportunities for Research. Washington. Διαθέσιμο στο <http://www.aep-arts.org/wp-content/uploads/New-Opportunities-forResearch.pdf> [ανακτήθηκε 22/11/2017]
- Bauman, H. J. (2016). Writing Up a Spanish Storm: Using Creative Thinking for Creative Writing. Yale - New Haven Teachers Institute, διαθέσιμο στο <http://teachersinstitute.yale.edu/curriculum/units/1981/4/81.04.01.x.html> [ανακτήθηκε 7/10/17]
- Beghetto, A. Ronald. "Creativity in the Classroom". In J. C. Kaufman & R. J. Sternberg (Eds), The Cambridge Handbook of Creativity. Cambridge: Cambridge University Press 2011
- Brown, D. (1997). Principles of art Therapies, Thorntons
- Bruner, J. (1969). The process of education. Cambridge: Harvard University Press

- Carter James (2002) *Just Imagine, Music, Images and Texts to Inspire Creative writing*. London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group, σ. 129-131
- Cowan Andrew, *the art of writing fiction*, Pearson Education Limited, 2011
- Douglas, S. & Willatts, P. (1994). The relationship between musical ability and literacy skills. *Journal of research in reading*, Vol. 17, No. 2, p. 99-107
- Dawson, P. (2005). *Creative Writing and the New Humanities*. London and New York: Rutledge
- Freud, Sigmund (1976). *Introduction a la Psychanalyse*, Paris, Petite Bibliotheque Payot
- Gardner, H. (1991) *The unschooled mind: how children think and how schools should teach*. New York: Basic Books Inc.
- Glover, J. (2000). *Children composing, 4-14*, London, New York: Routledge/Falmer
- Harper, G. and Kroll, J. (2008). "Creative Writing in the University" In G. Harper & J. Kroll (Eds), *Creative Writing Studies*. Clevedon –Buffalo-Toronto: Multilingual Matters LTD, pp.1-9
- Hodges, D. (2005). Why study music? *International Journal of Music Education*, 2005, 23, 111. Ανακτήθηκε: Ιούλιος 07, 2009 από <http://ijm.sagepub.com>
- Jean Jean, M.F & Massonet, J. (2001). *Pratiques de l' oral en maternelle* Paris: Retz
- Koutsoupidou, T. & Hargreaves, D. J. (2009). An experimental study of the effects of improvisation on the development of children's creative thinking in music. *Psychology of Music*, vol. 37
- Maslow, A. (1971). *The farther reaches of human nature*. New York: The Viking Press

- McClellan, Randall. Οι θεραπευτικές δυνάμεις της μουσικής : Ιστορία, θεωρία και πρακτική / Randal McClellan · μετάφραση Εύα Πέππα. - 2η έκδ. - Αθήνα : Fagotto, 1997
- Morley, D. (2007). The Cambridge Introduction to Creative Writing. Cambridge: Cambridge University Press
- North, A.C. – Tarrant, M. – Hargreaves, D.J. (2004). The effects of music on helping behavior: a field study. Environment and Behavior, Vol. 36, pp. 266-275
- Parnes, S. J. (1963). Education and creativity. In P. E. Vernon (Ed.) (1970), Creativity: Selected readings. Middlesex: Penguin Books Ltd
- Positive Health (1998), Creative Writing for Health, October 1998, Ανακτήθηκε στις 10/5/2012 από την ηλεκτρονική διεύθυνση Positive Health, τεύχος 33, Οκτώβριος 1998. <http://www.positivehealth.com/>
- Ramet, A. (2010) (7th Ed) Creative Writing: How to unlock your imagination, develop your writing skills – and get published. UK: How to books LTD
- Sachs, O. (2011). Μουσικοφιλία. Αθήνα: Άγρα.
- Secada, W. G. (1989). Parent involvement in a time of changing demographics. Arithmetic teacher, 37 (4), 33
- Rodriguez, C. X. (Spring, 1998). Contributions to Music Education. Journal of Research in Music Education, Vol. 46, No. 1
- Starko, A.J. (1995). Creativity in the classroom: schools of curious delight. White Plains, New York: Longman
- Trister-Dodge, D. C., L. & Heroman, C. 2002. The Creative Curriculum for Preschool. Washington, DC: Teaching Strategies
- Weinberger, N. M. (1998). The music in our minds. Educational Leadership. Διαθέσιμο στο <http://nmw.bio.uci.edu/publications/Weinberger,%201998e.pdf> [ανακτήθηκε 3/11/17]